ARAP DİLİ EDEBİYATI HAKKINDA ARAŞTIRMALAR

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt Eren

Arap Dili & Edebiyatı
Hakkında Araştırmalar

Cüneyt EREN

1962 yılında Eskişehir'de doğdu. Aslen Manisa Salihli'lidir. İlkokulu Ankara İltekin İlkokulunda, ortaokulu İzmir Alsancak Ortaokulunda ve liseyi de İzmir Atatürk Lisesinde okudu. (1979). Ürdün Üniversitesi Arap Dili Bölümünde Arapça eğitimi aldı. (1981) Lisans (B.A) (1985) ve Mastır (M.A) (1987) eğitimini Ürdün Üniversitesinde tamamladı.

Muş Bulanık İmam-Hatip Lisesinde Arapça Öğretmeni olarak çalıştı. (1987-89) Başbakanlık Devlet Memurları Yabancı Diller Eğitim Merkezinde Arapça Öğretim Görevlisi ve Müdür yardımcısı olarak çalıştı. (1989-95) Ankara Üniversitesinde doktorasını tamamladı.

(1994) Uluslararası Malezya İslâm Üniversitesi IRKH Fakültesinde öğretim üyesi ve bölüm başkanı olarak çalıştı. (1999) Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları bölümünde Yrd. Doç. olarak çalıştı. (2000-03) 9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalına tayin oldu. (2003) Halen aynı bölümde Yrd. Doç. olarak vazife yapmaktadır.

Evli ve dört çocuk babasıdır.

Arap Dili & Edebiyatı Hakkında Araştırmalar

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt EREN

ARAP DİLİ & EDEBİYATI
HAKKINDA ARAŞTIRMALAR

Editör
İsmail KAYAR

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-605-5557-27-0

Yayın Numarası
113

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Mart 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Akademi Yayınları
Bulgurlu Mahallesi, Bağcılar Cad. No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.akademiyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم

الحمد لله رب العالمين. والصلاة والسلام على سيدنا محمد الذي أرسله الله رحمة للناس وعلى آله وصحبه ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين.

Elinizdeki bu çalışma, Arap Dili ve Edebiyatı sahasında yaptığımız ve bazıları sempozyum bildirisi olarak sunulmuş bazısı da yurt içi ve dışı çeşitli ilmi dergilerde yayınlanmış olan seçme araştırma ve inceleme yazılarını içermektedir. Bunlar sırasıyla Arapça Öğrenimi Hakkında Tartışmalar (Mevcud Durum, Eleştiri ve Öneriler); Arap Edebiyatında Bedî‘iyyât; Arapça'dan Şiir Çevirisine Bir Yöntem Önerisi; Çağdaş Arap Hikâyeciliğinde Betimleme Örnekleri; Bedir es-Seyyâb ve 'Nehir Ve Ölüm' Adlı Şiiri; Nahiv İlminin Tefsirle İlişkisi ve Birbirlerine Etkisi; Sehl Bin Harûn'un Cimrilik Konusundaki Mektubu; Risâletu'l-Güfrân; Sudeyf B. Meymûn; Alvarlı Efe Hazretleri ve Arapça Gazaliyyâtı; Türk Dostu Bhopal Emiri Sıddık Hasan Han'ın Arap Dilindeki Yeri; "Tanrıya Dönüş Azığı" Hakkında (Kitap Tanıtımı); Mahmûd Teymûr & Çağdaş Arap Hikâyesinden Bir Örnek 'Turist'; Şeyhulislam Ebû's-Suûd Efendi'nin Bedî‘iyyesi; İmam Gazâlî'nin Kasidesidir.

Günümüz Türkiye şartlarında, akademisyen ve araştırmacıların kitap hacmine ulaşmayan bilimsel inceleme ve araştırmalarına, dağınık yerlerde olmaları sebebiyle ulaşma zorluğu bulunmaktadır. Bu sebeble bazı çalışmalar sonradan gelen yeni araştırmacılar tarafından tekrardan incelenmekte, böylece bir kısır döngü meydana gelmektedir. Biz de elinizdeki bu çalışmayla daha önce çeşitli yerlerde yayınlanmış olan makâlelerimizi tekrar toplu olarak sunmayı hedeflemiş bulunuyoruz.

Çalışmamızın tertibinde herhangi bir kronolojik sıralama takip edilmemiştir. Sadece dipnotta, yayınlanmış makâlelerin yayınlandıkları yerler, tarihleri ile birlikte belirtilmiştir.

Çalışmamızın bu saha ile ilgilenen her kesime faydalı olmasını umit ediyoruz.

Gayret bizden tevfik Cenab-ı Mevlâdandır.

2011- İzmir

ARAPÇA ÖĞRENİMİ HAKKINDA TARTIŞMALAR[1]

(Mevcud Durum, Eleştiri ve Öneriler)

I. GİRİŞ / ARAP DİLİ ÜZERİNE GENEL MÜLAHAZALAR

a- Dil nedir, anlama nedir?

Günümüz dilbilimciler nezdinde dil özetle, düşünce, duygu ve güdüleri, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracıdır. Nitekim İbn Cinnî, (ö. 392/1001) dili, '*Dil, her milletin maksatlarını anlattığı seslerdir*'[2] şeklinde bir tarif yapmıştır. Öte yandan İbn Manzûr (ö. 711/1312) gibi birçok dil bilgini de bu tarifi benimsemiştir. Yine bu bağlamda İbn Haldûn (ö. 808/1406) ise dili, *'Konuşma organı olan dilin kazandığı melekeyle, kişinin maksadını anlattığı*

---

1 Bu makale 24–25 October 2007 Tarihinde Azerbaycan Bakü'de düzenlenen Ak. Z. Buniyatov Institute Of Oriental Studies National Academy Of Sciences Of Azerbaijan, Mıddle East Between Past And Future adlı Uluslararası Sempozyumda Bildiri Olarak Sunulmuştur.

2 Ebu'l-Feth 'Osmân b. Cinnî, *el-Hasâis*, Thk. M. 'Alî en-Neccâr, Beyrut, ts., I/33.

toplumsal karakterli sistem' olarak açıklamıştır[3]. Kısacası dil, duygu ve düşünce, istek ve taleplerin seslere dönüşüp, kelimeler halinde karşısındakilere ya da muhataplara aktarılmasını sağlayan araçtır.

Buna mukabil bir sözü anlamak ve onu yorumlamak, salt dil bilmekle mümkün olmayıp, çok yönlü ilişkiler yumağı da diyebileceğimiz prensipler içerisinde değerlendirmelere tabi tutularak ele alınması gereken bir olgudur. Ve özellikle, anlaşıldığı zannedilen kavram hakkında birilerini bilgilendirmeye çalışmak istenirse durumun önemi ve ciddiyeti daha da artar.

Anlamanın en doğru ve isabetli yolu, anlatan konumundaki kişiden yani söz veya yazının sahibinden neyi kastettiğini sormaktır. Zira bu konuyla alakalı mesel haline gelmiş 'eş-Şi'ru fî batni'ş-Şâir' -*Şiir, şairin karnındadır, onu en iyi o anlar sözü* bu hususu çok güzel ifade etmektedir. Bu mümkün olmadığı yerde sözün kendisine yani, ne söylendiği, kime söylendiği, niçin söylendiği, ne zaman ve nerede söylendiği veya kaleme alındığı bağlama dönmek elzemdir.

b- Tarihte Arap Dili Çalışmaları

Bilindiği gibi Arap dilinin öğretimine yönelik yapılan ilk ilmi çalışmalar, esasen İslâm hukukunun iki temel kaynağı Kur'ân ve Hadis içerisindeki garip kelimelerini anlamaya yönelik *Garib'ul-Kur'ân* ve *Ğarîbu'l-Hadîs* tesmiyeleri ile şöhret kazanmış 'mevzui lügat' da denilen teliflerle başlamıştır. Bu türün en belirgin kaynağı ise bedevi Arapların kullanmış olduğu ve özellikle de şiir dili idi. Bu türe örnek teşkil eden ilk eser İbn Abbas (radıyallahu anh)'ın *Ğarîbu'l-Kur'ân*'ıdır. Kendisine nisbet edilen bu eserin ondan ilim telakki etmiş olan talebelerin rivayetleri ile daha sonra yazılmıştır.

---

3 Abdurrahmân b. Haldun, *el-Mukaddime*, Mısır, ts., s. 693.

Akabinde kronolojik olarak Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ' (ö. 207/822)'nın *Me'âni'l-Kur'ân'ı*, Ebû 'Abdirrahmân 'Abdullâh b. Yahyâ b. el-Mubârek (ö. 237/851) *Ğarîbu'l-Kur'ân ve Tefsîruh* adlı eseri, İbn Kuteybe (ö. 276/889)'nin *Te'vîlu Muşkili'l-Kur'ân* ve *Ğarîbu'l-Kur'ân*'ı, Ebû 'Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Herevî (ö. 401/1011)'nin *Kitâbu'l-Ğarîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs* adlı eseri, er-Râğıb el-İsfehânî (ö. 502/1108)'in *el-Mufredât*'ı, Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî (ö. 666/1267)'nin *Tefsîru Ğarîbi'l-Kurâni'l-Azîm* adlı eseri takip eder. Yine hadislerde geçen garip elfazın anlaşılmasına yönelik lügat çalışmaları da bu kapsamda değerlendirebilmek mümkündür. Örnek olarak Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm el-Herevî (ö.224/838)'nin *Ğarîbu'l-Hadîs*, İbn Kuteybe (ö.276/887)'nin el-Kâsım b. Sellâm'ın eserine almadığı garip kelimeleri konularına göre tasnif ettiği *Ğarîbu'l-Hadîs*, Ebû Suleymân Hamd b. Muhammed el-Hattâbî (ö.388/998)'nin *Ğarîbu'l-Hadîs*, Ebu'l-Kâsım Cârullâh ez-Zemahşerî (ö. 538/1143)'nin *el-Fâ'ik fî Ğarîbil-Hadîs*, Mecduddîn Ebu's-Se'âdât b. el-Esîr el-Cezerî (ö.606/1209)'nin *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs* adlı eserleri zikredilebilir.

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim ilk indirildiği bölge insanının konuştuğu ve anlaştığı bir dilde, Arapça olarak nâzil olmuştur. Cenab-ı Hakk Yusuf suresi 2. ayetinde bu mealde şöyle buyurmaktadır: '*Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.*' Bununla birlikte onun getirmiş olduğu ahkâma, onun incelikleri ve işaret ettiği boyutlara göre insanın sırf Arapça konuşuyor olmaları sebebiyle vakıf olmaları beklenilemez. İşte bu noktada Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'ın tebyin vazifesi devreye girmiş, racih olan kavle göre 'mücmeli beyan', 'ammı tahsis', 'mutlakı takyid' gibi sahabe (radıyallahu anh)'nin anlamalarında zorluk çektikleri hususu açıklamış, ayetlerin taşıdığı ahkâmı bazen tafsili olarak bazen de göstererek öğretmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse 'Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in tefsiri,

Kur'ân'ın mücmel olan âyetlerini tafsil, umumî hükümlerini tahsis, müşkilini tavzih, neshe delâlet etme, müphem olanı açıklama, garip kelimeleri beyan etme, tavsif ve tasvir ederek müşahhas hale getirme, edebî incelikleri muhtevî âyetlerin maksudunu bildirme gibi belli başlı kısımlara taalluk eder. Ibn Hazm'inde dediği gibi Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'tan sadır olan söz, fiil, takrir, ve isaretin hepsi Kur'ân için beyan hükmündedir.'

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den Kur'ân'ın mânâsını ve tatbikâtını yaşayarak öğrenmeleri, sebeb-i nüzûle vakıf olmaları ve vahyin inişine şahid olmaları gibi avantajlarla Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den sonra Kur'ân'ı en iyi anlayan ve onu yorumlayabilen ikinci kaynak sahabedir. İşte bu dönemde Rasulullahın (sallallahu aleyhi ve sellem) rahle-i ilminde daha fazla kalmış olan sahabelerden: Ali b. Ebî Tâlib (40/660), Abdullah b. Mes'ûd (32/652), Ubey b. Ka'b (19/640), Abdullah b. Abbâs (68/687), Ebû Musa'l-Eş'arî (44/664), Zeyd b. Sâbit (45/665), Abdullah b. Zübeyr (73/692) gibi zevat tefsirde şöhret kazanmışlardır.

Bu dönemde Sahabelerin rolü Kur'ânın bazı kelime ve ibarelerinin, o günkü insanların konuştuğu dile çevrilmesinden ibaret idi. Mesela İbn 'Abbas döneminde yaşayan bazı insanlar, Hz. Peygamber'in yaşadığı coğrafyada bilinen ve Kur'anda geçen[4] 'ebb' kelimesinin manasını sordular. O da bu soruya, *'Hayvanların yediği otun çoğuludur'* şeklinde cevap vermiştir[5].

Sahabe tefsirinin en önemli özelliği genellikle hakkında nas bulunmayan, kendilerince muğlak ayetlerin yorumu şeklinde

---

4 'Abese 80/31.

5 Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüğa*, Beyrut, 1991, I/6. İbn Abbas'ın açıklamış olduğu Kur'ânkelimeleri Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî'nin *Tenvîru'l-Mikyâs min Tefsîri' İbni 'Abbas* isimli eserinde toplanmıştır.

olmuştur. Bu arada sebebi nüzulla tefsir geleneği sahabe ile başlamıştır denilebilir. Yer yer ehl-i Kitab'tan istifade edildiği de görülmektedir.

Ashabtan sonra tâbiîn dönemi gelir. Bu dönemde tefsir Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'den sahabe kanalıyla naklonulan rivayet ağırlıklı olmakla beraber, İslâm devletinin sınırlarının Arap yarımadasının dışına çıkıp farklı kültürden toplumlarla beraberlik neticesinde zuhur eden yeniliklere cevap olabilecek nitelikte ama nassa sadık kalınarak re'y ve içtihada başvurduğu görülmektedir.

Tarihin tabiî seyri içerisinde devam eden bu çalışmalar genel olarak rivayet esasına dayalı bir anlayışla ve yöntemle devam ediyordu. Dolayısıyla bilginin aktarımında sözlü rivayetin önemli bir yeri vardı. Bu da daha çok hafiz ile ilgili bir faaliyetti. Kaldı ki bunun arka planında İslâmiyetin zuhurundan önce ibtidai göçebe hayatı yaşayan Arap toplumunun, Arapçayı daha çok hafızalarında muhafaza ettiği gerçeği yatmaktadır. Zira o günün Arap toplumu özellikle atasözleri ve yüzlerce beyitten oluşan şiirleri kolaylıkla hafizalarında tutabiliyorlardı. Bunun başlıca sebebi de okuma- yazma bilenlerin az olmasıydı. Nitekim bununla ilgili olarak Ibn Haldun: *'İslâmiyetin ilk günlerinde yazı sağlam bir surette işlenmiş, iyi ve güzel bir hale gelmiş değildi. Hatta vasatın da altındaydı. Bu da Arap kavminin göçebeliğinden, ibtidâi bir hayat yaşamasından, hüner ve sanattan uzak olmasından ileri geliyordu.'* der.[6] Dolayısıyla bazen semâya dayalı rivayet farklılıkları zuhur edebiliyor bu durum da İslâm ümmeti arasında ihtilafa sebebiyet verebiliyordu.

Tarihi kaynakların beyanına göre, İslâmiyetin doğuşu sırasında Arapların elindeki yazı, bugünkü gibi mazbut bir şekilde

---

[6] Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun (H. 808), *Mukaddimetu İbni Haldun;* Ist, 1957, 2/448.

değil bilakis hareke ve noktadan mahrumdu. Hz. Peygamberimiz ve sahabe devrinde yazılan ayetleri her şeyden tecrit etme gibi bir usul şiddetle uygulanmıştı. Fakat Araplar Arap olmayanlarla karışıp dillerinde bir lahn husule gelmeden önce, kendilerine bir i'rab melekesi muhakkak ki mevcuttu; belki de bunu, nokta ve harekeden mahrum olan harflerin yazılış şekillerinden temin edebiliyorlardı.[7]

Tarihte ilk defa, bir çeşit morfoloji ve sentak hataları diyebileceğimiz "lahn" in düzeltilmesi hususunda Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'den bazı rivayetler naklolur. Bunlardan birinde Efendimizin de hazır bulunduğu bir mecliste lahn yapan şahıs hakkında Efendimiz *"Kardeşinizin yanlışını düzeltin*" diye buyurmuştur. Yine bu çerçevede Ömer b. Hattab (radıyallahu anh)'ın kendisini ziyarete gelen Azerbaycan'lı bir gruba vermiş olduğu nasihatler arasında *'Arapça'yı öğreniniz*' emrinin de bulunduğu rivayet edilir.[8] Bir başka rivayette '*Kim Kur'an'ı okur ve i'rab ederse, ona bir şehid sevabı vardır'* buyrulmuştur.[9]

Rivayetler nahvin ilim olma yolunda ilk harcı koyan kimsenin tabiinden dilci, muhaddis, Zalem b. Amr b. Sufyan Ebu'l-Esved ed-Dueli el-Kenani (ö. 69/169)'nin olduğunu söyler .[10] Ali Tantavi Ebu'l-Esved'in bu mevzuda Ali b. Ebi Talib (radıyallahu anh)'den emir ve irşad aldığını söyler.

Yine bu bağlamda el-Enbâri; *'Sahih olan şudur ki nahvi ilk*

---

7 Cerrahoğlu Ismail, *Tefsir Usulu*, Ankara, 1983. s. 89.

8 ez-Zubeydi, Ibn Bekr Muhammed b. Hasan, *Tabakatun Nahviyyin ve'l-Lugaviyyin*, Mektebetu'l-Hanci, Mısır, 1953, 2/3.

9 *Mu'cemu'r-Raşit*; 1/ 56.

10 Ilse Lichtenstadter, Mufaddal, *Islam Ansiklopedisi*, 'Nahv', IA. 4/36; Muhammed b. Ishak en-Nedim (ö. 380), *el-Fihrist*, Dohaa, Kuveyt, 2. bas. 1985/45. (ed-Dueli aslen Basra sakinlerindendir. Kendisine Duelinin nisbet edilmesi, Nemri nin Nemr'e nisbeti gibidir. Hemzenin vav'a kalb edilmesi suretiyle Develi şeklinde de söylenir.) Bkz. es-Seyrafi, Ebu's-Said (ö. 368), *Ahbaru'n-Nahaviyyine'l-Basriyyine*; Mektebetu'l-Katalokiyye, Beyrut, 1936. s. 10.

va'z eden Ali b. Ebi Talib (radıyallahu anh)*'tir. Çünkü rivayetlerin hepsi Ebu'l-Esved'e isnad etmekte, Ebu'l-Esved'te Hz. Ali'ye isnad ettirmektedir.'* der.[11] İbn Nedim Muhammed b. Ishak'tan naklen; *'Ulemanın çoğunluğu nahvin Ebu'l-Esved ed-Dueli'den alındığını zanneder. Hâlbuki Ebu'l-Esved nahvi Emiru'l-muminin Ali b. Ebi Talib'ten almıştır.'* der.[12] Bazı rivayetlerde de Hz. Ali (radıyallahu anh) Ebu'l-Esved'e içinde kelamın isim, fiil ve harfin taksimatının ve tariflerinin yapıldığı bir sahifeyi verdiği nakledilir.

Bir rivayete göre, Ebu'l-Esved bir gece kızı ile beraber gökyüzünü seyrederken kızı, *'Gökyüzü ne kadar harikulade'* demek istemiş fakat yanlışlıkla '*ma ahsenu's-semâe' yani 'gökyüzünün en güzel olanı nedir?'* deyince babası da *'Yıldızlarıdır'* cevabını verir. Ancak böyle bir cevap beklemeyen kızı gökyüzünün güzelliğini kastettiğini söyleyince Ebu'l-Esved yapılan basit bir nahiv hatası ile mananın farklı hale gelebileceği endişesi ile nahiv ilminin tedvinine başlar.[13]

Başka bir rivayette Ebu'l-Esved; birisinin yanlışlıkla '*Allah ve Rasulu müşriklerden beridir'*[14] ayeti yerine *'Allah müşriklerden ve resulünden beridir'* anlamına gelecek şekilde ayetteki '*resuluhu*' lafzını '*resulihi*' şeklinde okuduğunu işitince: *'İnsanların durumunun böyle olacağını tahmin etmezdim'* diyerek, nahvin bilimsel metotlarla tedvininin gereğine inanmış, durumu Hz. Ali (radıyallahu anh)'a danışarak onun irşad ve emirleri ile bu ilmin tedvini yolunda ilk harcı koymuştur.[15]

Ebu Ubeyde kanalıyla gelen başka bir rivayette Mushafı ilk noktalayan kimsenin Ebu'l-Esved ed-Dueli olduğu

---

11 el-Enbâri, Ebu'l-Berekat, *Nuzhetu'l-Elibba fi Tabakati'l-Udebâ*, Kahire, 1967, s. 7.

12 Muhammed b. Ishak en-Nedim (ö. 380), *a.g.e*, s. 67.

13 Küçükkalay Hüseyin, *Kuran Dili Arapça*, Konya, 1969, s. 147.

14 Tevbe 3.

15 *Meratibu'n-Nahaviyyin*, s. 8; es-Seyrafi, Ebu's-Said, *a.g.e*, s. 15-16.

belirtilmektedir.[16] Bu görüş doğru kabul edilecek olursa Nahiv ilminin ilk tedvininin Ebu'l-Esved'e isnad edilmesinin dayanağı onun mushafı ilk noktalayan kimse olması ile alakalıdır. Gerçi her ne kadar Kur'ân'a harekeden önce nokta konulması Ebu'l-Esved ed-Dueli ile başlamışsa da sesli harflere bedel olarak bugün kullandığımız harekeleri icad edenin el-Halil b. Ahmed (ö. 175/791) olduğunu söyleyenler de vardır.[17]

Daha sonraki dönemlerde, bir dilde yer alan kelimenin öncelikle birincil daha sonra da diğer anlamlarını, farklı telif edilme gayelerine matuf olarak deyim veya cümle içinde söyleniş ve yazılış şekillerini, kelimenin iştikakını, kökünü, bunların telaffuz ve başka unsurlarla meydana gelen söz ve anlamlarını bazen de örneklendirerek farklı kullanışlarını ihtiva eden 'Lügat' çalışmaları başlamıştır. Ardından Ebû Ubeyde'nin (ö. 210) '*Mecâzu'l-Kur'ân*'ı, el-Ahfaş (ö. 215)'ın '*Meânii'l-Kur'ân*'ı, Ferrâ (ö. 207)'nın '*Mecâzu'l-Kur'ân*'ı gibi Meani'i-l-Kur'an ve Muhammed b. el-Müstenîr el-Basri Kutrub (ö. 206)'un '*İ'râbu'l-Kur'ân*!'ı, Ebû Cafer en-Nahhâs (ö. 338)'ın '*I'râbu'l-Kur'an*'ı, Ebu'l-Beka el-Ukberi (ö. 616)'nin '*Imlâu Mâ menne bihi'r-Rahmân*' gibi İ'rabu'l-Kur'ân'la ilgili çalışmalar ortaya çıkmıştır.

c- Arapça Öğreniminin Tarihi Seyri

Yukarıda nakletmeye çalıştığımız üzere tarihte ilk Arap dili

---

[16] es-Seyrafi, Ebu's-Said, *a.g.e*, 15-16; Sofuoğlu Mehmet, *Tefsire Giriş*, Çağrı yay, 1981, s. 76.

[17] Geniş bilgi için bkz: Cerrahoğlu İsmail, *a.g.e.*, s. 95; Yıldırım Suat, *Kur'an'i Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar Yay. 1985, s. 80-83. (Kur'an'ın noktalanması ve harekelenmesi mevzuunda ilk asırlardan beri eser veren diğerleri: Ebû Muhammed Yahya b. el-Mubarek el-Yezîdî, Ebû Ishak Ibrahim b. Yahya, Ebû Ishak Ibrahim b. Sufyan, Ebû Bekr Muhammed b. Sirri, Ebû Hatem Sehl b. Muhammed es-Secistânî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Bişr el-Antâkî, Ebu'l-Hasan Ali b. Isa el-Rummânî'dir.)

çalışmalarının ana hatlarıyla Kur'ân'ın anlaşılması ve Arapçayı ve Kur'an'ı kasıtlı veya kasıtsız muhtemel hatalardan korumak gayesiyle başladığı çalışmalar olduğu anlaşılmaktadır. Bu gelişmelerin tabii bir sonucu olarak Nahiv ilminin de bu bağlamda İslâmiyetin gelişmesi ile birlikte yayılmaya başlayan hatalı konuşmaların önüne geçmek için ortaya konulduğu malumdur. İşte bu bağlamda Arapçanın öğrenim ve öğretimi büyük önem kazanmış, yukarıda bahsi geçen bu gayeyi gerçekleştirmek adına bir ihtiyaç olarak doğmuştur. Nitelim konuyla ilgili ilk dönemden bu yana birçok çalışma yapılmış zaman zaman farklı metotlar tartışılmıştır.

Kaynaklara baktığımızda İslâm coğrafyasının genişlemesi ile Müslüman olmuş geniş kitlelerin Arapça'yı dinin temel unsuru olarak görmelerinden dolayı süratle Arapça öğrendiklerini zikretmektedirler. Bu öğrenişin kendine mahsusu bir usul çerçevesinde olduğu ama nasıl gerçekleştiği hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır[18]. Hatta bu durum sadece Arapça ile sınırlı olmamış zamanla bu unsurların konuştukları ortak dili halini almıştır. Ama ne yazık ki yabancı toplumlar arasında siyaki olarak konuşulmaya başlayan Arapça zamanla nahiv açısından bozulmuş bir lehçenin meydana gelmesine yol açmıştı. İşte bu durum Arapça öğrenim ve öğretilmesi sırasında dilin kurallarını tesbit edici nahiv ve sarf bilgilerinin de dil öğreniminde öncelikli öneme haiz oldu. Arapça öğreniminde belli zaman ve şartlara bağlı bir ihtiyaçtan dolayı zuhur eden ve başta 'mevâlî ilmi' olarak adlandırılan bu eğilim, çok geçmeden zengin çocukların özel öğrenim gördükleri ders halini aldı[19]. Hatta kaynaklarda bu mevzuda konu sıralaması ile ilgili tartışmalar bile başladı. Bu bağlamda dil öğreniminde önceliğin nahiv olduğu, morfoloji ilmi sarfın ise, daha sonra gelmesi

---

18 er-Râcihi Abduh, *İlmu'l-Lügati't-Tatbikî ve Talimi'l-Arabiyyeti*, Riyad, 1990, s. 115.

19 er-Rafii Mustafa Sadık, *Târihu'l-Arabi'l-Edeb*, Beyrut, 1984, s. 239.

gerektiğini savunan İbn Cinî bu konuda: *'Nahiv öğrenmek isteyen bir kişi, işe tasrif öğrenmekle başlamalıdır. Çünkü sabit olan bir şeyin zatını öğrenmek, değişen hallerini öğrenmek için bir temel olmalıdır. Ancak bu çeşit ilim, karmaşık ve zor olduğu için, onu öğrenmeden önce işe nahivle başlanır, sonra sıra ona gelir. Bunun sebebi, nahivdeki kolaylığın sarfa girmeye itici unsur olmasını, sarfin gayelerini, manalarını bilmeye, kelime yapılarında değişiklik yapabilmeye yardımcı olmasını sağlamaktır'*[20], demektedir. Neticede bu anlayışın etkisiyle ilk dönem gramer kitapları da genellikle bu esas üzere gitmiştir.

Hicri II. Asırda günümüze kadar gelen nahiv âlimlerinin yeni Arapça öğrenenler için öğretimi kolaylaştırma metotları ile ilgili çalışmaları uzun anlatımlı kitaplara muhtasarlar yazma şeklinde oldu. Bunların dikkat çekici özelliği nahvi uzun şerhlerden arındırarak kaideler üzerinde yoğunlaşmalarıdır. Anlaşılan o ki, onların bu şekilde yaklaşımlarındaki maksad Arapça'yı yeni öğrenen talebelere Arapçanın temel esaslarını ve kullanımdaki üslup farklılıklarını örneklerle açıklayarak anlaşılmasını ve öğrenilmesini kolaylaştırmaktı[21].

Arapça öğrenim ve öğretiminin yöntemiyle ilgili bu tartışmalar, başta Arap grameriyle alakalı olmak üzere kazandırdığı sayısız ve nâdir eserleriyle bu sahaya asırlardır hizmet etmiş ecdadımızın uğraştığı, Osmanlı döneminde de sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Studies on Turkish-Arab Relations adlı dergide yayınlanan bir yazıda, Osmanlı dönemindeki Arapça eğitimi hakkındaki kritikte aynen şöyle denilmektedir: *'Medrese tahsilinin gayesi, her konuda eski müelliflerin yazdığını anlamaktan ibaretti.*

---

20 Ebu'l-Feth 'Osmân b. Cinnî, *a.g e.*, I/4-5.

21 Doğan Candemir, *Yabancı Dil Olarak Arapça Öğretim Metot ve Teknikleri*, Ankara, 1989, s. 34.

Kitapların dışında topluma ve tabiata başvurulmuyordu. Arapça sarf ve nahvi klasik metotlarla okutuluyordu'

Medreselerdeki Arapça öğretimini tenkid edenler yine medrese tahsili yapanlar oldu. Nitekim Ziya Paşa bir makalesinde; *'Medreseden mezun olanların en basit bir Arapça gazeteyi okumaktan âciz olduklarını'* söyler. Ali Suavi de bir makalesinde; *'Sarftan pek çok ilâl ve tasrif belledim. Nahvden pek güzel i'râb yapardım. Lakin Arapça ve bir güzel nutuk irâd etmesini veya hoşça mektup yazmasını hâlâ yapamadığım cihetle şu iki ilimden dahi müstefit olamadım desem doğrudur.'* der. Bu ifadelerden ve medreselerde okutulan eserlerden anlaşıldığına göre, Osmanlı döneminde de medreselerde Arapça tahsili büyük ölçüde gramere dayanıyordu. Metin okuma ve tercümesi ve de özellikle konuşma hemen hemen hiç yok gibiydi.[22]

d- Günümüzde Arapça Öğrenimi

Osmanlı medrese sistemine göz attığımızda; gerek Kur'ân ve Hadis dili, gerekse tarihimiz ve kültürümüzden kaynakların Arapça olması hasebiyle okutulan yabancı dilin öncelikle Arapça olduğunu görmekteyiz. Farsça daha çok edebiyatla ilgili eserler de kullanılmıştır. Osmanlı Devletinde ilk medrese 1331 senesinde Orhan Gazi tarafından İznik'te kurulmuştu. Fatih medreseleri kurulana kadar bir çeşit geçiş dönemi yaşayan Osmanlı medrese eğitim sistemi Fatih medreseleri ile atılıma geçmişti. Zira bu sistem için Arapça'nın yabancı dil olarak okutulmaktan ziyade, aynı zamanda eğitim dili olarak tatbik

---

[22] Şeşen Ramazan, *Osmanlılar Döneminde Arap Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, Studies on Turkish-Arab Relations, 1986, İstanbul, s. 274-275; Geniş bilgi için ayrıca bkz. Yalar Mehmet, *XV. Yüzyıl Bursa Âlimleri ve Arap Diline Katkıları*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, Cilt: 10, 2001; Akgündüz, Hasan, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, İstanbul, 1977, s. 418.
Yalçınkaya, L., *Ülkemizde Yabancı Dil Eğitimi*, 1982, s. 71.

edilmesi dikkat çekicidir. Bu durum Tanzimat dönemine kadar bu şekilde devam etmiş; Tanzimatla birlikte Türkçe, öğretim dili olarak, Arapça ise tekrar yabancı bir dil olarak öğretilmeye başlanmıştır.

Ardından Cumhuriyet ilanıyla yurt çapında eğitim birliğini sağlamak maksadıyla Tevhid-i Tedrisat kanunu yürürlüğe girmiş ve yabancı dil öğretiminde Arapça yerine seçimli olarak Avrupa dillerinin öğretimi karara bağlanmıştır. Arapça ise Cumhuriyet tarihi boyunca başta İmam Hatip Okulları/Liseleri olmak üzere İlâhiyat Fakülteleri ve Fen-Edebiyat Fakültelerinin Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümlerinde zorunlu, diğer fakültelerin bazı bölümlerinde zorunlu/seçmeli ders olarak okutulmaktadır.

II. ELEŞTİRİ VE GENEL ÖNERİLER

Günümüzde de bir yabancı dil olarak Arapça öğretimi konusunda metot tartışmaları yapılmaktadır. Mâlum olduğu üzere bugün Türkiye'de M.E.B. müfredatı doğrultusunda genel anlamda yabancı dil öğretimi, İlkokul IV. sınıftan başlamak üzere yüksek öğrenime kadar yaklaşık 8 yıl sürmekte ve bu uzun zaman birimi içerisinde ve öğrenme yaşının en verimli olduğu çağlarda ne yazık ki öğrenci henüz istenen düzeyde yabancı dili öğrenememektedir. Bazı dersleri yabancı dille eğitim veren Anadolu liseleri ve kolejler bu hususta biraz daha şanslı görünmektedirler.

Ve yine hepimizin malumu olduğu üzere, **anadil, bilinçaltı işlemlerle**; işitme, görme, yaşama ve 'emekliye emekliye kullanma' gibi **doğal ortamında kendiliğinden edinilir. Yabancı dil ise**, dinleme-anlama, okuma-anlama, yazma ve de konuşma becerisinin birlikte verildiği **bilinçli metot ve kurallarla kısmen kazanılabilir**. Diğer bir ifadeyle anadilin şansı, ortamını bulmuş

olması; ikinci bir yabancı dilin öğrenilememe şansızlığı da o doğal ortamdan uzak kalmasıdır diyebiliriz.

Araştırmalar; insanların okuduklarının % 10'unu, işittiklerinin % 20'sini, gördüklerinin % 30'unu, hem görüp hem işittiklerinin % 50'sini, sözlü ifade ettiklerinin % 70'ini, sözlü ifade edip yaptıklarının da % 90'ını hatırladıklarını ortaya koymaktadır[23]. O halde verimli ve başarılı Arapça öğrenimi için **imkân ölçüsünde doğal ortamın sağlanması** gerektiğinin altını vurgulamak ve bu konudaki görüş ve önerilerimi sıralamak istiyorum. Zira doğal ortam, günlük hayat ortamıdır. İhtisasa dayalı gramer bilgilerinin yanı sıra öncelikle günlük basit konuşma, ihtiyacı giderme vb. pratik dilin öğrenim ve tatbiki yoluna gidilmelidir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de mümkün olduğu kadar sınıf içinde devamlı **Arapça konuşulmalıdır**. Bunun uygulanmasında gösteri, soru-cevap, drama ve rol yapma, benzetim, ikili ve grup alıştırmaları, mikro öğretim, eğitsel oyunlarla öğretim gibi yöntemler ile teyp, televizyon, video, tepegöz ve bilgisayar gibi yeni teknolojilerden de istifade edilebilir. Her ne kadar pratik yapmayı öne aldıysak da bu öğretim esnasında basit cümle kuruluş nahiv kaide ve kurallarının verilmesinde bir sakınca olduğunu düşünmüyorum. Ancak her halükarda asıl maksad öğrencinin yabancı bir dil olarak Arapça'yı konuşabilme özgüvenini kazanmasıdır. Daha sonra imkânlar çerçevesinde Başta resmî kanallarla işbirliği içerisinde, **Arapça konuşan komşu ülkelerde yaz aylarının değerlendirilmesi** veya ülkemiz coğrafyası içerisinde farklı zaman birimleri içinde ve **sadece Arapça**

---

[23] Bkz. Akalın Aslan, *Yabancı Dil Öğretiminde Araç, Gereç ve Otantik Dokümanların Kullanılması*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sy. 4, Erzurum, 1996, s. 145.

konuşulduğu dil kampları organize edilmesi gibi değişik imkân ve fırsatlar düşünülebilir. Bunun sağlanılamaması durumunda bu ortamı destekleyecek yardımcı faktörler söz konusu olmalıdır. Bu noktada da teklifim, bazı dersleri yabancı dille eğitim veren Anadolu liseleri ve kolejler gibi, mevzuat değişikliği ile **fakültelerde bazı temel derslerin, anadil dışında, ayrıca Arapça yapılmasıdır**. Ülkemizde derslerin İngilizce verildiği ODTÜ, Bilkent ve Boğaziçi üniversiteleri gibi yurt dışında da örnekleri çoktur. Mesela öğrenim dili İngilizce ve Arapça olan, IIUM (İnternational İslâmic University of Maleysia)'da talebe, dört yıllık öğrenim süresi içerisinde her iki dili okuma, yazma, anlama ve konuşma becerilerini kazanarak mezun olabilmektedir.

ARAP EDEBİYATINDA BEDÎ'İYYÂT[24]

I. GİRİŞ

Bilindiği gibi VII. ve VIII. yüzyıllar Arap edebiyatının gelişme seyrinde büyük atılım noktası oluşturmaktadır. Arap hayatının bir parçası olan edebiyat da bu değişimden nasibini almış, yeni içerik kazanmasının yanı sıra bedî'iyye gibi şiirde yeni bir türle tanışmıştır. Ancak tür olarak her ne kadar yeni kabul edilse, asıl itibariyle Cahiliye dönemi şiiriyle alakalıdır. Çünkü Cahiliye dönemi Araplarının inşad ettikleri şiirlerde adet üzere belagat sanatlarını kullanmış oldukları bilinmektedir. Bedî' ilmini edebi bir sanat olarak ilk inceleyen, prensiplerini koyan, ana konularını tarif eden kişi şair Halife İbnu'l-Mu'tez (ö.296/908) *Kitâbu'l-Bedî'* adlı eserinde bu konuyla ilgili olarak şöyle söylemektedir:

Kitabımızın bölümlerinde; Kur'ân'da, dilde, Hz. Peygamber'in hadislerinde, O'nun sahabesi (radıyallahu anh)*'nin, Arap bedevileri ve diğerlerinin sözleri ile eski şairlerin şiirlerinde bulduğumuz ve sonrakilerin bedî' diye adlandırdıkları sanat çeşidini sunduk. Bilinmelidir ki: o dönemde tanınmış olmasına*

[24] Bu makale Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sy. 27, Aralık 2001'de yayınlanmıştır.

ve Beşşâr, Müslim ve Ebû Nuvvâs ile onların yollarından giden şairlerin bu sanatı şiirlerinde sıkça kullanmış olmaları, onların bu sanatı önceden keşfettikleri anlamına gelmez. Netice olarak ifade ettiği mefhuma delâlet eden bu isimle adlandırıldı. Daha sonra Habîb b. Evs et-Tâ'î bu sanatla ilgilenerek onun birçok dalını keşfetti. Bazen güzel, ama bazen de aşırıya kaçması sonucunda isabet etmediği yerler de oldu.[25]

İşte bedî'iyye de bu uygulamanın İslâmla birlikte bir çeşit değişime uğramış şeklidir. Farkı ise içeriğinin dînî bir yapıda olması, Hz. Peygamberi medh ve senâ kasdıyla söylenmesidir. Yapısı ve konusuyla ilgili detayları ilgili bölümlerde inceleyeceğimiz Arap edebiyatındaki bu türün genel hatlarıyla en önemli özelliği sanatlı olması ve Hz. Peygamber'e ithafen söylenmiş olmasıdır.[26]

Bedî'iyyelerin her beyti, bir ya da birkaç bedî' sanatı içerir. Yani her beyit, bir ya da birkaç bedî' sanat için tam bir örnek sayılabilecek şekilde bütün sanatları içinde bulundurur.

II. BEDÎ'İYYÂTIN TANIMI

Bedî'i, kelime olarak; بدع '*be-de-'a* fiilinden türemiştir. Kelimenin lügat anlamı olarak "*eşi ve benzeri olmayan, öncesinde herhangi bir örneği bulunmayan, yenilik, orijinallik, aslîlik ve icat*" demektir.[27] Genel olarak 'halk' kelimesinin bir yönünü ifade

---

25 İbnu'l-Mu'tez, *Kıtâb al-Badî'*, nşr. Ignatıus Kratchkovsky, London, 1935, s. 1.

26 İran Edebiyatında bedî'yelerde durum daha farklıdır. Burada bedî'iyeler salt olarak sanat türü olarak değerlendirilir. Ve sadece sanat işlenir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'le ilgili değildir. "Daha çok öğretici bir yöne sahiptir; en önemli özelliği masnu'/sanatlı olmasıdır; yani şair, bedî'iyye yapmak için, böyle bir şiir yapmayı ve her mısra ya da beytinde bir ya da birkaç bedî' sanatı bulundurmayı önceden düşünür ve yapar." Bkz. Veyis Değirmençay, *İran Edebiyatında Bedî'yye veya Kaside-i Masnû'a*, Erzurum, 2000, s. 7.

27 Bedî' kelimesinin sözlük anlamı için Bkz. İbn Reşîk, *el-Umde*, Beyrut, 1981, c. 1, s. 265; Muhammed b. Bekir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, Damasqus, 1978, s. 43;

etmektedir. Allah'la ilgili olarak *"aletsiz, zamansız ve mekânsız icat etmek"* anlamına da gelmektedir. Kur'ân'da çok az yerde geçen bu kelime bir yerde Hıristiyanların ruhbaniyeti "ibtida" ettikleri yani, *Allah kendilerine emretmediği halde, ruhbanlığı sonradan icat ettikleri* şeklinde ifade olunurken[28], bir başka ayette Hz. Muhammed'in 'resûller içinde ilk (bid'a), yani, kendisinden önce hiç bir resûl geçmeyip, kendisinin risaleti icat eden olmadığını bildirme sadedinde belirtilir[29]. Bir başka ayette de, *"Allah'ın, göklerin ve yerin bedî'i olduğu anlatılır"*[30]. Aynı kökten gelen Allah'ın Bedî' ismi ise örneği ve benzeri bulunmayan bir şeyi ilk defa icat etmeyi, örnek aldığı hiç bir model olmadan kâinatı benzersiz ve eşsiz yarattığını ifade etmektedir. Yani, Zâhir ve Bâtın, Evvel ve Âhir olan Allahü Teâlâ kâinatı yokken, "ol" emriyle ve önünde hiç bir örnek olmaksızın en güzel şekilde yaratmıştır.

İslâm düşüncesinde Allah'ın isimlerinden biri olan bedî' kelimesinin ifade ettiği anlam hakkında başlıca iki görüş bulunmaktadır. Bunlar özetle:

1- Bütün varlıkların örneklerini önceden var olan bir şeyden değil yoktan yaratan yüce varlık,

2- Kendisinin benzeri olmayan yegâne varlık.

Bedî' kelimesinin terim manası ise kısaca duruma uygun açık ve düzgün sözlerin yanısıra, sözü süslü söyleme sanatı olarak tarif edilir.[31] Meânî, beyân ve Bedî' sanatlarını içeren belâgat ilmi içerisinde yer almaktadır.[32] Edebî sanatlarla örülü ifadenin lafız bakımından kusursuz, mâna bakımından makul ve aynı za-

---

Cemâluddîn İbn Manzûr (711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1956, 8/6.

28 Hadid: 27

29 Ahkaf: 9

30 Bakara: 117

31 Muhammed b. Abdurrahman Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftah*, Mısır, 1949, s. 689.

32 Muhammed Mahmûd Salim, *el-Medâihu'n-Nebeviyye hattâ Nihâyeti'l-Asri'l-Memlûkî*, Beyrut, 1996, s. 506.

manda bir ahenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilimdir.[33] Cinas, tevriye, tevşih, istihdam vb. sanatlar bedîʿ ilminin müracaat ettiği sanatlardır.[34]

Bedîʿiyye ise kök olarak yukarıda tanımı yaptığımız bedîʿ kelimesinden türemiştir. Çoğulu bedîʿiyyâttır. Çoğul yapısı ile kullanımı daha yaygındır. Terim yönüyle ilk olarak telaffuz eden Safıyyuddin el-Hillî olmuştur.[35] Yaygın olan genel tanımıyla; Hz. Peygamber'in medhine dair nazm edilen, her beytinde en azından bir bedîʿ sanatı ihtiva eden kasidelere verilen addır.[36] Bazıları Hz. Peygamber'e övgü içeren her manzûmeyi bedîʿiyye kabul etmiştir.[37] Hz. Peygamber'i medh etmek üzere, her beytinde bir veya daha fazla bedîʿ sanata işaret eden kasidelere;[38] her beytinde bir veya daha fazla bedîʿ sanatını örnek olarak kullanan veya içerik olarak ona işaret ederek ihtiva eden kaside;[39] her beyti, bir ya da birkaç bedîʿ sanatı içeren; yani her beyti, bir ya da birkaç bedîʿ sanat için tam bir

---

33 Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Bedîʿ md.", *TDVİA*, 5/320.

34 Kısaca; insan nefsinde etki bırakarak halin muktezasına göre söz söylemek diye tarif edilen belâgat üç kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan; a- Beyan; düşüncelerin, duyguların, işaretlerin doğuşlarını, değerlerini ve onların anlatımında kullanılacak yolları bildiren ilim dalı. Bkz. Celaluddin Kazvînî, *Matnu'l-Talhis*, Kahire, 1322, s. 619; bir diğer tarifte: "Delalet ettiği mananın anlaşılması için tek kelimeyi çeşitli yollarla kullanmanın öğrenilmesine yarayan teşbih, istiâre ve kinayeden bahseden ilim dalıdır." denir. b- Meâni; lafızların muktezâyı hâle mutabakatını bildiren ahvâle dair usul ve kaideleri açıklayan ilim dalı. Bir diğer tarifte; "Hâlin muktezasına uygun olan kelimenin çeşitli durumlarının bilinmesini sağlayan ilimdir." Bkz. Kazvînî, *a.g.e.* c- Son olarak yukarıda tanımını yaptığımız bedîʿ kavramı.

35 Ali Ebû Zeyd, *a.g.e*, s. 40.

36 Zeki Mübârek, *el-Medâihu'n-Nebeviyye fi'l-Edebi'l-Arabî*, Mısır, 1935, s. 169.

37 Ali Ebû Zeyd, *a.g.e*, s. 45. Bedîʿyye tanımı için ayrıca Bkz. Michel Âsî-Ramil Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fi'l-Lügati ve'l-Edeb*, Beyrut, 1987, 1/318; Muhammed Zaglûl Selâm, *Târîhu'n-Nakdi'l-ʿArabî*, Mısır, ts., s. 336.

38 Mahmûd Rızık Selim, *Asru Selâtini'l-Memâlik ve Netâcuhu'l-İlmî ve'l-Edebî*, Mısır, 1965, 6/157.

39 Ahmed İbrahim Musa, *es-Sebgu'l- Bedîʿ*, Kahire, 1969, s. 372.

örnek sayılabilecek şekilde bütün sanatları içinde bulunduran kasideye;[40] şairin, her beytinde aynı bedî sanata yer verdiği kasidelere; tüm beyitlerinden farklı bahir ve vezinlerde yeni beyitler elde edilen, tevşihat ve daireler kullanılan ve bir takım başka sanatlara yer verilen kasidelerle; şairin, her beytinde aynı bedî' sanata ver verdiği kasidelere de bedî'iyyât denmiştir.[41]

Bedî'iyye hakkında yapılmış olan bu tanımlardan yola çıkarak bedî'iyyenin terim olarak bazen geniş ve genel tutulduğu bazen de dar bir çerçeve içinde tanıtıldığı görülmektedir. Genel olarak Hz. Peygamber'e övgü içeren her manzûmeyi bedî'iyye kabul etmenin bilimsel bir yönü olmasa gerekir. Aksi takdirde Hz. Peygamber'e övgü maksadıyla yazılmış bütün manzûmeler bedî'iyye sayılmalı, ve bedî'iyye adı altında yeni bir sanattan bahsedilmemelidir.[42] Aynı konuyla ilgili olarak Hulusi Kılıç şöyle diyor:

Ancak Hz. Peygamber'i medhetmek üzere inşad edilmiş her kasideye bedî'iyye denilip denilmemesinde ihtilaf vardır. Bu kasideler de beyit sayısı ve her beytin içinde en azından bir bedî' sanatının yer alması, kasidenin basît bahriyle nazm edilmiş olması ve redif harfinin kesreli "mim" olması gibi bazı teknik şartlar aranmıştır. Bu sebepten Bûsîrî'nin (ö. 694) Kasîdetu'l-Burde'si bazılarınca bedî' sanatlar ihtiva etmediği gerekçesiyle bedî'iyyâttan sayılmamıştır.[43]

---

40 Bkz. Celâluddîn Humâî, *Sınâ'ât-ı Edebî*, Tahran, ts. s. 19, Veyis Değirmençay, *a.g.e.*, Erzurum, 2000, s. 7'den naklen; Bedî'ye tanımı için ayrıca Bkz. Ali Ebû Zeyd, *el-Bedî'yyât, fi'l-Edebi'l-Arabî*, Damasqus, 1983, s. 6.; Bakırcı Selâmi, *4. Abbâsi Döneminde Edebî Çevre (447-465/ 1055-1258)*, basılmamış yüksek lisans tezi, Erzurum, 1997, s. 208.

41 Zebihullah Safâ, *Tarih-i Edebiyât der İrân*, Tahren, 1371 hş., 4/183, Veyis Değirmençay, *a.g.e.*, Erzurum, 2000, s. 7'den naklen.

42 Bedî'yenin Hz. Peygamber hakkında yazılmış diğer manzûme çeşitleri mevlid, mersiye, medhiye ve na't ile ilgili, tanım farklılıklarını bu konunun sonunda belirteceğiz.

43 Hulûsi Kılıç, Bedî'yyât md., *TDVİA*, c. 5, s. 323; Bu kasidenin sahibi 13.

Diğer açıdan Celâluddîn Humâî ve Zebihullah Safâ'nın yapmış oldukları tanım[44] ise bedî'iyyeyi sadece sanatsal yönüyle yorumlamakta ve daha çok İran edebiyatındaki bedî'iyye anlayışını aksettirmektedir. Bilindiği gibi Arap edebiyatında bahsini ettiğimiz bedî'iyyenin asıl amacı Hz. Peygamber'i medhe dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle Arap edebiyatında bedî'iyyenin en önemli özelliği işlemiş olduğu Hz. Peygamber'e övgü, senâ ve medih temasını bedî' sanatı içerisinde işlemiş olmasıdır. Ancak yukarıda naklettiğimiz tanımı bedî'iyye kabul etmemiz

---

Yüzyılda Mısır'da yaşamış olan Muhammed Busîrî'dir. Coşkun bir Peygamber şairi olan Busîrî, Efendimiz için birçok kaside yazmışsa da onu şöhretin zirvesine taşıyan Kasîdetû'l-Bürde'dir. Şairin *el-Kevakibû'd-Dûriyye fi Medhi Hayri'l-Beriyye* adını verdiği bu kaside kadar meşhur olup, onun kadar okunan ve üzerine şerh, hâşiye, tahmis, tesdis, teşbi, taştîr ve nazîre yazılan başka bir kaside yoktur. İslâm milletlerinin konuştuğu hemen hemen bütün dillere tercüme edildiği gibi Grekçe, Latince, İtalyanca, Fransızca, İngilizce ve Almanca'ya yapılan tercümeleri de bulunmaktadır. Kasideye bilinen 110'dan fazla şerh yapılmıştır. Rivayete göre hayatının sonlarına doğru felç geçiren Busîrî'nin rüyasına Peygamber Efendimiz girer ve kendisinden yazdığı kasideyi okumasını ister. Bunun üzerine Busîrî "Ya Rasulallah ben size birçok kaside yazdım, hangisini emredersiniz?" deyince Efendimiz Kasidenin ilk beytini okuyarak istediğini belirtir. Şair kasidesini okumayı bitirince Efendimiz memnun olarak hırkasını (bürde) çıkarır, Busîri'nin üzerine örter ve felçli uzuvlarını sıvazlar. Busirî uyandığı zaman kendisinde felçden eser kalmamıştır. Kasîde zaman içinde şairin verdiği isimle değil rüyada Peygamberimiz tarafından Busirî'nin üzerine örtülen hırka, sebebiyle Kasidetü'l-Bürde diye anılmaya başlar. Kasidetü'l-Bürde'nin son Türkçe seslendirilişi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi profesörlerinden Mahmut Kaya Bey tarafından yapıldı. Başından beri Altınoluk Dergisinde yayınlanarak 160 beytin tamamlandığı çalışma şimdi kitaplaştırıldı. Diyanet Vakfı tarafından neşredilen eser kitaptan ziyade hattı ve tezhipleriyle bir sanat albümü niteliği kazanmış. Tamamı kuşe kâğıda basılan eserde her sayfada Busîrî'nin kasidesinin bir beytinin Arapça metni, tercümesi ve Mahmut Kaya'nın Türkçe'siyle şiirleşmiş hali bulunuyor. Prof. Kaya'nın üslûbunda belirleyici olan ortalama insana hitap edebilme düşüncesi olmuş. Şiirlerde herkesin rahatlıkla okuyup, zevk alacağı bir üslûbun yanında Türkçe'nin de yalın bir şekilde ses ve ifade gücü görünüyor. Erkam Yayınları, İstanbul.

44 Bkz. Celâluddîn Humâî, *Sınâ'ât-ı Edebî*, Tahran, ts. s. 19; Zebihullah Safâ, *Tarih-i Edebiyât der İrân*, Tahren, 1371 hş., 4/183.

durumunda bedî' sanatı içeren her manzûmeyi bedî'iyye kabul etme zorunluluğu vardır.

Bu açıklamalardan sonra kanaatimizce bedî'iyyenin en doğru tanımı şöyle olmalıdır: *Bedî'iyye, Hz. Peygamber methetmek için nazm edilmiş, her beytin içinde en azından bir bedî' sanatının yer aldığı, basît bahriyle yazılmış, genellikle redif harfinin kesreli "mim" olduğu, oldukça uzun manzûmelere denir.*

III. HANGİ MANZÛMELER BEDÎ'İYYE, HANGİLERİ DEĞİLDİR?

Bilindiği gibi Arap Edebiyatında bedî'iyyâtın şekil veya muhtevâ yönüyle ilintisi olan diğer şiir türleri vardır. Bunlar mevlid, kasîde-i masnû'a, medhiye, mersiye, na't ve gazel olarak sıralanabilir. Konumuzla ilgisi olduğundan bunların tanımları ve bedî'iyyâttan farklarını kısaca aktaralım:

Mevlid: Arapça kökenli olan "mevlid" doğum; doğum yeri ve zamanı gibi anlamlara gelmektedir.[45] Doğumla alakalı olan bu kelime "mevlid" veya "mevlûd" şekilleriyle Türkçe'mizde de kullanılmaktadır. "Mevlid" şekli doğum, doğum yeri ve zamanı anlamlarını içerirken, "mevlûd" çocuk veya sonuç anlamını ihtiva eder. Bu kelimelerden ikincisi dilimizde "Mevlüt" şekliyle daha çok isim olarak kullanılırken diğeri "mevlit veya mevlid" şekliyle Hz. Peygamber'in doğumu münasebetiyle yapılan merasimler için kullanılmıştır. Özel veya terim anlamıyla "mevlid" Hz. Muhammed'in doğum günü, doğum gününü anma merasimi ve bu münasebetle okunan övgü eserlerine denmektedir. Peygamberi methetmek, övmek ve üstün niteliklerini sıralamak, genellikle kutsal gün ve gecelerde veya her hangi bir şekilde

---

45 *Muhtâru's-sıhâh*, I/306.

hayra vesile olacağı temennisiyle okunan Kur'an, dua, ilâhi ve övgü şiirlerinin tamamı demek olan "mevlit" Türk ve Arap edebiyatında yaygın hale gelmiş önemli edebî türlerden biridir.

Kasîde-i masnû'a: İçinde belli sanatlar içeren kaside anlamındadır. İran edebiyatındaki bedî'iyelere genellikle bu isim verilir. Yukarıda terimsel anlamını vermiş olduğumuz bedî'iyye den farkı manzûmenin Hz. Peygamber'e nazm edilme şartının olmamasıdır.[46]

Medhiye: Lügatte övgü anlamında *–me de ha* harflerinden türeyen medh kelimesinden gelen, terim olarak kısaca birini medh etmek için yazılmış olan edebî şiirlere verilen addır.[47] Çoğulu medâ'ihtir. Şiir konuları içerisinde en çok işlenen konu ve en fazla önem verilen üslupların başında yer alır. Medhin Cahiliye Döneminden kalma bir şiir üslûbu olduğu, İslâmiyetin gelişinden sonra Hz. Peygamber hakkında nazm edilmesi şeklinde şöhret kazandığı, daha sonraları da siyâsî boyut alarak Ehl-i Beytin zaferleri hakkında manzûmelere dönüştüğü söylenir.[48]

Mersiye: Birinin ölümünden sonra ona duyulan teessürü ifade ile onun hakkında övgüyü içeren şiirlerdir. İçerik açısından hayat, takdir-i ilahi, ümitsizlik, keder ve göz yaşı bu tür şiirlerin başlıca konularıdır.

Na't: Lügat manası olarak bir kimsede bulunan özelliklerini anlatmak, onu vasıflandırmak, medhederek tarif etmek olan na't edebi terim olarak; Hz. Peygamber'in özellikleri üzerine söylenen,

46 Konuyla ilgili Veyis Değirmençay'ın makalesine Bkz. Mevlana Semsuddin, *Berde'i ve Masnu' Kasidesi*, Erzurum Atatürk Üniversitesi- Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sy. 13., Erzurum 1999, s. 175.

47 Bkz. Gâzi Şebîb, *Fennu'l-Medîhi'n-Nebevî fî Asri'l-Memlûki*, Beyrut, 1998, s. 33.

48 Mahmûd Razık Selim, *a.g.e*, 7/ 282.

o'nu övmek maksadıyla kaleme alınan şiirlere verilen isimdir. Bütünüyle Hz. Peygamber sevgisine tercüman olan na'tın, dinî musikimizdeki bestelenmiş şekillerine de na't, denilir.[49] Arap edebiyatında na't Hz. Peygamber'i medh için söylenmiş olan manzumelerdir. Hz. Peygamber hakkında söylenen her manzume na'ttır, ancak bedî'iyye yukarıda da geçtiği gibi Hz. Peygamber'e söylenilmesi yanında içerisinde bedî' sanatları ihtiva eden kasidelerdir.[50]

Gazel: Sözlükte kadınlarla sevgi üzerine konuşmak, kadınlarla aşıkâne yârenlik etmek[51] anlamına gelen gazel, Arap edebiyatında sıkça kullanılan, kasidelerin başında aşktan, sevgiliden söz eden 5-15 beyitlik bölümlere verilen addır. Birinci beyti "musarrâ", diğer beyitleri birinci beyt ile " mukaffa " bir nazım şeklidir.[52] Daha sonraları şairin aşk, sevgili, şarap, bahar gibi coşkulu haller karşısındaki duygularını anlatan şiirlere uzun yahut kısa olsun gazel denmiştir.[53] Dînî, sosyal ve sanatsal açıdan büyük bir gelişim gösteren gazel Emevî dönemiyle birlikte Arap şiirinin en popüler bir tarzı haline gelmiştir.[54]

IV. BEDÎ'İYYÂTIN DOĞUŞU VE DOĞUŞ SEBEPLERİ

Peygamber sevgisinin halk kitlelerine kadar yayılmasında önemli rolü olan bedîi ilminin tarihi seyrine göz atılacak

---

49 Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'tlar Antolojisi*, Ankara, 1993, s. 13.

50 Emine Yeniterzi adı geçen çalışmasında Arap edebiyatında na'tlarla ilgili örnek olarak Ka'b b. Züheyr'in "Banet Su'âd" adlı manzumesini vermiştir. Oysa bilindiği gibi bu manzume bedî'yeye türüne girer. Bkz. Emine Yeniterzi, *a.g.e.*, s. 13.

51 *Lisânu'l-'Arab*, 5/3252-3253.

52 Tâhiru'l-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 47.

53 *TDVİA*, İstanbul, 1996, c. 13., s. 440.

54 Metin Gündüz, *Emevîler Döneminde Gazel Şiiri*, basılmamış yüksek lisans tezi, Erzurum, 1998, s. 1.

olunursa önceleri beyân ve meânî ile birlikte yer aldığı, ancak zamanla belâgat içerisinde kendine özgü müstakil bir ilim olarak kendini bulduğu görülecektir.

Temellerini el-Câhiz'in attığı kabul edilen belâgat[55] ilminin bir bölümü olan bedî' aslında Arap edebî hayatının vazgeçilmez bir olgusu olarak kullanılmakta olup, yukarıda da geçtiği gibi edebî bir sanat olarak ilk inceleyen, prensiplerini açıklayan ve ana konularını tarif eden kimse şair halife İbnu'l-Mu'tez (ö.296/908) olmuştur. *Kitâbu'l-Bedî'* adıyla kaleme aldığı, sahasının ilk müstakil eseri olan çalışmasında bedî'in muhdes şairlerin bir icadı olmayıp aksine bunun Kur'ân'da, hadiste, eski Arap şiirinde ve hatta bedevilerin konuşma dilinde esasen var olduğunu, ilmî bir terim haline gelmeden önce şairlerin teşbih, cinas, istiare vb. bedîi sanatları, onların tesir ve güzelliklerini idrak ederek kullandıklarını pek çok örnek ve delillerle ispat etmeye çalışmıştır.[56] Üçüncü asrın sonlarına doğru daha çok beyân diye isimlendirilen belâgat ilminin tamamıyla yeni bir safhaya girdiği ve o zamana kadar yazılan belâgat ve beyân kitaplarında başka isimler altında dağınık olarak bulunan ve sayıları beşi geçmeyen bedî nevilerinin birdenbire çoğaldığı ve belâgatın içinden bedî ve beyân diye müstakil iki ilim çıktığı görülüyor. Abbâsi Halifesi İbnu'l-Mu'tez *Kitâbu'l- Bedî'* ismiyle, tamamiyle yeni ve selefleri tarafından yazılan belâgat kitaplarının aksine olarak sistemli bir eser meydana getiriyor. Diğer taraftan İbnu'l Mu'tez 'le aynı hocalardan

---

55 Belâgat hakkında çeşitli tarifler yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir: İbnu'l-Mukaffa'ya (ö. 142) göre belâgat yerine göre susmaya da belagat denilebileceği gibi şiir, seci ve yazı yazmayı da içine alacak türde genel bir anlamı içermektedir. Sinaatayn, s. 10; İbnu'l-Mu'tez'e (ö. 296) göre yolu uzatmadan kelamı manaya ulaştırmaktır. Umde, 1/ s. 16; Kudâma'ya (ö. 337) göre lisanın fesahatı ve tertibin güzelliği ile birlikte kastedilen manayı içeren sözdür. Ebu'l-Ferec Kudâme b. Cafar el-Bagdâdî, *Nakdu'l-Nasr*, Kahire, 1357, s. 76.

56 Nasrullah Hacımüftüoğlu, *a.g.m*, 5/320.

ders alan fakat daha sonra ölen Kudâma b. Ca'fer *Nakdu'ş-Şi'r* ismiyle bedî'iye ilmine, *Nakdu'n-Nasr* ismiyle de beyâna dair iki eser meydana getirip kendinden önce herhangi bir kimseye ait olmayan yeni bir şey bulduğunu iddia eder.[57]

Belâgatın ilk devrinden eserleri bize kadar gelen el-Câhız (ö. 255) ve İbnu'l-Kutaybe (ö. 270)'nin başka isimlerle bir veya ikisini bize naklettikleri, fakat beşten ibaret olduğunu dolaylı olarak öğrendiğimiz bedî' sanat nevilerinin birdenbire İbnu'l-Mu'tez'le on yediye çıkması ve kendileriyle alâkalı olmayanlardan ayrılarak bir sistem halinde toplanması, diğer taraftan bu nevilerin sayısını otuza kadar yükselten Kudâme'nin eserlerinin aynı insicâmı göstermesi hakikaten aradan uzun bir zaman geçmemesine rağmen belâgat ilminde tamamiyle yeni bir devre gibi görünüyor.[58]

Yeni bir üslup olarak bedî'iyye terimi, Arap edebiyatından önce İran Edebiyatında hicri VI. asırda başlamıştır.[59] Arap edebiyatında ise bedî' sanatların yer aldığı Cahiliyye dönemindeki kasidelere benzer terimsel anlamda bedî'ileri anımsatan örnekler sekizinci asrın ortalarında Hz. Peygamber için yazılmış olan kaside ve medhiyelerde yer almıştır. Hassan b. Sâbit ve Ka'b b. Zuheyr'ın ve ardından Bûsîrî'nin (ö. 694) Hz. Peygamber için yazmış oldukları kasideler bunlara örnek verilebilir.[60] Memlükler dönemi başlarında yaşayan Bûsîrî ömrünün sonlarına doğru felç olmuş, Hz. Peygamber'e yakınlaşma ve şifa arama talebiyle bu kasidesini kaleme almıştır. Kasidesinde Hz. Peygamber'i ve sîreti ile onun memleketine olan iştiyakı ve Allah katında şefaati

---

57 Nakdu'ş-Şi'r, s. 2; Fuat Sezgin, *Bedî' İlminin Tekâmülü ve İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Bedî'iyyelere Ait Yazmalar Katoloğu*, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, no: 1375, s. 18.

58 Fuat Sezgin, *a.g.e*, s. 18-19. Konuyla ilgili ayrıntılar için bak. *a.g.e*, s. 17-30.

59 GAS, 1-171; *Sınâ'at-ı Edebî*, s.19-20; Veyis Değirmençay, *a.g.e.*, s. 9.

60 Geniş bilgi için Bkz. Razık Mahmûd Selîm, *a.g.e.*, c. 8, s. 178.
Hulûsi Kılıç, Bedî'iyyât md., *TDVİA*, c. 5, s. 323.

işlemiştir. Hatta bazıları da bu örnekleri bedîʿiyattan kabul eder. Ancak her ne kadar adı geçen bu manzûmelerin ve özellikle Ka'b b. Zuheyr'in *"Bânet Su'âd"* adıyla bilinen manzumesinin bedî'iyye tanımına uygun ilk örnek olarak gösterilse de daha önce izahını yapmış olduğumuz bedîʿiyye nin terimsel anlam ve şartlarına uymadığı görülmektedir. Bu sebepten Ka'b b. Zuheyr'in manzûmesini bu sahada ilk bedî'iyye örneği olarak sayamayız.[61]

O halde Arap edebiyatında ilk bedî'iyye örneği hangisidir? Bu konuda bir ihtilafın varlığından söz edebiliriz. Konu ile ilgili genel olarak birkaç isim dolaşmaktadır:

Bunlardan ilki yukarıda zikrettiğimiz Ka'b b. Zuheyr'ın "*Bânet Su'âd*" adıyla bilinen manzûmesinin hem tarih açısından hem de yeni bir örnek olarak ilk bedî'iyye olduğu görüşüdür.

İkinci görüş İbn Câbir el-Endelûsî (ö. 779)'nin kasidesinin ilk bedîʿ olduğudur.[62]

Üçüncü görüş ise Ali b. Osman b. Ali b. Süleyman Emînuddîn es-Süleymânî el-İrbilî (ö. 670)'nin manzûmesinin ilk Bedîʿ olduğudur.[63]

Ancak yaptığımız araştırma neticesinde Emînuddîn b. Süleyman b. Ali el-Erbili'nin kasidesinin her beytinde Bedîʿ

61 Ka'b b. Zuhayr'ın ilgili kasidesi için bk. Kenan Demirayak, *Bânet Su'ad Kasidesi Üzerine*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi, s. 24, Erzurum, 1997, s. 141-158; Süleyman Tülücü, *Ka'b b. Zuheyr ve Kaside-i Burdesi Üzerine Notlar 1-*, İslâmî İlimler Fakültesi Araştırma Dergisi, sy. 5, 1982, s. 159–174.

62 *el-Medâihu'n-Nebeviyye fi'l Edebi'l-Arabî*, s. 169.

63 Ali b. Osman b. Ali b. Süleyman, Emînuddîn es- Suleymânî, sûfi şairdir. Nasır b. Aziz'in en gözde şairlerindendir. Önceleri askerdi. Daha sonra tasavvufa yöneldi. Feyyûm'da h. 670 yılında vefat etti. *Fevâtu'l-Vefâyât*, Muhammed b. Şâkir el-Kelbî (ö.764) nşr. İhsan Abbas, 1, 1973, Beyrut, s. 39; *es-Sibgu'l-Bedîʿ*, s. 377; Muhammed Mahmûd Salim, *a.g.e.*, s. 509.

sanatı yer almakla beraber bu 36 beyitlik bu kasidenin Hz. Peygamber'i medh ve senâ kasdıyla kaleme alınmadığı, kasidenin basît bahriyle nazm edilmiş olmadığı gibi teknik şartlardan yoksun olduğunu gördük.[64] Bu nedenle 670 senesinde vefat eden Emûniddîn b. Suleyman b. Ali al- Erbilî'nin kasidesinin bedî'iyye türünde ve bu sahada yazılan ilk bedî'iyye olduğu iddiasını isabetli görmüyoruz. Hatta öncelik açısından Yahya b. Abdu'l-Mu'tî' ez-Zevâvî (ö. 628)'nin Hz. Peygamber hakkında nazm edilmemiş, ancak el-Erbilî'nin kasidesi gibi içinde bedî' sanatları içeren bir manzumesi olduğu söylenmektedir.[65] Muhtemelen bu manzumenin kendinden sonrakilere, tanımını yaptığımız bedî'iyye sanatının doğuşu ve gelişimi yönünde örnek olması veya en azından fikir vermesi adına bir önceliği olduğunu söylenebilir. Bu konuda çoğunluğun tercih ettiği son görüş ise Safiu'd-din el-Hillî'nin (ö. 749/1348)[66] 746 senesinde bitirmiş olduğu ve adına *eş-Şafiiyyâtu'l-Bedî'iyye diye* adlandırdığı 140 beyitlik kasidesinin de bu sahada yazılmış olan ilk bedî'ilerden olduğudur.[67] Kanaatimize göre yukarıda daha önce tanımını yaptığımız manzûme tanımına uyan Arap edebiyatındaki ilk kaside budur.

Bedî'iyyâtın doğuş sebeplerine gelince; yukarıda yapmış olduğumuz açıklamalardan sonra şimdi de Arap edebiyatında bedî'iyyâtın doğuşuna imkân sağlayan bazı nedenlerden bahsedelim. Her ne kadar bazı araştırmacılar konuyla ilgili zorlama

---

64 Kaside aynı zamanda redif harfinin kesreli "mim" değildir. Bu konuyla ilgili izahat için Bkz. Çalışmamızın "Yapı Yönüyle Bedî'yyât" bölümüne.

65 Ali Ebû Zeyd, *a.g.e*, s. 68.

66 *Fevâtu'l-Vefeyât*, 2/335-350.

67 Ali Ebû Zeyd, *a.g.e*, s. 69; Kılıçlı Mustafa, *Hillî Safiyyüddîn, TDVİA*, 18/41; Fuat Sezgin, *Bedî' İlminin Tekâmülü ve İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Bedî'iyyelere Ait Yazmalar Katoloğu*, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, no: 1375, s. 49.

yaklaşımlarda bulunmuş olsalar da bedîʿiyyâtın doğuşuna imkân sağlayan nedenler kanaatimizce üç başlık altında özetlenebilir. Birbirleriyle iç içe olan bu nedenler şunlardır:[68]

a) İran Edebiyatının Etkisi

Arap edebiyatında bedîʿiyyâtın tarihi açıdan İran edebiyatında görülen örneklerden sonra ortaya çıktığını yukarıda bahsetmiştik. Kanaatimizce bu nedenlerin başında İran edebiyatının etkisi gelmektedir. Bir diğer ifadeyle İran edebiyatı, Arap belâgatı içinde yer alan bedîʿ sanatının manzûm şiirlerde işlenerek, yukarıda tanımı yaptığımız bedîʿiyyât teriminin karşılığı olan sanat türü şeklinde Arap edebiyatında doğması ve gelişmesine etken olmuştur.

b) Arap Edebiyatında Şiirin Önemi[69]

Cahiliye devrinde şiir sosyal hayatın en önemli unsurlarından biri kabul edilirdi. Şiir düşmana karşı bazen silah, bazen de barış için kullanılırdı. Şair her zaman toplum içerisinde muteber kabul edilir bazen de kabilenin sözcüsü konumunda görülürdü. Şiirin bu özelliği aynen İslâmî döneme taşınmış, daha sonra bedîʿiyyât türü de buradan etkilenme sûretiyle tezahür etmişti.

---

68 Bu yaklaşımlardan bazıları: belâgat sanatı hakkında te'lif arzusu, şöhret olma gayretleri, toplum etkisi, duygusallık, yazarın şairlik ve te'lif özelliklerinin bulunması vb., Bkz. Ali Ebû Zeyd, *a.g.e.*, s. 31-39.

69 Arap edebiyatında şiirin önemi hakkında geniş bilgi için Bkz. Nihat M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul, 1973; Yusuf Sancak, Hz. Peygamber Devrinde Şiir, Erzurum, 1999, s. 30-56; Ahmet Savran - Kenan Demirayak, *Arap Edebiyat Cahiliye Dönemi*, Erzurum, 1993, s. 34-99; Huart Clement, Arap ve İslâm Edebiyatı, çev. Sezgin Cemal, Ankara, ts., s. 17-40; Hüseyin Tural, *Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhad Meselesi*, İslâmî İlimler Fakültesi Araştırma Dergisi, Sayı 9, 1990, 67- 80; Bahattin Kök, *Hasan b. Sabit'in Şiirleriyle İslâma Hizmetleri*, İslâmî İlimler Fakültesi Araştırma Dergisi, sy. 6, 1986, s. 123–140; Metin Gündüz, *Emeviler Döneminde Gazel Şiiri*, Basılmamış yüksek lisans tezi, Erzurum, 1998, s. 8-37.

c) Hz. Peygamber Sevgisi

Kanaatimizce Hz. Peygamber sevgisi bu nedenlerin içinde en önemli yer teşkil etmektedir. Başka kültürlerde yeni bir sanat türü olarak görülmeye başlayan bedî'iyyât örneklerinin Arap şiirinde nasibini almaması düşünülemez. Bir diğer ifadeyle Arap edebiyatındaki bedî'iyyâtın, yukarıda bahsini ettiğimiz diğer kültürlerdeki şekliyle, o günün şartlarında en önemli sosyal olgu olan yeni bir dinin kurucusu Hz. Peygamber'e uyarlanmaması düşünülemez.

d) Şefaate Vesile Olma Dileği

Bir önceki madde başlığı ile yakından ilgili olmakla beraber, daha farklı olarak Hz. Peygamber'in şefaatine nâil olma arzu ve talebi de bedî'iyye lerin nazmedilmesinde önemli rol oynar.

e) Belâgat Sanatı Üzerine Telif Arzusu

Bedî'iyyâtın kaleme alınmasının bir diğer sebebi de zamanın ileri gelen şairlerinin o gün için revâçta olan bu türde eser verme arzusu gelmektedir. Safiyuddîn el-Hillî bedî'iyyesinin mukaddimesinde bunu açıkça ifade etmektedir.[70]

V. BEDÎ'İYYÂTIN KONUSU

Bedî'iyyât daha önce de belirttiğimiz gibi içerik olarak dînî bir örgüdür. Nazmedilmesindeki hedeflerin başında Hz. Peygamberi medh ve senâ ile onun şefaatini dilemek gelir.

Bedî'iyyât, edebî bir türden çok fikrî bir sanattır. Diğer bir ifadeyle bedî'iyyâtta asıl hedef sadece edebî sanatların

---

70 Bkz. Ali Ebû Zeyd, *a.g.e.*,s.32; Gazî Şebîb, *a.g.e.*, s. 90.

sergilenmesi değildir. Bu sanatlar Hz. Peygamber'in hayatının anlatılmasında ve onu övmek kasdıyla kullanılmaktadır. Bu yönüyle bedî'iyyâtın oluşumunda dînî düşüncenin edebî sanattan daha önemli yer teşkil ettiği, bu sanatların "amaç" olarak değil, "araç" olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.[71] İçinde yer alan sanatlardan ziyade işlemiş olduğu konularla öne çıkmaktadır. Bu konular daha önce de zikrettiğimiz gibi Hz. Peygamber'i medh ve senâ etme ekseninde işlenir. Bir başka ifadeyle bahsi geçen her konu sonuç itibariyle Hz. Peygamber'i övmek için sergilenmiştir. Bedî'iyyâtta işlenen konuları maddeler halinde belirtmek gerekirse: Bunların başında Hz. Peygamber'in en büyük ve en Bedî' mucizesi olan Kur'ân-ı Kerim'den iktibaslar önemli yere sahiptir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in Allahu Teâlâ'nın diliyle övüldüğü ayetlere yer verilmiştir. Peygamberin şanında inen, onun ahlakî üstünlüğünü, mi'racını ve mucizelerini anlatan ayetler yer alır. Bunların dışında *"Ve'ş-Şems, Ve'l-Leyl, Ve'd-Duha"* gibi sûre adlarının da Hz. Peygamber'in fizikî unsurlarıyla ilgili olarak, tamamen edebî mahiyette ele alındığını, onun bedenen ve ruhen Allahu Teâlâ'ya tam bir mazhar oluşuna işaret edildiğini görüyoruz. Hz. Peygamber'in hayatına ait hususlara kısmen işaret edilmiştir. Bunlardan: Hz. Peygamber'in hayatı, doğumu ve doğumu esnasında meydana gelen olaylar, nübüvveti, yaratılış özellikleri, güzelliği, mucizeleri, peygamberlikle şereflendirilmesi, hayatı ile doğrudan ilgili tarihî olaylar, bu olayların yaşandığı kutsal topraklar, yapmış olduğu savaşlar ve bu savaşlarda meydana gelen önemli olaylar, ona duyulan aşk ve muhabbet, onun güzel ahlakı, seciyeleri, özellikleri, mübarek isim ve sıfatları, diğer peygamberlerle mukayesesi, faziletleri, kıyamet günündeki

---

71 Konu ile ilgili görüşler için bkz. Aykûs el-Ahdâr, *Mecelletu Âfâkı's-sekâfe ve't-türâs*, sy. 22-23, s. 78, Cezayir, 1998; Razık Mahmûd Selîm, *Mawsûatu Asrı's-Selâtîn ve'l-Memâlîk ve Netâhuhû'l-İlmî ve'l-Edebî*, 8/177, Kâhire, 1965.

üstünlüğü, ona atfedilen edebî ve tasavvufî motifler ve sahabeleri ile olan ilişkisi vb. şeklinde sıralanabilir.

VI. ÜSLÛP YÖNÜYLE BEDÎ'İYYÂT[72]

Bedî'iyyât üslûp yönüyle:

1-Kullanılmış olan bedî' sanatları tasrih edilmeden îrad edilen bedî'iyyeler,

2-Kullanılmış olan bedî' sanatları tasrih edilerek veya en azından o sanata işaret edilerek îrad edilen bedî'iyyeler olmak üzere iki ayrı kısma ayrılırlar.

İlk üslupta yer alan bedî'iyyâtta kullanılan bedî' sanatlarının adları zikredilmemektedir. Kaside de konu edilen mâna ile birlikte yer alan sanatın tatbik edilmesi söz konusudur. İkinci üslupta yer alan bedî'iyyâtta ise bedî' sanatının terimsel olarak işlem görmesi ile öğretim amaçlı hizmet söz konusudur. Bu üslupta şair kullanmış olduğu bedî' sanatını zikrederek onu hem terim olarak takdim etmiş, hem de siyak içerisinde anlamını da vermiş olur. Bu arada her ne kadar bedî' sanatı ihtivâ etme şartı bulunsa da, bu şart bedî' sanatının diğer edebî sanatlardan daha fazla olduğu içindir. Yoksa bedî' sanatı tasnifinde yer almayan diğer belâgat sanatı türleri de kısmen de olsa bulunmaktadır.[73] Bazen kullanılan bu sanatların

---

72 Bedî'iyyât şekil açısından her beytinde bedî' sanatlar içeren kasidelerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi beyit sayısı ve her beytin içinde en azından bir bedî' sanatının yer alması, kasidenin basît bahriyle nazm edilmiş olması ve redif harfinin kesreli "mim" olması gibi bazı teknik şartlar bedî'iyyâtın yapısal özelliklerindendir. Bununla birlikte biz redif harfinin kesreli "mim" olması şartını bedî'iye için olmazsa olmaz nevinden bir şart olarak görmemekteyiz. Zira her ne kadar bazıları beyitlerde redif harfinin kesreli "mim"li olmasını bedî'yeler için şart olarak görmekteyseler de daha sonraları bu şarta fazla uyulmamış ve -ileride de görüleceği gibi- buna muhalif olan türde manzûmeler bedî'iyye sınıfına dahil edilmiştir.

73 Bu nedenle çalışmamızın bundan sonraki kısımlarında bedî'iyyât hakkında içinde

adları tevriye ile zikredilir. Bazen örnek verilmeksizin sadece sanat zikredildiği de olur. Bazı bedî'iyye şarihleri Hz. Peygamber'in sîretine girmeksizin bu bedî'iyyeleri şerh etmişlerdir.

VII. BEDÎ'İYYÂTTA KULLANILAN SANATLAR

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bedî'iyyâtta her beytin içinde en azından bir bedî' sanatının yer alması gerekmektedir. Ancak bedî'iyye şairlerinin manzumelerinde kullanmış oldukları bedî' sanat çeşitlerinin sayısı farklıdır. İlk defa İbnu'l-Mu'tez 'ın kitabı *el-Bedî'i*'de görülen bedî' nevi o devrin mahsulü birkaç bedî'iyi aşmamaktadır. Bunlar: *istiâre*, *tecnîs*, *mutâbaka*, *raddu'l-acz ala's-sadr*, *el-mezhebu'l-kelâmîdir*.[74] Örnek verecek olursak:

"Bedî' sanatına dâir örnek olacak Allahu Teâlâ'nın sözü: و إنه في أمّ الكتاب لدينا لعلي حكيم bedî' şiirden basit bahrinde şairin sözü: والصبح بالكوكب الدرّيّ منحور Ve şafak parlak yıldızla göğsünden vurulmuştur. Burada bedî' ; أمّ الكتاب kitabın anası[75] veya جناح الذل tevazu kanadı[76] ve birinin الفكرة مخ العمل düşünce amelin beynidir ifadelerinde olduğu gibi, bilinmeyen kelimenin bir şeyi istiâresidir. Şayet düşünce amelin beynidir yerin الفكرة خلاصة العمل düşünce amelin özüdür demiş olsaydı bedî' olmazdı. Ve yine sonrakilerin keşfetmiş olmayıp, daha önce geçmiş ulemânın kullanmış olduğu bedî' ilminden tecnîs ve mutâbaka sanatları vardır. Bedî'inin dördüncü ve beşinci fasılları da böyledir."[77]

"bir bedî' sanatı ihtiva eden kasideler" şeklinde zikredecek olsak bile kast ettiğimiz şey yukarıda izahını yapmış olduğumuz "bedî' sanatı tasnifinde kısmen de olsa yer almayan diğer belâgat sanatı türleri de"dahil olacaktır.

74 İbnu'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedî'*, s. 2.

75 Âli İmrân 7.

76 İsrâ 24.

77 İbnu'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedî'*, s. 2.

"Daha sonra İbnu'l-Mu'tez 'in Aristo etkisiyle bu sayı önceki kitabının tertip tarzından ayrı senelerde yazılmış kitabının ikinci parçasında birden bire on yediye yükselmiştir."[78]

el-Kudâme'de bu sayı yirmiye ulaşmıştır. Bunların yedisi ortak olup her ikisinin sayısı toplam otuzdur. Daha sonra Ebu'l-Hilâl el-Askarî (ö.395) altı çeşit daha eklemiştir. İbn Raşîk el-Keyravânî (ö.463)'de bu sayı altmış beşe, Şerafu'ddîn el-Tifâşî'de de öncekilerle birlikte toplam yetmişe yükselmiştir.[79] Gitgide beyân ilmiyle de etkileşim neticesinde Bedî' tekâmüle uğramış, sayıları daha çok artmıştır. Zekîeddin Ebi'l-İsbâ (ö.654) kitabı *Tahrîru't-Tahbîr*'de bu sayıyı öncekilerle birlikte doksana taşır.

VIII. BAZI BEDÎ'İYYE VE ŞERHLERİ

Bedî'iyyelerin sayısı hakkında kesin bir rakam vermek mümkün olmamakla birlikte yazılı olarak elimize kadar ulaşmış olan bedî'iyyelerin sayısı doksan bir adettir.[80] Ancak hakkında bilgi edindiğimiz bedî'iyye sayısı bu rakamın oldukça üzerindedir. Örnek sadedinde bazılarını zikredelim:

1- el-Kâfiyetu'l Bedî'iyye fi'l-Medâ'ihi'n-Nebeviyye

145 beyitten oluşan bu bedî'iyyenin sahibi Safiyuddin el-Hillî (1278-1351)'dir.[81] Fırat nehri kıyısında at-Tâî al-Hıllî de

78 Fuat Sezgin, *a.g.m.*, s. 19.

79 Fuat Sezgin, *a.g.m.*, s. 37.

80 Bkz. Ali Ebû Zeyd, *el-Bedî'iyyât fi'l-Edebi'l-'Arabî*, Damasqus, 1983, s. 71; Gâzi Şebîb, *a.g.e*, s. 53.

81 İbn Masum doğumunun Safadî'nin al-Vâfi şehrinde 677 senesi, rabiu'l-ahirde olduğunu ve buna "al-Cannatu'l-Ma'vâ al-Safî" ile işaret edildiğini, 750 olarak kabul etmenin yanlış olduğunu söyler. Bkz. Fuat Sezgin, *a.g.m.*, s. 51. Safiyyüddîn Hillî hakkında bilgi için Bkz. Kılıçlı Mustafa, *Hillî Safiyyüddîn*, *TDVİA*, 18/41-44.

doğmuştur. Zamanının tanınmış Arap şairlerindendir. Çok küçük yaşta şiir yazmaya başladığı söylenir. Hemen her mevzuda yazmasıyla tanınır. Divanını meydan getirip bizzat kendisi tertip etmiştir. Divanı 12 kısımdır. Bunlar ana başlıklar altında: Hamaset-fahr, medh-senâ-şükür, mersiye-ihvâniyât-gazel-nesip, tardiyât, hamriyât, itâb, itizâr, elgâz, zühdiyât, latife ve hicivlerdir. Birçok yazmaları mevcud olan divanı bir kaç defa basılmıştır.[82]

Safiyuddîn el-Hillî bedî'iyesini kaleme almasının sebebini bir rüyaya dayandırır. Rüyasında Hz. Peygamber'i görmüştür.[83] Adı geçen bedî'iyesinde 145 bedî' sanatı kullanmıştır. Bedî'iyesini yazmak için İbn Ebi'l-İsbâ'nın *Tahrîru't-Tahbîr*'i de dahil olmak üzere yetmiş kitaptan yararlandığını söyler. Bu bedî'iyye müellifi tarafından *Şerhu'l-Kâfiyetu'l-Bedî'iyye fi'l-Ulûmi'l-Belâga* ve *Mehâsini'l-Bedî* adıyla şerh edilmiştir.[84] Adı geçen bedî'iiyyesinin matlaı şöyledir[85]:

إن جئت سلعا فسل عن جيرة العلم واقرا السلام على عرب سلم

فقد ضمنت وجود الدمع من عدم لهم ولم أستطع مع ذلك منع دمي

2- el-Hulletu's Siyerâ fî Medhi Hayri'l-Verâ

177 beyitten oluşan bu bedî'iyenin sahibi İbn Câbir el-Endelusî'dir. 51 bedî' sanatı kullanmıştır. Kahire'de bulunduğu önce sıralarda kendisi kısa bir şerh yazmıştır. Bu şerhte lafızların

---

82 Fuat Sezgin, *a.g.e.*, s. 53.

83 Muhammed Mahmûd Salim, *a.g.e.*, s. 511.

84 Bibliyografya için Bkz. Fuat Sezgin, *a.g.e.*, s. 54; Brockelmann, Gal, 2, 153; Suppl. 2., 199-200; Ahlwarut, Verz. D. Arab. Bibl. zu Berlin, nr. 7349-53; al-Kurtubî, Favât, 1. 279-280; Şavkanî, 1. 358-359, Kahire, 1318. Türkiye'de İstanbul Üniversitesi A.Y. 4055 sayı numarası ile; Şehid Ali Paşa 2234 numarası ile, Köprülü 1449/1 numarası ile; Laleli 2856 numarası ile yazma nüshaları vardır. Bkz. Fuat Sezgin, *a.g.e.*, s. 55.

85 Ali Ebû Zeyd, *el-Bedî'iyyât, fi'l-Edebi'l-'Arabî*'den naklen. s. 315.

izahından öte beyitlerinde ismi geçmeyen bedîʿ çeşitlerini göstermiş ve onları taksim etmiştir.[86] Adı geçen bedîʿiyyesinin matlaı şöyledir:[87]

بطيبة انزل ويمّم سيد الأمم وانشر له المدح وانثر أطيب الكلم

وابذل دموعك واعدل كل مصطبر والحق بمن سار والحظ ما على العلم

3- el-Cevâhiru'r-Refî ve Vechu'l-Meânî fî Ma'rifeti Envâʿi'l-Bedî'

Abdurrahman b. Muhammed b. Yûsuf b. Alî Vecîhuddîn el-Alevî ez-Zebîdî el-Yemenî (ö.803)'nindir. 131 beyitten oluşmaktadır. 136 adet sanat kullanılmıştır. Adı geçen bedîʿiyyesinin matlaı şöyledir:

سل ما بسلمى، وسل ما ربه السلم وخص طيبة مأوى الطيب والكرم

4- el-İkdu'l-Bedî fî Medhi'ş-Şefî (el-Bedîʿiyyâtu'l-Kubrâ)

En uzun bedî' ünvanını taşır. Dört yüz beyitten oluşan bu bedîʿiyenin sahibi Zeynuddîn Şabân b. Muhammed b. Dâvûd el-Âsârî (h.760)'dir. İki yüz kırktan fazla bedîʿ sanatı kullanmıştır. Aşağıda da görüleceği üzere beyit içinde bedîʿ sanatını da zikretmektedir. Adı geçen bedîʿiyyesinin matlaı şöyledir:[88]

(حسن البراعة) حمد الله في الكلم و مدح أحمد خير العرب والعجم

---

86 Muhammed Mahmûd Salim, *a.g.e.*, s. 513; Fuat Sezgin, *a.g.e.*, s. 55.

87 İbn Câbir, *el-Hulletu's-Siyerâ*, s. 27; Muhammed Mahmûd Salim, *a.g.e.*, s. 513'ten naklen.

88 Ali Ebû Zeyd, *a.g.e.*, s. 86.

IX. SONUÇ

Bedîᶜ ilmini edebi bir sanat olarak ilk inceleyen, prensiplerini koyan, ana konularını tarif eden kişi şair Halife İbnu'l-Mu'tez'dir. Bedîᶜiyye ise kök olarak bedîᶜ kelimesinden türemiştir. Çoğulu bedîᶜiyyâttır. Çoğul yapısı ile kullanımı daha yaygındır. Terim yönüyle ilk olarak telaffuz eden Safiyyuddin el-Hillî olmuştur.

Bedî'iyyelerin her beyti, bir ya da birkaç bedîᶜ sanatı içerir. Yani her beyit, bir ya da birkaç bedîᶜ sanat için tam bir örnek sayılabilecek şekilde bütün sanatları içinde bulundurur. Farkı ise içeriğinin dînî bir yapıda olması, Hz. Peygamberi medh ve senâ kasdıyla söylenmesidir. Yani Arap edebiyatındaki bu türün genel hatlarıyla en önemli özelliği sanatlı olması ve Hz. Peygamber'e ithafen söylenmiş olmasıdır

Bedîᶜiyyenin en doğru tanımı ise, Hz. Peygamber methetmek için nazm edilmiş, her beytin içinde en azından bir bedîᶜ sanatının yer aldığı, basît bahriyle yazılmış, genellikle redif harfinin kesreli "mim" olduğu, oldukça uzun manzûmelerdir.

Bu sahada yazılan ilk bedîᶜi yukarıda daha önce tanımını yaptığımız manzûme tanımına uyan Safiu'd-din el-Hillî'nin (ö. 749/1348) 746 senesinde bitirmiş olduğu ve adına *eş-Şafiiyyâtu'l-Bedî'iyye diye* adlandırdığı 140 beyitlik kasidesidir.

Bedîᶜiyyelerin sayısı hakkında kesin bir rakam vermek mümkün olmamakla birlikte yazılı olarak elimize kadar ulaşmış olan bedîᶜiyyelerin sayısı doksan bir adettir.

ARAPÇA'DAN ŞİİR ÇEVİRİSİNE BİR YÖNTEM ÖNERİSİ[89]

I. GİRİŞ

Bu çalışmada Arapça şiir metinlerinin çevirilerinde karşılaşılan sorunlar ele alınacak, ayrıca Arapça örnek şiir çevirisinin nasıl olması gerektiği üzerinde durulacaktır.

Çeviri özlü bir ifadeyle *"Bir dilde var olan herhangi bir anlamın başka bir dile yeniden uyarlanması ve aktarılması olayıdır"* diye tanımlanabilir.

Çeviri aracılığıyla geniş coğrafyada yer alan farklı kültürler birbirlerinden etkilenerek ortak kullanıma açılır hâle gelir. Çeviri olmaksızın kültür değişimleri ve etkileşimleri söz konusu olamaz. Çeviri bu yönüyle bir anlamda kültürler arası alış verişi sağlamaktadır. Çeviri ile beslenmeyen bir kültür kısır döngü içerisinde kalabilir.

II. ÇEVİRİNİN GÜCÜ

Çevirinin medeniyetler arası etkileşimde oynamış olduğu rol herkes tarafından bilinmektedir. Örneğin; Fransız devriminin

---

89 • Bu makale Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sy. 27, Aralık 2001'de yayınlanmıştır.

gerçekleşmesi çeviri desteği ile meydana gelmiştir. Guillaume Fichet, Lefévre d'Etables, Bude gibi ilk hümanistlerin ortak yapıları dilci olmalarıdır. Özellikle *Pleiade Okulu* başta Du Bellay olmak üzere eski Yunan ve Latin kültüründen yapılan çevirilerden yararlanmıştır.

Almanya'da başlayan Reform hareketi de çevirilerden nasibini almıştır. Erasmus'un 1516 yılında eski Yunanca olarak yayımladığı İncil'i Lüther Almanca'ya çevirmiş, bu durum tüm Avrupa'ya yayılacak reform hareketlerinin başlamasına neden olmuştur.[90]

Aynı husus İslâm kültürü için de geçerlidir. İslâm felsefe ekolünün Yunan ve Süryanî kültürlerinden Arapça'ya yapılan çevirilerle belirginleştiği ortak kanıdır. Bilhassa Huneyn b. İshâk'ın eski Yunanca'dan Arapça'ya yüzden fazla eser çevirdiği söylenmektedir. Henri Corbin, *Histoire de la Pensée Arabe* adlı eserinde Raşayna, Sever Seboh gibi tüm ömürlerini çeviriye adamış Süryanî bilginlerin eski Yunan eserlerinin çoğunu Yunanca'dan Süryânice'ye çevirdiği, Arapların da daha sonraki yüzyıllarda bu yapıtları kendi dillerine çevirerek İslâm felsefesini temellendirdiklerini yazar[91]. Şiir çevirileri de bu gerçekten uzak olamaz. Örneğin: on dokuzuncu yüzyıl Rus şiirinde görülen ilerlemede, mükemmelleşmede, Jukovski'nin, aslına tamamıyla uygun olmasa da şairce yaptığı, çeşit çeşit şiir çevirilerinin büyük payı vardır[92]. Özellikle şiirin içinde yer alan edebî sanatlar, ahenk ve mûsikinin insanda bıraktığı etkinin nesir yazıdan daha fazla olduğu şüphesizdir.

---

90 Bkz. Nedim Gürsel, *"Çeviri Etkinliği ve Kültür"*, Türk Dili, 1978, s. 21; Emrullah İşler, - Musa Yıldız, *Arapça Çeviri Kılavuzu*, Ankara, 2000, s. 13.

91 Bkz. Nedim Gürsel, *a.g.m.* s. 24.

92 A. Federov, *Tercüme*, Çev. Erol Güney–Oğuz Peltek, c. 6., sy. 34-36, 19 Mart 1946, s. 273.

III. ŞİİR ÇEVİRİLERİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Çeviride anlam aktarımı sorunu daha çok şiirde söz konusudur. Yoksa "*Nasılsın?*, *Bugün ne yaptın?*, *Hava yağmurlu galiba*" gibi günlük iletişim dilinin, "*Öğleden sonra dışarı çıktım. Arkadaşlarla buluştuk. Birlikte okula geldik.*" gibi basit olayları anlatan cümlelerin ve özellikle "*Buraya oturmak yasaktır!*, *Park edilmez!*, *Lütfen sigara içmeyiniz!*" gibi yargıların, bir dilden bir diğer dile aktarılması sorun değildir. Ancak deyimlerin, ata sözlerinin, sanat yapıtlarının, bazı kalıplaşmış sözlerin ve özellikle şiirlerin çevirisi biraz güç olsa gerektir[93]. Bir şiirin güzelliği içeriğinden daha çok söyleyişinde, ayrıca seslerin, seslere bağlı anlam ve çağrışımların belli bir düzene sokulmasında olduğuna göre onu bozup bir başka dilde yeniden kurmak olacak iş değildir.

Şiir çevirisinde karşılaşılabilecek en önemli sorun çevirinin nazım çevirisi mi, yoksa nesir çevirisi mi olacağıdır. Bu konu yeni olmayıp fikir dünyasının uzun yıllardır tartışa geldiği bir problem olarak günümüze kadar uzanmaktadır. Bu bağlamda nazımla çeviriyi şart koşan bilim adamları olduğu gibi, nesirle çeviriyi kabul edenler de vardır.[94]

Nesir çevirisini şart koşanların ileri sürdükleri delillerin başında; nazım çevirisinde şiirin en önemli unsurlarından biri olan seçilmiş sözcüklerin çevirisinin yapılacağı diğer dilde tam karşılığının bulunamayacağı, söz sayısının eksik veya fazla olabileceği, çevrilecek şiirin vezin ölçülerine uyulamayacağı, belki de

---

93 Alman gramerci Albert Neubert, çeşitli dil işlevlerinden oluşmuş metinleri, çevrilebilirlik bakımından dört bölüme ayırır: Bunlar kaynak dildeki ana metinler (Yurt bilgisi, yöresel yaşam, vs.), kaynak dildeki yazınsal (edebî) metinler, hem kaynak dile, hem de çeviri diline yönelik bilim, teknik ve uzmanlık alanlarındaki metinler. Öncelikli güncel basın-yayın propaganda metinleridir.

94 Bkz. Özcan Başkan, «*Dilde Çeviri İşlemi*", Türk Dili, s. 14.

en önemlisi asıllarındaki ölçü kafiyeyi muhafaza etme uğruna söz ve mûsikinin, hatta anlamın kafiyeye feda edilme tehlikesi gibi unsurlar gelmektedir.

Bunun yanı sıra şiirin nesir şeklinde çevirisinde, şiir güzelliğinin ve mûsikisinin kaybolacağı şüphesizdir. Bu yönüyle şiirin çevirisi yerine diğer bir dile tekrardan kompoze edilmesi, yeniden yazılması gibi bir durum da söz konusudur.

Buraya kadar belirttiğimiz her dilde şiir çevirisinin genel sorunları, Arap dilinin karakteristik yapısıyla orantılı olarak kısmen geçerlidir. Arapça'dan şiir çevirisiyle ilgili olarak ifade edilebilecek başka sorunlar vardır. Kanaatimize göre çeviriye geçmeden önce bunları bilmek ve göz önünde bulundurmak yararlı olacaktır.

IV. ŞİİR ÇEVİRİSİNDE YÖNTEM

Öncelikli olarak çevrilecek şiirin vezinli mi, yoksa serbest vezin de mi olduğu hususu önemlidir. Serbest vezin şiir çevirileri, vezinli şiirlere göre kuşkusuz daha kolay olacaktır. Zira çevirmen serbest türdeki şiir çevirisinde diğerine oranla daha az kayıtlı olacaktır. Belirteceğimiz hususlar ideal bir çeviri yapabilmek için; genel olarak her iki tür şiir çevirisini de ilgilendirmekle beraber özellikle vezinli şiir çevirilerinde de söz konusu olmaktadır[95].

1- Her şeyden önce Arapça şiirin yazılış ve okunuş kaidelerine dikkat edilmeli çeviriye ondan sonra başlanmalıdır. Harekeleri yanlış tayin edilen Arapça bir şiirin çevirisi doğal olarak doğru olmayacaktır.

Örnek verecek olursak *"Türkçe Dîvân Dîbâceleri"* adlı çalışmada yer alan aşağıdaki metni ele alalım:

---

95 Ayrıntılı bilgi için Bkz. Veyis Değirmençay, *Farsça Tarihi ve Klasik Metinler*, Erzurum, 1999, s. 9-11.

ألا أبلغ أبا سفيان عنّى مغلغلة فقد برح الجفاء
هجوت محمدا فاجبت عنه وعندالله في ذلك الجزاء

"*Elâ eblega Ebâ Süfyân annî/Mugalgalatü fekad berahi'l-cefâil/Hecivvetü Muhammeden fe-üccebitü anhü/Ve indallâhi fî zâlikel-cezâî*"

"Ey Ebû Süfyân meşakketler, kargaşa ve şiddetli eziyetler de sana ulaşsın. Ben önce Muhammed'i hicvettim ama sonraki icabet ve itaatimden dolayı Allah katında mükâfat beklerim.

Bu şiirin doğru yazılış ve okunuş şeklinden sonra tercümesi şöyle olmalıdır:

ألا أبلغ أبا سفيان عنّي مغلغلة فقد برح الخفاء
هجوت محمدا فاجبت عنه وعندالله في ذلك الجزاء

"***Elâ ebliğ Ebâ Süfyâne annî/Mugalgaleten fekad beriha'l-hafau/Hecevte Muhammeden fe'ecebtu anhu/Ve indallâhi fî zâlikel-cezâu***"

"Hay! Benden Ebû Sufyân'a bir haber iletiniz, artık iş ortaya çıktı. Sen Hz. Muhammed'i yerdin, ben de cevap verdim. Bunun mükâfatı ise Allah katındadır."[96]

2. Çevrilecek yazınsal metne bütüncül yaklaşılmalıdır. Bütünü kavranmamış metnin parçalar halinde yorumlanarak çevrilmesi yanlış anlaşılmalara yol açabilir.

3. Şiirin vezni bulunmalı ve uygulaması yapılmalıdır. Vezni bulunmayan şiirde yer alan kelimelere yanlış anlamlar yüklenebilir. Örneğin:

يا عبلُ أين من المنيّة مهربي إن كان ربّي في السّماء قضاها

[96] Sadi Çögenli, "*Türkçe Dîvân Dîbâceleri*" *Adlı Çalışma Üzerine*, İslâmî Edebiyât, Ocak-Şubat-Mart, sy. 15, 1992, s. 63-64.

«Ey Able ölümden nereye kaçayım,

Eğer Rabbim onu gökyüzünde takdir etmişse?»[97]

Aruz vezninin Kâmil bahrini çıkaramayan çevirmen bu beyti şu şekilde yanlış çevirebilir:

يا عبلُ أين من المُنيَة مهربي *Ey Able arzudan nereye kaçayım,*

4. Şiirin kafiyesi, harekeleri, redif ve benzeri konular, şiirin doğru okunup anlaşılmasını sağlayacaktır.

5. Şiir eğer redifli ise, çeviri redifin varlığını yansıtacak şekilde yapılmalıdır; zira redif, okuyucuya veya dinleyiciye verilmek istenen mesaj ve ana fikrin vurgulu bir şekilde yapılmasını sağlar.

6. Şiirde işlenen konunun daha etkili olması için, alışılanın dışında sözcüklerin çeşitli çağrışımlara yol açacak farklı kullanımlarıyla duyguyu hedef alan edebî sanatlar yer alır. Şiir sanatında söz oyunu egemendir. Şiir çevirisinde başka bir dile aktarılacak olan sadece anlam değildir. Çünkü şiir genel olarak içerisinde konu diyebileceğimiz öykü (*mythos)*, bu öykünün işleniş tarzı veya betim, mısra ölçüsü ve edebî sanatlar içerir. Şiirde mevcut sanatlar bilinip değerlendirilmediği zaman, çeviri hatalı olabilir. Örneğin cinas, leffu neşr, sual-cevap, taksîm, tefrîk, tekrîr vb. sanatları içeren beyitler veya manzumeler, bazen iki mısra, bazen de bir sonraki beyit göz önüne alınarak çevrilir. Cümleler, normal kurallardan farklı olarak, yani devrik de olabilir. Dolayısıyla bu tür yapıtların bir çanaktan başka bir çanağa sıvı dökercesine, başka bir ifadeye salt çevirisi mümkün değildir. Bu durum şiir çevirilerinde daha belirgin olarak göze çarpar.

Bu konuda Doğan Aksan'ın şu cümleleri açıklayıcı mahiyettedir[98]:

---

97 *Dîvânu Antera b. Şeddâd*, Beyrut, 1968, s.101.

98 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara, 1995, s. 74-75; Konuyla ilgili örnekler için bkz. Ali Nar, *Bir Nebze Belâgat*, İstanbul, 1999.

"Bu yüzden şiir dilinin "dil içinde ayrı bir dil" *olduğu söylenir. Örneğin* "yükümlü" *"zorunlu olan" anlamındaki, Arapça kökenli* "mecbur"*sözcüğü, dilimizde bugün de aynı anlamda kullanılır. Eski şiirimizde, birisine çok tutkun kimseyi anlatmak üzere de kullanılan bu sözcük, günümüzde bir şiirde aynı anlamda geçmektedir. Attila İlhan'ın şiir kitabına ad olan şiirde sözcük ancak* "sensiz yapamıyorum", *"sana tutkunum, bağlıyım" anlamındadır.(*Ben sana mecburum.*). Bir başka ozanın (Cemal Süreyya)* "Sen yüzüne sürgün olduğum kadın" *dizesindeki* "sürgün olmak" *eyleminin kullanılışı da alışılmış bir kullanım değildir. Dinleyende, okuyanda, bu sözcüğün anlam çerçevesi içine giren "bir yere bağlı kalma zorunluğu"*, "zorunluk", "tutsaklık", "yalnızlık", "kimsesizlik", *her şeyden önce* "bağlanma", "bağlı kalma", *gibi tasarımların ve duyguların hemen tümü birden uyandırılmak istenmiştir."*

7. Çevrilecek metnin sözünü ettiği konuları da bilmek zorunluluğu vardır. Yani dili bilmek ve bu dili konuşan uygarlığı tanımak zorunluluğu vardır. Söz gelimi, kırsal bir kesimde yaşamış ve şiirlerinde o kesimin görüntülerini akseden bir kimsenin şiirlerinin çevirisinin başarısı, o yaşama olan yakınlaşma derecesi ile oranlıdır. Söz konusu dili kullanan halkın yaşam tarzı ve kültürünü bilmek gerekir. Şairin hayatını, yaşadığı çağı, etkilendiği kişileri, inancını vb. hususları bilmek, doğru anlama ve çevirmede son derece önemlidir. Şiir asıl değerini üslubundan aldığından göre, her şeyden önce çevirmenin yazarın üslubunu da yakalaması zorunludur.

8. Şiirde geçmişte yaşanan bir olaya telmih varsa buna da dikkat etmek gerekir. Kelimenin veya ibarenin telmih olup olmadığı bilinmezse, yanlış çeviri ve değerlendirmelere yol açabilir.

9. Çeviride ve özellikle şiir çevirisinde o dili anlama, sözcüklerinin karşılığını bilme yeterli değildir. Örneğin Arapça'daki أخذ

mastarının Türkçe'de ki karşılığı *almaktır.* Ne var ki أخذ mastarını gördüğümüz her yerde bunu Türkçe, *almak* diye çeviremeyiz. أخذ الطالب أوراق الأسئلة من الأستاذ (*Öğrenci öğretmenden soru kağıtlarını aldı.*) ile أخذ الأستاذ يوجه الأسئلة (*Öğretmen sorusormaya başladı.*) örneğinde olduğu gibi. Bu sebeptendir ki çevirmek için sözcükleri tanımak yetmez. Şiirin söylendiği dil ile ilgili geniş bilgiye ihtiyaç vardır. Şiirde geçen deyimler atasözleri ve kinâyeler, o dilde en yakın veya tam karşılığı benzer cümle veya cümlelerle çevrilmelidir. Çünkü her dil ve edebiyatta bu tür kullanımlar mevcuttur. Eğer bunlar, kelime kelime çevrilecek olursa uyduruk ve uygunsuz düşebilir. Çünkü şiir genel olarak içerisinde konu diyebileceğimiz öykü, bu öykünün işleniş tarzı veya betim, mısra ölçüsü, edebî sanatlar içerir.

Doğan Aksan'ın bu durumu açıklayan şu örneği konuyu anlamamızı kolaylaştıracaktır[99]:

"Örneğin taş kelimesinin 8 kadar anlamı vardır. Bunlar içinde hangisinin anlatılmak istendiğini biz, cümle içindeki sözcüklerin yardımıyla ve zihnimizde gerçekleşen işlem sonucunda anlarız. Eğer "taşı düşmüş yüzük" *deniyorsa, burada* "süs eşyasından değerli taş", "Ali taş düşürüyormuş" *dendiğinde* "böbrek taşı", "bu bana taş*!" dendiğinde de eski deyimle* "ta'riz" *anlamı belirmiş olur. Bunun gibi, dilde olağan, mantığa uygun tamlama ve birleştirmeler vardır. "yüzük taşı, böbrek taşı, bileyi taşı, kilometre taşı gibi birleştirme ve tamlamalar böylece, alışılagelmiş, olağan, yadırganmayan bağdaştırmalardır. Ama ozan* "gönül taşı" *derse ya da* "gönül kayığı", "gönlümün kayığı" "içimin kayığı" *tamlamalarını kullanmışsa dinleyen ve okuyan yeni imgelere, tasarım ve duygulara itilmiş olur.* "Kârgir köşk", "pembe boyalı köşk", "Boğaziçindeki köşk" *tamlamaları alışılan, mantığa uygun*

[99] Doğan Aksan,, *a.g.e*, s. 75.

gelen bağdaştırmaları gösterir. Ama bir ozan, eğer "gönlümdeki köşk" *demişse, bu değişik bir bağdaştırmadır."*

10. Çeviride her sözcüğün iyi bilinmesi, anlaşılması gerektiği gibi o sözcüğün metin içerisindeki anlamı ile cümleler arası bağı, ilişkisi, başı ve sonu iyi kavranmalıdır.

11. Çevrilecek olan şiir metnine bağlı kalmak gerekmektedir. Ancak bu bağlılık şiirde yer alan sözün ifadesel-anlamsal dokusuyla birlikte iç içe olmalıdır.

12. Çevrilecek olan şiirin içeriğini anlamak, ayrıca var saydığımız ritmin, bir ses ölçüsü olarak anlama kattığı mânayı da ayırmak gerekmektedir.

Goethe bu konuda şunları söyler[100]: "Şiiri ilk ağızda şiir yapan ritme saygım büyüktür, ama gerçekten, derin ve sağlam bir biçimde etkili olan, asıl biçimleyici ve uyarıcı olan, bir ozan düzyazıya çevrildikten sonra geriye kalan şeydir. İşte o zaman geriye, katıksız yetkin içerik kalır. Ne var ki aldatıcı bir yüzey, bizi bu içerik olmasa bile onun olduğuna inandırır, olduğu zaman ise onu gizler." Goethe'nin sözünü ettiği aldatıcı yüzey; ritmin ve genellikle sesin, yalnızca gösteren düzlemine ait olan, bir anlam dizgesinden başka bir anlam dizgesine aktarılmakla, yani çevrilmekle değişen rastlantısal öğeler olduğunu gösterir.

13. Şiirde yer alan terimlerin çevirileri yerine aynen aktarılması daha uygundur. Terim kastedilen bir şeyi anlatabilmek için kelimenin sözlük manasından bir başka anlama çıkarılmasıdır. Bu sebepten terimlerin taşımış oldukları anlamların çevrilen dilde tam olarak karşılanması imkânsızdır. Terim bilgisi sebep-sonuç ilişkisi gibi ilgili ilimle doğrudan bağlantılıdır. Özellikle İslâmî ilimlerin terim bilgisi olmadan öğrenilmesi mümkün görülmemektedir. Bu yabancı dil bilgisi olmayan bir kimsenin o dil ile yazılmış bir eseri

---

[100] Özcan Başkan, «*Dilde Çeviri İşlemi*", Türk Dili, s. 15.

anlayamamasına benzer. Müsteşriklerin hadis terimlerini yanlış anlamaları sebebiyle düştükleri hatalar ve bu hataların doğurduğu sonuçlar konunun önemini gözler önüne sermektedir. Başta Goldziher, Mingana, Margoliouth olmak üzere müsteşriklerden bazıları "*haddesenâ, ahberanâ, semi'tu*" gibi edâ sigalarını kelime anlamları ile yorumlayıp terim olarak anlayamamaları hadislerin ilk üç asırda tamamen şifahî olarak nakledildiği ve hicrî üçüncü asır eserlerinin yazılı kaynaklara dayanmadığı gibi son derece hatalı bir kanaate sevk etmiştir.[101] Takvâ, kader, zühd, verâ hatta ilim kelimeleri buna örnek verilebilir. Örneğin kader kelimesi terim olarak; Allah'ın kaza olarak takdir ve hükmettiği şeydir. Kelime karşılığı ise; ölçmek, hisselere ayırmak, takdir etmek, biçime koymak ve şekillendirmek gibi anlamlara gelir.

14. Yine yukarıdaki konuyla ilgili olarak farklı toplumlarca ortak kullanılan kelimeler, zamanla anlam kaymalarına uğrayabilir. Bunlar; anlam daralması *(narrowing of meaning)*, anlam genişlemesi *(widining of meaning)*, başka anlama geçiş *(semantic change)* şekillerinde görülebilir. Bunların doğru tespiti sağlıklı çeviri için gerekir. Meselâ "ilim" lafzı, lügatte kesin bilgi veya bilmek demektir. Ancak dilimize yerleşmiş olan bu kelimenin ilk dönemlerde ki anlamı bugünkü kullanımdan oldukça farklıdır[102].

15. Dil ve edebiyatta mevcut üslûplar hakkında bilgi edinilmeli ve şiirin söylendiği üslûp göz önünde bulundurulmalıdır.

16. Şiir kalıpları yani nazım türleri de çeviride önemlidir. Her nazım türünün kendine özgü özellikleri ve işledikleri konuları vardır. Örneğin gazel; aşk, sevgili, tabiat, içki meclisleri, sevgiliyle oynaşma ve eğlence gibi konuları; kaside ise; giriş

---

[101] Bkz. Ahmet Yücel, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, 1996, s. 19-20; Cüneyt Eren, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir İstilahları*, Erzurum, 2001, s. 4.

[102] Geniş bilgi için Bkz. Emrullah İşler, *Türkçe'de Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları*, İstanbul, 1997.

kısmında gazeldeki konuların yanında, kimin veya neyin methi hakkında söylendiyse, onun özelliklerini, edebî, hatta bazen abartılı olarak içerir.

17. Dilbilgisi kuralları zamanla uğradığı değişimlerle birlikte iyi bilinmelidir. Bu bağlamda kelimelerin yapısı iyi bilinmelidir. Zira kelimeler, şiirde çoğu kere vezin gereği olarak hafifletilmiş şekilleriyle de kullanılır. Ve yine bazı kelimelerde başta bulunan ve bir sessizden önce gelmiş olan elifler düşebilir. Bir cümlede bir özneye bağlı birkaç fiil bulunabilir. Şiirde fiillerin olumsuzluk şekli bazen cümle içerisinde ait oldukları yerde bulunmayabilir. Zamanların tayinleri iyi yapılmalıdır. Örneğin muzari fiil şimdiki zamanı karşılamakla birlikte geniş ve gelecek zamanı da karşılayabilir. Bu bağlamda Arapça'da her mastar çeşidinin, her çoğul türünün ve özellikle eşanlamlı zannedilen bazı kelimelerin taşımış oldukları ek mânalar, anlam farklılıkları ve zenginlikleri vardır. Bunlar çeviriye yansıtılmalıdır. Zira şiirde dilbilgisi kategorilerinin üstün bir anlam düzeyi vardır. Birçok tartışmaya yol açabilir. Söz dizimsel ve yapıbilgisel kategoriler, kökler, ekler, fonemler ve onları oluşturan ayırıcı özellikler, başka bir deyişle, dilsel kodu oluşturan tüm öğeler benzeşiklik ve aykırılık ilkesine göre yan yana, karşı karşıya ve yakınlık ilişkisine konularak, özgül bir anlamın taşıyıcısı olurlar. Ses benzeşimi anlamsal bir yakınlık gibi duyumsanır.

V. ŞİİR ÇEVİRİSİNDE ÖNERİLEN YÖNTEM

Dilbilimde herhangi bir çevirinin genellikle iki yoldan yapıldığı görülmektedir. Bunlar:

1. Birebir Çeviri

Bu tür çeviride kelimenin sözlük anlamlarının art arda dizilmesi söz konusudur. Örneğin

السيارة التي اشتريتها حديثة -*Araba, o ki, satın aldım, yenidir.* Bu türü vezinli bir şiir çevirisine şu şekilde uygulayabiliriz. Örneğin:

فليتك تحلو والحياة مرير وليتك ترضى والأنام غضاب
وليت الذي بيني وبينك عامر وبيني وبين العالمين خراب
إذا صح منك الود فالكل هين وكل الذي فوق التراب تراب

Ve keşke sen tatlı olsan ve hayatta acı
Ve sen keşke razı olsan ve yaratıklar da kızgın
Ve keşke ki, benim ve senin aran düzgün,
Ve benimle âlemlerin arası bozuk
Şayet gerçekleşirse senden sevgi, her şey kolay
Ve her şey ki toprağın üzerindedir, toprak.

2.Taslağına Yorumlu Çeviri

Bu tür çeviride de kelimenin genel anlamını yaklaşık olarak vermek söz konusudur. Bir başka ifadeyle dil içi çeviri veya yeniden dile getirme. Yani dil göstergelerinin, aynı dilin öteki göstergeleri aracılığı ile yorumu. Eşanlamlılık veya uyarlama.

لا أدري كيف أشكر لكم -*Size nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum,* çevirisi yerine sadece: Çok teşekkür ederim, demek gibi. İkinci tür çevirinin her ne kadar daha uygun olduğu anlaşılmakta ise de özellikle şiir çevirilerinde ve bilhassa hem sözcük, hem gramer, hem de belâgat yönünden çok özel bir dil olan Arapça'dan yapılan şiir çevirisinde daha dikkatli olmak gerekmektedir. Dolayısıyla bu bölümün başında zikrettiğimiz maddeler göz önünde bulundurularak, çevrilecek metinde yer alan cümlelerin anlamlarının, aslına sadık kalınarak elden geldiğince eksiksiz biçimde aktarmaya çalışmak bir zorunluluktur. Başka bir deyişle yukarıda zikredilen her iki çeviri türünü bir araya toplamak gerekmektedir. Aslına sadık kalmak sözünden kastımız; bir metnin yazılmış

olduğu dilin sözcüklerine, deyimlerine ve diğer dilsel özelliklerine olabildiğince bağlı kalınarak "var olan anlamı" ayrı bir dille aktarmaktır. O hâlde aslını vermek ifadesi, şiir çevirisinde şairin bize vermek istediği:

a-Mesaj, b-Anlam, c- Ses ve mûsikiyi, onun gösterdiği yolla başka bir dile aktarmaktır.

Dolayısıyla şiir çevirisi yapılırken bütün bu unsurları bir arada ele almak zorunluluğu vardır. Ve özellikle üzerinde durulması gereken nokta "ses" tir. Çünkü şiiri diğer nazım türlerinden ayıran da bu "ses" özelliğidir. Şiirde seslerin, kelimelerin ötesinde anlamı vardır. İşte çevrilmesi veya anlatılması zor olan şey romantik dilbilimin sandığı gibi şiirin kendisi değil, şiirdeki ses akışıdır. Bunun başka bir dilde kesin karşılığı olamaz. Bu noktada çevirmenin mahareti rol oynayacaktır. Bu sebepten şiir çevirisini yapacak olan kişinin şiirle yakından ilgisi olması çevirinin başarılı olmasına katkı sağlayacaktır.

Dikkat edilecek olursa çıkış noktası öncelikli olarak dilin kendisi değil, şiirde ifade edilmek istenen söz, ahenk ve mûsikî olmalıdır. Başka bir deyişle çevrilecek metnin imgesi amaç dile başarılı bir şekilde aktarılmasıdır[103].

Çevirmenin ustalıkla dili söze taşıması gerekir. Yani vezinle ahengin, heyecanla düşüncenin birlikte oluşturdukları anlamı yakalaması zorunludur.

Şimdi çalışmamızı yukarıda zikrettiğimiz hususlar çerçevesinde değişik Arapça şiir çevirilerinden örnek vererek tamamlayalım:

---

[103] İmge konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. İdanna Kuçuradi, «*Şiir Çevirini Değerlendirme ve Türkçe'de Homeros*", Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı, 1978, sy. 21, s. 113.

قد سألت البحر يوما هل أنا يا بحر منكا؟ أ صحيح ما رواه بعضهم عني و عنكا؟
أم ترى ما زعموا زوراً وبهتاناً و إفكا؟ ضحكت أمواجه مني وقالت: لستُ أدري

Bir gün sordum denize; senden miyim ey deniz?
Doğru mu, birilerinin hakkımızda sözleri?
Yoksa yalan ve iftira mı?"
Dalgaları güldü ve bana "Bilmiyorum." dediler.

***

طين أنا وأنت ماء والطين في الماء ذائب

Bir çamurum ben, sen ise su
Çamur ise, ancak suda erir.

***

إذا سماؤك يوما تحجبت بالغيوم أغمض جفونك تبصر خلف الغيوم نجوم
والأرض حولك إما توشحت بالثلوج أغمض جفونك تبصر تحت الثلوج مروج
وإن بليت بداء وقيل داء عياء أغمض جفونك تبصر في الداء كل الدواء
وعندما الموت يدنو واللحد يفغر فاه أغمض جفونك تبصر في اللحد مهد الحياة

Örtülürse gökyüzün bulutlarla, bir gün
Kapat gözlerini ardında yıldızları görürsün.
Kuşanmışsa yeryüzü etrafinda karlarla,
Kapat gözlerini altında yeşilliği görürsün.
Yakalanırsan bir gün amansız bir hastalığa,
Kapat gözlerini devayı dertte bulursun.
Ve ölüm yaklaşıp kabir ağzını açtığında,
Kapat gözlerini kabirde hayat bulursun.[104]

***

[104] Mihâil Nu'ayme, *Hemsu'l-Cufûn*, Lübnan, 1988, Çev. Cüneyt Eren, *Gözlerin Fısıltısı*, İzmir, 2003, s. 9.

يَا لَيْلُ طُلْ، لاَ أَشْتَهِي، لَوْ بَاتَ عِنْدِي قَمَرِي، إِلاَّ بِوَصْلٍ، قِصَرَك مَا بِتُّ أَرْعَى قَمَرَكْ
يَا لَيْلُ خَبِّرْ: أَنَّنِي بِاللهِ قُلْ لِي: هَلْ وَفَى؟ اَلْتَذُّ عَنْهُ خَبَرًكْ فَقَالَ: لاَ، بَلْ غَدَرَكْ

Ey gece, uza dilediğin kadar
İstemem, vuslat bulmadan, kısalmanı
Ay yüzlüm yanımda olsaydı bu gece
Gözetleyerek gecelemezdim, senin ayını
Anlat, ey gece, zevkle dinlediğimi
Onun hakkında anlattığın haberi
Allah aşkına söyle, bana vefâlı kaldı mı? Dedim
Hayır, dedi; üstelik bir de arkandan vurdu seni[105]

V. SONUÇ

Medeniyetlerin birbirleriyle etkileşiminde ve kültürler arası alış verişlerde çevirinin önemi büyüktür. Özellikle bünyesinde bulundurduğu edebî sanatlar, ahenk ve mûsikinin insanda bıraktığı etki nedeniyle şiir çevirisi nesir çevirisinden daha zordur. Bu husus bütün diller için geçerlidir. Kanaatimizce Arapça'nın yapısı, şiir çevirisindeki zorluğu artırmaktadır. Ancak bu Arapça şiirlerin diğer dillere çevrilemeyeceği anlamına gelmez. Aksine çeviride daha dikkatli olunmasını gerektirir.

Bu hususta önerdiğimiz metot özetle, birebir çeviri değil, çevrilecek metinde dilin sözcüklerine, deyimlerine ve diğer dilsel özelliklerine olabildiğince bağlı kalınarak "var olan anlamı" ayrı bir dile aktarmaya çalışmaktır. Diğer bir ifadeyle şairin bize vermek istediği: mesaj, anlam, ses ve mûsikiyi, onun gösterdiği yolla başka bir dile aktarmaktır. Yani çıkış noktası

---

[105] Nevzat Yanık, *Dîvânu İbn Zeydûn*, Erzurum, 2000, s. 208.

öncelikli olarak dilin kendisi değil, şiirde ifade edilmek istenen söz, ahenk ve mûsiki olmalıdır. Ayrıca şiir çevirisini yapacak olan kişinin şiirle yakından ilgisi olması çevirinin başarısına katkı sağlayacaktır.

ÇAĞDAŞ ARAP HİKÂYECİLİĞİNDE BETİMLEME ÖRNEKLERİ[106]

I. GİRİŞ

Zihinde tasarlanan konunun, bir plan içerisinde, dilin kendi zevk ve kurallarına uygun olarak yazılıp söylenmesine anlatım denir[107].

Anlatım biçimlerinden biri olan tasvir (betimleme) ise herhangi bir şeyin görünüşünü, kokusunu, tadını, hareketini, karakterini, hissettiklerini ifade etmek ve canlandırmaktır[108]. Tasvir dış dünyadaki herhangi bir şeyle ilgili olabildiği gibi metafizik âleme ait bir olguyla alakalı da olabilir. Ruh tasvirleri bu çeşide girer. Çevremizde gördüğümüz ve tabiatta var olan her şey tasvir yoluyla anlatılabilir. Bu çeşit anlatımla ifade olunan

---

106 Bu çalışma Vecih Uzunoğlu ile birlikte, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Şarqşünaslıq İnstitusu Elmi Araşdırmalar Dergisi, I-Iv, Bakü, Azerbaycan, 2006'da yayınlanmıştır.

107 "Anlatım" hakkında geniş bilgi için bkz. Sakin Öner, *Kompozisyon Sanatı*, İstanbul 1981, s. 61-72; Enise Kantemir, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Ankara, 1995, s.197-219; Heyet, *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Ankara, 1995, s. 188-202; Recep Toparlı, *Türk Dili ve Kompozisyon*, Sivas, 2000, s. 263-268.

108 Fevziye Abdullah Tansel, *İyi ve Doğru Yazma Usulleri* III, İstanbul 1983, s. 218.

şey okuyucunun zihninde canlanır. Tasvir günlük her hangi bir şeyin anlatımında kullanıldığı gibi hikâye, roman, şiir, vb. edebî türlerin anlatımında da kullanılır. İyi yapılmış bir tasvirle kişi görmediği ve bilmediği yerler, olaylar ve olgular hakkında ayrıntılı bir bilgiye sahip olabilir. Tasvirde anlatılanlar okuyucunun gözünde bir resim gibi canlanır ve etkili olur. Hatta tasvirler bazen resimlerden daha etkili olurlar. Çünkü resmin veremediği özellikleri ve ayrıntıları dil ile anlatmak mümkündür.

Tasvirin temel özelliği, yazarın hislerine tesir eden şeyleri çizmesi ve tavırları canlandırmasıdır. Bu yüzden tasvir yapanın çok kuvvetli bir gözlem yeteneğine ve belli bir birikime sahip olması gerekir. Bakmak ile görmek aynı şeyler değildir. Herkes çevresini gözler ama eşyanın derinliklerini, onun arka planını aynı güçte göremez. Bunun için bilgiye ihtiyaç vardır. Tasvirde sadece görülenler değil, görülenlerin arkasında mevcut olan, onun oluşmasında etkili olan şeyleri de bilmek gerekir.[109]

Tasvirde yazar, her hangi bir olgu hakkındaki duygu ve deneyimlerini muhatabının zihninde imge haline getirmeye çalışır. Bu tür anlatımla anlatılmak istenen olgu, muhatabın belleğinde canlı resim halinde müşahhaslaşır. Resimdeki renk ve çizgiler, nasıl işlenen manzarayı canlı ve belirgin hale getirmeye yarıyorsa, yazılı metinde tasvir de bir bakıma aynı vazifeyi görür. Yani tasvir "*Varlıkların durumlarını, özelliklerini, sözcüklerle resim çizer gibi anlatımdır ve okuyucunun gözleri önünde görüyormuşçasına canlandırmaktır.*"[110]

Tasvir yapılırken, görme, işitme, koklama, dokunma, tatma gibi beş duyu organlarından faydalanılır. Bunlarla elde edilen

---

[109] Kemal Yavuz ve diğerleri, *Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri*, İstanbul 1996, s. 295.

[110] Kantemir, *a.g.e*, s. 216.

duyumların hepsine birden gözlem denir. Dolayısıyla betimleme bir nesne üzerinde yapılan gözlemlerin, sıraya konularak tespit edilmesi ve analizi anlamına gelir.

Tasvir yaparken belli bir sıranın takip edilmesi gerekir. Bu; büyükten küçüğe, soldan sağa veya sağdan sola, genelden ayrıntıya veya önem sırasına göre olabilir. Mesela bir kişinin dış görünüşü tasvir edilecekse bu saçından ayağına doğru veya ayağından başına doğru belli bir sıra gözetilerek olmalıdır.

Tasvir yaparken yazarın kendinden bir şeyler katıp-katmaması yönüyle tasvir iki kısma ayrılır: Objektif (gözlemci) ve Sübjektif (izlenimci) tasvir. Eğer tasvirde ele alınan konu "olduğu gibi", beş duyuyla algılandığı şekliyle ifade ediliyorsa bu objektif tasvirdir. Eğer yazar tasvir ettiği konuya kendisinde uyanan izlenimleri de katıyorsa bu sübjektif tasvirdir[111].

Dünya edebiyatında romantizm akımıyla birlikte önem kazanan tasvir on dokuzuncu yüzyılda ön plana çıkmıştır. Diğer dünya milletlerinde olduğu gibi Arap dünyası da bu akımdan nasibini almış ve Çağdaş Arap Edebiyatında tasvire bolca yer verilmiştir. Bu yüzyılda Çağdaş Arap yazarları, edebi çalışmalarında sosyal ve kültürel konuları işlerken izlenimlerini ve duygularını okuyucuya daha etkili bir şekilde ulaştırabilmek için bu anlatım biçiminden yararlanmışlardır.

Bu çalışmamızda Çağdaş Arap yazarlarının hikâye ve romanlarında kullandıkları tasvirlerden bazı örnekler vermek istiyoruz. Bu örneklerde, anlatılmak istenen bir olay, aktarılmak istenen bir manzara, insan tipi, zihni bir mana ve bütün çeşitleriyle hissiyat, ifadelerde yer bulan harika anlatımı ile okuyucuya neredeyse olayın çekilmiş bir fotoğrafından daha etkili bir ifade biçimiyle sunulmaktadır.

---

[111] Sezai Güneş, *Anlatım Bilgisi*, İzmir 1998, s. 133-134.

Aşağıda araştırmamızla ilgili çeşitli örnekler, alt başlıkları ile yer almaktadır.

II. NİTELEME (BÜYÜKLÜK-KÜÇÜKLÜK, UZUNLUK-KISALIK, ŞİŞMANLIK-ZAYIFLIK, BİÇİM), KARAKTER VE DAVRANIŞ

a) Necîb Mahfûz ve 'Zukâku'l-Midakk' Adlı Eseri

Necîb Mahfûz[112], *Zukâku'l-Midakk* adlı eserindeki kahramanlardan Kâmil amca ve Berber Abbâs el-Hulv'u tasvir ederken

[112] Necîb Mahfûz Abdülaziz, 1911 yılında dört kardeşten en küçüğü olarak Kahire'nin el-Cemâliyye mahallesinde dünyaya geldi. Babası devlet memuru idi. İlkokulu, Medresetu beyne'l-Kasreyn, liseyi Fuâd el-Evvel Lisesinde okudu. Tahsiline Edebiyat Fakültesi, Felsefe bölümünde devam ederek 1934 yılında mezun oldu. 1938 yılına kadar mezun olduğu fakülte idaresinde kâtip olarak çalıştı. Bu arada, Şeyh Mustafa Abdurrezzak'ın danışmanlığında, Mefhûmu'l-Cemâl fi'l-Felsefeti'l-İslâmiyye (İslâm Felsefesinde Estetik Anlayışı) isimli teziyle yüksek lisansını tamamladı. 1938-1945 yılları arasında Evkâf bakanlığında parlamento sekreteri olarak çalıştı. 1944 yılında, Kifâhu Tîbe (Tîbe'nin Mücadelesi) adlı romanı ile Eğitim Bakanlığı ödülünü kazandı. 1946 yılında da Hânu'l-Halîlî (Bu han, Kahire'de Ezher camii yakınlarında olup içinde turistik süs eşyalarının satıldığı tarihi bir çarşıdır. Roman Bedrettin Aytaç tarafından "*Hân el Halîlî*'de" adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Papirüs Yayınevi, İstanbul 1999) adlı romanıyla Arap Akademi ödülünü kazandı. 1954 yılında evlendi. Ummu Kulsûm ve Fâtıma isimlerinde iki kızı dünyaya geldi. 1958 yılında *Kasru'ş-Şevk* adlı romanıyla devlet ödülünü kazandı. 1970 yılında edebiyat alanında devlet üstün ödülünü kazandı. 1988 yılında *Zukâku'l-Midakk* adlı romanıyla edebiyat dalında Uluslararası Nobel ödülünü kazandı. (Bu eser Türkçeye Güler Dikmen Nalbantoğlu tarafından "*Ara Sokak*" (Hürriyet Yayınları, 1977), Hasan Akay tarafından "*Sokaktakiler*" (İnsan Yayınları, 1989) adıyla çevrilmiş, ayrıca Sabah gazetesi tarafından da "*Midak Sokağı*" adıyla yayınlanmıştır.) Geriye elli civarında eser bırakan yazarın diğer bazı eserleri şunlardır: *el-Liss ve'l-Kilâb* (Bu roman Rahmi Er tarafından "*Hırsız ve Köpekler*" (Vadi Yayınları, Ankara, 1996) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.), *Evlâdu Hâretinâ (Semtimizin Çocukları)*, *el-Harâfîş*, *Rihletu İbn Fattûta.*

kullanmış olduğu nitelemeler, hikayenin geçtiği sahnenin doğal ortamında canlandırılmasını başarılı bir biçimde sağlamaktadır.

"...عم كامل بائع البسبوسة (حلوة عربية لذيذة)، عباس الحلو، الحلاق. دكان عم كامل بائع البسبوسة على يمين المدخل (مدخل زقاق المدق) و صالون عباس الحلو على يساره... ومن عادة عم كامل أن يقتعد كرسياً على عتبة دكانه... يغطّ في نومه والمذبّة (خصلة من قماش أو شعر يطرد بها الذباب) في حجره لا يصحو إلا إذا ناداه زبون أو داعبه عباس الحلو الحلاق .عم كامل، كتلة بشرية جسيمة، ينحسر جلبابه عن ساقين كقربتين، و تتدلى خلفه عجيزة كالقبة مركزها على الكرسي و محيطها في الهواء، ذو بطن كالبرميل وصدر يكاد يتكور ثدياه، ولا ترى له رقبة، فبين الكتفين وجه مستدير، منتفخ، محتقن بالدم، أخفى انتفاخه معالم قسماته فلا تكاد ترى في صفحته سمات أو خطوط، ولا أنف له ولا عينان وقمة ذلك كله رأس أصلع صغير، لا ينتهي من بيع قطعة بسبوسة حتى يغلبه النعاس، أما صالون الحلو فدكّان صغير... ذو مرآة و مقعد غير أدوات الفن (أي الحرفة و هي الحِلاقة) و صاحبه شاب، متوسط القامة، ميال للبدانة، بيضاوي الوجه، بارز العينين، ذو شعر مرجل ضارب للصفرة على الرغم من سمرة بشرته، يرتدي بدلة ولا يفوته لبس المريلة إقتداءً بكبار الأسطوات..."[113]

"Kâmil amca, bir çeşit lezzetli Arap tatlısı olan 'besbûse' satıcısıdır. Abbâs el-Hulv bir berberdir. Besbûse satıcısı Kâmil Amcanın dükkânı girişin, yani Midakk sokağı girişinin sağındadır. Abbâs el-Hulv'un salonu ise solunda…

---

113 Necîb Mahfûz, *Zukâku'l-Midakk*, el-Mektebetu'l-Mu'âsıra, Kahire 1977, s. 6.

Kâmil amcanın âdeti, dükkânının eşiğindeki bir tabureye yerleşmesi ve uykusuna dalmasıdır. Kumaş veya kıllardan sinekleri kovalayan bir sineklik de kucağında, bir müşteri seslenmedikçe veya berber Abbâs el-Hulv onunla şakalaşmadıkça uyanmaz.

Kâmil amca, cüsseli bir vücuda sahip olup su tulumu gibi bacaklarından elbisesi kıvrılıyordu. Çevresi havada, ortası sandalyenin üzerinde (olan) kubbe gibi bir kıçı arkasından sarkıyordu. Varil gibi karınlı, memeleri neredeyse top gibi olan bir göğsü vardı. Onda bir boyun göremezsin. Omuzları arasında kanlı kıpkırmızı kesilmiş, şişkin yuvarlak bir yüz, şişkinliği vücudunun kısımlarını gizlemiş ve neredeyse (vücut) hatları ve özellikleri görünmüyordu. Gözü yok, burnu yok ve bunların hepsinin tepesinde küçük, kel bir baş, besbûse satışını keser kesmez uyku basar.

el-Hulv'un salonuna gelince, aynalı ve koltuklu, ancak berberlik için gerekli hiçbir malzemenin bulunmadığı küçük bir dükkandır. Sahibi solgun yüzlü, orta boylu, hafif şişman, elips yüzlü, parlak gözlü, teninin esmerliğine rağmen sarıya çalan taranmış saçlı bir gençtir. Büyük ustaları örnek alarak takım elbise giyer ve önlüğü çıkartmaz."

Parçada görüldüğü üzere, hikâyenin kahramanlarının yaşadığı mekânı ve umumi manzarayı bir iki cümle ile okuyucunun zihninde resmettikten sonra kişi tasvirlerine geçerek genelden özele tedrici olarak bir geçiş yapmıştır. Adeta Midakk sokağına giren birinin ilk etapta gözüne çarpacak olan hususları muhataba aktardıktan sonra okuyucuyu Kamil amcanın karşısına dikmiş, aşağıdan yukarıya doğru muhatabını süzen biri gibi Kamil amcayı tasvir etmiştir. Önce bacaklarını su tulumuna, sonra sırasıyla kalçasını kubbeye, karnını varile, göğsünü topa benzetmiştir. Ardından boynunu ve başını betimlemiştir. Bunu yaparken de vücut hatlarına ait ayrıntıların, özelikle kafasına ait belirgin vasıfların atlanmadan okuyucunun zihninde kelimelerle canlandırılması sağlanmıştır.

Necîb Mahfûz, Kamil amcanın iri cüssesini okuyucunun zihnine aktarırken kendisinde uyanan izlenimleri benzetme yoluyla ifade ettiğinden dolayı bu betimlemenin sübjektif olduğunu söylememiz mümkündür. Buna karşılık berber Abbâs'ı ise herhangi bir benzetmeye başvurmaksızın daha objektif kriterlerle takdim ettiğini görmekteyiz.

Ayrıca yazar Midakk sokağında günlük yaşanan rutin bazı olayları da resmetmiştir. Kamil amcanın kucağında sineklikle tabure üzerinde kestirmesi, komşusu berberin onunla şakalaşması, berberin büyük ustalara olan özentisi sebebiyle takım elbise ve önlük giymesi davranış ve karakter tasvirlerindendir.

b) et-Tayyib Sâlih ve 'Ursu'z-Zeyn' Adlı Eseri

Yazar[114], *Ursu'z-Zeyn* adlı eserinde *Zeyn* adlı karakteri okuyucuya öyle ustalıkla takdim eder ki, bu konuda verilebilecek en güzel örneklerden biridir.

"...كان وجه الزين مستطيلاً، ناتئ عظام الوجنتين والفكين وتحت العينين. جبهته بارزة مستديرة، عيناه صغيرتان محمرتان دائماً، محجراهما غائران مثل كهفين في وجهه. ولم يكن على وجهه شعر إطلاقاً، لم تكن له حواجب ولا أجفان، وقد بلغ مبلغ الرجال وليست له لحية أو شارب.

[114] et-Tayyib Sâlih, 1929 yılında Sudan'da dünyaya geldi. Yüksek tahsilini Hartum Üniversitesi Fen Fakültesi'nde yaptı. Daha sonra Londra'da İngiliz radyosunda çalıştı. İngiltere'de bulunduğu süre içinde Uluslararası ilişkiler okudu. 1984–1989 yılları arasında merkezi Katar'da bulunan UNESCO'nun körfez ülkeleri temsilcisi olarak çalıştı. Romanlarında tasvir özelliği ile dikkat çeken et-Tayyib Sâlih'in birçok eseri bulunmaktadır. Bunların başında 1962 yılında telif ettiği *Ursu'z-Zeyn* adlı bu romanı gelir. *Mevsimu'l-Hicre ila'ş-Şimâl* (Bu eser Özdemir İnce tarafından "*Göç Mevsimi*" adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Adam Yayıncılık, 1982), *Meryûd*, *Dûmetu Vuddu Hâmid ve Nahletun 'ala'l-Cedvel* diğer belli başlı eserleridir.

تحت هذا الوجه رقبة طويلة، والرقبة تقف على كتفين قويتين تنهدلان على بقية الجسم في شكل مثلث. الذراعان طويلتان كذراعي القرد. اليدان غليظتان عليهما أصابع مسحوبة تنتهي بأظافر مستطيلة حادة، الصدر مجوف والظهر محدودب قليلاً، والساقان رقيقتان طويلتان كساقي الكركي، أما القدمان فقد كانتا مفرطحتين عليهما آثار جروح قديمة...‘‘[115]

"Zeyn'in uzun yüzü vardı. Elmacık, çene ve yanak kemikleri belirgindi. Yuvarlak, açık bir alnı vardı. Gözleri kısık ve daima kızarıktı. Çökük göz çukurları adetâ yüzünde iki mağara gibiydi. Yüzünde kesinlikle tüy yoktu. Kaşları ve kirpikleri yoktu. Buluğ çağına ermiş ancak bıyık ve sakalı yoktu.

Bu yüzünün altında uzun bir boynu vardı. Boynu, vücudunun geri kalan kısmına üçgen şeklinde sarkan güçlü omuzlarına oturuyordu. Kolları maymun kolları gibi uzundu. Elleri kaba, parmakları kıvrık olup uzun ve keskin tırnaklar ile sona eriyordu. Göğsü çukur, sırtı azıcık kambur, bacakları turna kuşunun bacakları gibi ince ve uzundu. Ayakları yayvandı ve üzerlerinde eski yara izleri bulunuyordu."

Yazar, örnek olarak sunduğumuz bu parçada Zeyn isimli karakterini tasvir ederken, Necîb Mahfûz'un yukarıda yaptığının aksine, tepeden aşağıya doğru bir sıralama takip etmiştir. Önce kafasını ayrıntılı bir şekilde betimledikten sonra boynunu, omuzlarını, kollarını, göğsünü, bacaklarını ve en sonunda ayaklarını nitelemiştir. Burada yazar tasvirine biraz canlılık ve abartı katmak için, kahramanının bazı uzuvlarını tabiatta var olan şekillere ve canlılara benzetmiştir. Göz çukurlarını mağaraya, kollarını maymun kollarına, bacaklarını ise turna kuşunun bacaklarına benzetmiştir.

---

115 et-Tayyib Sâlih, *Ursu'z-Zeyn*, Dâru'l-Avde, Beyrut 1970, s. 12.

Ayrıca yazar, kahramanın bazı uzuvlarında büyükten küçüğe doğru bir sıralama takip etmiştir. Örneğin omuzlarından bahsettikten sonra sırasıyla kollarını, ellerini, parmaklarını, hatta tırnaklarını bile tasvir etmiştir.

Bazen yazarın tasvirinde yer verdiği küçük ayrıntılar, hikâyenin kurgusu içinde temas edeceği hususlara zemin hazırlar niteliktedir. Kahramanın ayaklarındaki eski yara izleri, göğsünün çukur, sırtının azıcık kambur, elmacık, çene ve yanak kemiklerinin belirgin olması yazarın işlediği konuya ve ana fikre destek veren birer küçük betimlemelerdir. Çünkü Zeyn'in bu şekildeki tasviri o toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik yapısıyla yakından ilgilidir.

c) Mahmud Teymûr ve 'es-Sâih' Adlı Hikâyesi

Mahmud Teymûr[116], eserinde, kitapevini öylesine kelimelerle zihinlerde resmeder ki okuyucu kendini orada raflar ve kitaplar arasında dolaşıyormuş gibi hisseder:

---

116 Ahmed Teymûr Paşa'nın oğlu olan Mahmud Teymûr, 1894 yılında Kahire'de doğdu. Liseyi bitirdikten sonra Yüksek Ziraat Okuluna kaydolur, ancak yakalandığı tifo hastalığı nedeniyle eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalır. Ardından tedavi için Avrupa'ya gider ve burada edebiyata ilgi duyar. Rus ve Fransız edebiyatını tahsil eder. Mısır'a döndüğünde roman, hikâye ve tiyatro sahasında eserler yazmaya başlar. Hikâye ve tiyatro alanında meşhur olur ve "şeyhu'l-kıssa'l-'Arabiyye" olarak tanınır. Kısa hikâye yazımıyla edebiyat hayatına başlayan Mahmud Teymûr daha sonra toplumsal olayları konu alan uzun hikâyeler kaleme alır. Eserlerinde yansıtmış olduğu en önemli unsur çağdaş çevre ve Avrupaî öğretileri içeren sosyal değerlerdir. Çalışmalarında sık sık, aristokrat bakış açısıyla çeşitli toplum birimlerindeki kişisel hataları konu edinmiştir. Batı edebiyatındaki tenkit anlayışından, özellikle de Rus ve Fransız edebiyatında sembolleşmiş Turgenyev ve Maupassant'dan etkilendiği gözlemlenmektedir. 1973 yılında vefat etmiştir.
Belli başlı eserleri şunlardır: *eş-Şeyh Cum'a*, *Recep Efendî*, *el-Atlâl*, *Nidâu'l-Meçhûl*, *Fir'avnu's-Sağîr*, *Bintu'ş-Şeytân*, *Selvâ fî Mehebbi'r-Rîh*, *Kleobatra fî Hâni'l-Halîlî*, *Halfe'l-Lisâm*, *Sâirûn*, *İla'l-Likâ Eyyuhe'l-Hub*, *Ene'l-Kâtil* ve diğerleri.

«ولعل أحسن أوقاته التي يقضيها هو الوقت الذي يصرفه في تلك المكتبة. والمكتبة عبارة عن مكان متداعي الأركان رطبه، ليس به مقاعد للجلوس غير مقعد طويل من الخشب ملتصق بالجدار، مفروش عليه قطعة من البساط لا لون لها ولا شكل. أما الكتب المعروضة للمبيع فهي خليط من مخطوط ومطبوع أهمها كتب أولية يحتاج إليها الأزهريون في دراستهم موضوعة كلها بإهمال على رفوف خشبية يكسوها الغبار العتيق. يأتي ناجع بك إلى المكتبة ويدخل بكل هيبة ووقار فيقوم الشيخ سلاّم صاحبها ويتقدم ليقبل يديه ويقول له بكل احترام وهو ينظف بمنديله الأحمر الكبير قطعة البساط التي لا لون لها ولا شكل: - تفضل يا سيدي العلاّمة.»[117]

"Belki de hayatının en güzel vakitlerini bu kitapevinde geçirmekteydi. Kitapevi ise duvara bitişik tahtadan uzun bir oturak dışında, oturmak için her hangi bir şeyin bulunmadığı, şekli ve rengi olmayan bir parça halı döşeli, çevresi rutubetli, köhne ve dört köşeli bir yerdi.

Satış için sergilenmiş kitaplara gelince, bunlar da üzerlerini yıllanmış tozların kaplamış olduğu tahta raflara gelişigüzel konulmuş, öncelikle Ezherlilerin öğrenimlerinde ihtiyaç duydukları el yazması ve matbu karışımı eserlerdi.

Naci Bey ofise gelir, olanca heybet ve vakarla içeri girer, ofis sahibi Şeyh Sellâm ayağa kalkar, ellerini öpmeğe yeltenir ve kırmızı büyük mendiliyle şekli ve rengi kalmamış halı parçasını temizlerken büyük bir saygı ile ona:

---

[117] Mahmud Teymur, *eş-Şeyh Cum'a ve Kısas Uhra*, *el-Matba'atu's-Selefiyye*, Mısır 1925, s.127.

– Buyurun sayın âlim efendim. der…”[118].

Görüldüğü gibi yazar kitapevini tasvir ederken, öncelikle buraya ilk defa giren ve etrafı süzen bir kişinin dikkatini çekecek hususları zikretmektedir. Önce içerinin rutubetli ve köhne oluşundan bahseder. Daha sonra kitapevinin içindeki eşyaları ve bu eşyaların bakımsız ve eski olmalarını nazara verir. Kitapların gelişi güzel konulduğundan, temizliğe, tertip ve düzene riayet edilmediğinden bahseder. Burada yazar tasvirinde genelden özele doğru bir seyir takip etmiştir. Betimlemeye odanın duvarlarından başlayıp tasvirini raflardaki kitaplarda bitirmiştir.

Ayrıca yazar Naci Bey ile Şeyh Sellâm'ın karakter ve davranışlarını o dönemin sosyo-kültürel yapısını yansıtacak şekilde başarılı bir biçimde tasvir etmiştir.

d) Muhammed Teymûr'un 'fi'l-Kitâr' Adlı Hikâyesi

Yazar Muhammed Teymûr[119] öyküde geçen hocanın tasvirini başarılı bir şekilde yapmış ve adeta okuyucunun zihninde onu resmetmiştir.

---

118 Nurullah Yılmaz - Cüneyt Eren, "*Turist -Çağdaş Arap Hikâyesinden Bir Örnek*", Yedi İklim Dergisi, 2001.

119 1892'de Kahire'de doğmuştur. Mısırlı edip Ahmed Teymûr Paşa'nın oğludur. Aynı zamanda Arap Edebiyatında kısa hikâyenin kurucusu olan Mahmûd Teymûr'un büyük kardeşidir. İlk ve orta öğrenimini Kahire'de tamamladı. Hukuk tahsili yapmak üzere Paris'e gitti. Orada edebiyatla ilgilendi ve tiyatronun esaslarını öğrendi.1914 yılında Mısır'a döndü. Burada kendini tamamen edebiyata ve tiyatroya verdi. Eserlerinin temel malzemesini sosyal hayatın zorlukları, çiftçiler ve yaşadıkları baskılar, yolsuzluklar, kadınlar ve sorunları oluşturur. 1921 yılında henüz 29 yaşında iken vefat etmiştir. Arap tiyatrosunun öncülerinden olan Muhammed Teymûr bu alanda dört eser kaleme almıştır. Bunlar: *el-'Usfûru fi'l-Kafes*, *'Abdussettâr Efendi*, *el-'İşretu't-Tayyibe*, *el-Hâviye*'dir. Öyküleri ise ölümünden sonra *Mâ Terâhu'l-'Uyûn* adıyla bir koleksiyonda toplanarak yayımlanmıştır.

"ودخل شيخ من المعممين، أسمر اللون طويل القامة، نحيف القوام كث اللحية، له عينان أقفل أجفانهما الكسل، فكأنه لم يستيقظ من نومه بعد. وجلس الأستاذ غير بعيد عني ، وخلع مركوبَه الأحمر قبل أن يتربّع على المقعد ، ثم بصق على الأرض ثلاثة ماسحا شفتيه بمنديل أحمر يصلح أن يكون غطاء لطفل صغير. ثم أخرج من جيبه مسبحة ذات مائة حبة وجعل يردد اسم الله والنبي والصحابة والأولياء والصالحين"[120]

"İçeriye esmer tenli, uzun boylu, ince yapılı, gür sakallı ve sarıklı bir hoca girdi. Göz kapakları tembellikten kapanmaktaydı. Hâlâ uykusundan uyanmamış gibiydi. Hoca yakınıma oturdu. Oturağın üzerine bağdaş kurmadan önce kırmızı ayakkabılarını çıkardı. Sonra üç kere yere tükürdü ve küçük bir çocuğa örtü olabilecek kırmızı mendiliyle dudaklarını sildi. Daha sonra cebinden yüzlük tespihini çıkararak Allah'ın, peygamberin, sahabenin, evliyanın ve sâlih insanların isimlerini tekrarlamaya başladı."[121]

Yazar burada yaşadığı toplumda sıkça rastlanan hoca tipini başarılı bir biçimde okuyucusuna aktarmaktadır. Ayrıca metinde genelden özele doğru bir betimleme takip edilmiştir. Önce hocanın rengi, boyu gibi genel yapısını bildiren özellikleri resmedilmiş, daha sonra yüzünün şekli tasvir edilmiştir.

Ayrıca metinde karakter ve davranış tasvirine de yer verilmiştir. Hocanın kompartımana girer girmez bağdaş kurarak oturması, yere üç defa tükürmesi, büyük mendiliyle dudaklarını

---

120 Muhammed Teymûr, *Mâ Terâhu'l-'Uyûn: Kıta' Kısasıyye Mısriyye*, ed-Dâru'l-Kavmiyye, Mısır 1964, s.5.

121 Tercüme, Musa Yıldız'ın "*Arap Edebiyatında İlk Modern Kısa Öykü*" isimli makalesinden alınmıştır. Bkz. Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: II, Sayı: 4, Kış 2002, s. 48.

silmesi ve yüzlük tespihiyle zikre koyulması karakterini tamamlayıcı davranışlar olarak dikkat çekmektedir.

III. RENK, SES, HAREKET, HİS, RUHİ DURUM VE İÇGÜDÜ

a) Gassân Kenefânî ve 'Âlemun Leyse Lenâ' Adlı Eseri

Yazar Gassân Kenefânî[122], *Âlemun leyse lenâ* adlı romanında okuyucuya, kafeste hapis kalmış saka kuşunun biçim, renk, hareket ve hissini şu şekilde tasvir eder:

"...في قمة القفص تعلق الحسون المذعور بساقيه الرفيعتين بينما كان يرجف نافضاً رأسه بعنف، محدقاً إلينا بعينين صغيرتين غارقتين في السواد الداكن المحيط بهما، متوقدتين بإلتماع حاد، وكانت مقدمة رأسه

[122] Gassân Kenefânî, 1936 yılında Filistin'in Akka kentinde dünyaya geldi. Babası avukat olan Gassân, ilkokulu Yafa'da Medresetu'l-Ferîr'de okurken 1948 savaşı patlak verdi. Ailesi önce Lübnan'a, sonra Suriye'ye taşındı. 1953 yılında ortaokulu, 1955 yılında Şam'da liseyi bitirdi. Ardından Şam Üniversitesi Edebiyat fakültesini okudu. Kuveyt'te öğretmenlik yaptı. 1960 yılında Kuveyt'ten Lübnan'a geçti. 1966 yılında Yazar Dostları ödülünü kazandı. Önce Muharrir gazetesine, ardından da 1967-69 yılları arasında Envâr gazetesine müdürlük yaptı. 8 Temmuz 1972 yılında şehid edildi.
Yazarın roman, hikâye, tiyatro ve siyaset alanlarında birçok kitabı bulunmaktadır. Romanlarında siyasî mesajlara yer verir. Bu roman ve hikâyelerinden en önemlileri, *Mevtu Serîr Rakam 12* (Bu öykü ile ilgili çalışmalar için bkz. Rahmi Er, "*12 Numaralı Yatağın Ölümü*", Öykü Seçkisi, (Hazırlayan: Gürsel Aytaç), Gündoğan Yayınları, Ankara 1991, s.56-71; Rahmi Er, "*12 Numaralı Yatağın Ölümü Üzerine*", Kayıtlar Dergisi, 6 (1991), s. 34-43.), *Ardu Purtukâli'l-Hazîn*, *Ricâlun fî'ş-Şems* (Eser Nihal Yeğinobalı tarafından "*Güneşteki Adamlar*" adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Alan Yayınları/Çağdaş Edebiyat Dizisi, 1986), *Âlemun Leyse Lenâ*, *Mâ Tebekkâ Lekum*, *Umm Sa'd*, *Âidun ilâ Hayfâ* adlı eserleridir.

تصتبغ بلون قرمزي ملتهب فتعطي وجهه الدقيق سمة من سمات العنف العاجز الحزين، كان وجهاً مسحوقاً، فيه الشيء الكثير من البطولة، منقاره الأصفر الحار، وكان يبدو بسبب البقع الحمراء والسوداء التي نقشت رأسه غاضباً كأعنف ما يكون الغضب، حزيناً حتى يكاد يبكي، وأنه بجسمه الصغير المتحفر وقبضته المشدودتين وعينيه البراقتين الغاضبتين يعقد العزم على شيء رهيب...''[123]

"Saka kuşu, çevresini kuşatan mat siyaha gark olmuş küçük gözlerini bize dikip, parlak ve keskin yanan gözleriyle bakarak, başını hışımla titretip çarparken, ince bacaklarıyla, korkmuş bir şekilde kafesin tavanına tutundu. Başının ön tarafi alev kırmızısı renkle boyanmış, ince yüzüne üzüntülü, âciz, hışımlı bir görüntü vermekteydi. Bu üzerinde bir çeşit kahramanlık bulunan hırpalanmış bir yüzdü. Gagası keskin sarı, başını nakşeden siyah ve kırmızı benekler sebebiyle son derecede kızgın görünüyordu. Neredeyse ağlayacak kadar üzgün. Kızgın berrak gözleriyle ve şiddetli kavramasıyla atlamaya hazır küçük vücudu ile korkunç bir şeye girişmeye azmetmiş..."

Yazar metinde kafes içinde korkmuş vaziyetteki saka kuşunun hareketlerini ve duygularını oldukça canlı bir biçimde betimlemektedir. Kuşun başını sert bir şekilde titretmesini, küçük gözlerini dikip bakmasını ve ince bacaklarıyla kafesin tavanına tutunmasını tasvir ederken onun o korku anındaki davranışlarını okuyucunun zihninde başarılı bir şekilde canlandırmakta, adeta o minik kuşun duygularına tercüman olmaktadır. Onun esaretten kurtulma içgüdüsünü ve bu uğurda verdiği mücadeleyi, küçücük bedenine rağmen büyük işlere azmedişini, o küçük

---

[123] Gassân Kenefânî, *Âlemun Leyse Lenâ*, Beyrut 1965, s.14.

parlak gözlerinin kızgınlığını, ayaklarıyla tutunduğu yeri sıkı sıkı kavramasını, kısacası içinde bulunduğu ruh halini etkili bir şekilde okuyucuya aktarmaktadır.

Burada el-Kenefânî'nin kuşun üzerindeki renklerden hareketle edindiği izlenimlerini okuyucuya betimlemesi onun sübjektif (izlenimci) bir tasvir yaptığını ortaya koymaktadır. Zira kuşun başının ön tarafındaki alev kırmızısı renkten hareketle onun üzüntülü, âciz, yıpranmış ve kahramanlığa dair bir çok şeyi barındıran bir görünüme sahip olduğunu ifade etmektedir. Aynı şekilde başındaki kırmızı ve siyah benekler sebebiyle çok kızgın ve ağlayacak derecede üzgün göründüğünü adeta muhatabın zihninde resmetmektedir.

b) Yûsuf İdrîs ve 'el-Harâm' Adlı Eseri

Yûsuf İdrîs[124], eserinde, teftîş arazisinde, gece vaktindeki

[124] Yûsuf İdrîs, 1927 yılında Mısır'ın şark vilâyetlerinden Fâkûs'a bağlı Bayrûm köyünde dünyaya geldi. İlk, orta ve lise tahsilini devlet okullarında tamamladıktan sonra Kâhire Üniversitesi Tıp Fakültesine girdi ve buradan 1951 yılında mezun oldu. Öğrencilik yıllarında Marksist akımın etkisinde kaldı ve sol fraksiyonlara bağlı öğrenci hareketlerine katıldı. Kısa hikâyelerini 1950 yılından itibaren yayınlamaya başladı. "*Erhasu Leyâlî*" isimli kısa hikâyelerini topladığı ilk eseri 1954 yılında yayımlandı. Doktorluk mesleğini benimsemeyen Yûsuf İdrîs meslektaşları Tevfîk el-Hakîm ve Necîb Mahfûz gibi mesleğini bırakarak edebiyata yöneldi. Rûzu'l-Yûsuf, eş-Şa'b, el-Mısr ve el-Cumhûriyye adlı gazete ve dergilerde editörlük yaptı. 1961 yılında el-Ehrâm gazetesinde çalışmaya başladı. Aynı yıl Cezâyir'e giderek "Ülkenin Bağımsızlığı Cephesi" hareketine katılarak Fransızlara karşı mücadele verdi. 1964 yılında Cemâl Abdünnâsır tarafından edebiyat ödülüne lâyık görüldü. Aynı daldaki ödülü 1988 yılında Saddâm Hüseyin'den aldı. 1990 yılında ise kendisine Hüsnü Mübârek tarafından takdir nişanı verildi. Hayatının son yıllarını beyin kanseri ile mücadele ederek geçiren Yûsuf İdrîs 1991 yılında bu hastalığa yenik düşerek hayata gözlerini yumdu.
Geriye roman, kısa öykü ve tiyatro alanında birçok eser bırakmıştır. Bunlar arasında *Meliku'l-Kutn*, *Cumhûriyyetu Ferhât*, *el-Behlevân*, *Beytün min Lahm*, *Kâ'u'l-Medîne*, *Ricâlün ve Sîrânün*, *Âhiru'd-Dünyâ*, *el-Harâm*, *el-'Ayb*, *el-Beydâu* zikredilebilir.

sessizliği ve sükûneti, bu sessizliği bozan kanal suyundaki cismi canlı bir şekilde okuyucuya şu ibârelerle tasvir ediyor:

"في تلك البقعة من شمال الدلتا حيث يمتد التفتيش واسعا عريضا لا يكاد البصر يصل إلى مداه، كانت الدنيا تمر بلحظة السكون التام، حين يكون الليل وما فيه من نقيق وصرير قد ولى وحين لا يكون النهار الكامل بأصواته وضجيجه قد أقبل بعد، سكون تام مطبق وكأنما ستقوم القيامة بعده، سكون جليل مهيب تتردد حتى أدق الكائنات في خدشه. لم يكن يجرؤ على خدشه إلا نصف كرة أبيض كان يغوص في ماء الترعة ثم يطفو ليعود يغوص محدثا خرخشة تتعالى وتدوي في رحابة السكون"[125]

"Deltanın kuzeyinde bu yerde, sınırları gözle görülemeyen uçsuz bucaksız teftîş arazisi uzanır. Gece olduğunda kurbağaların vıraklaması ve cır cır böceklerinin sesi dışında dünyayı tam bir sükûnet kaplardı. Sesiyle ve gürültüsüyle tam olarak başlamayan gündüz henüz oluyordu. Ortalığa tam bir sessizlik hâkimdi ve sanki arkasından kıyamet kopacaktı. En küçük yaratıkların bile bozmaya tereddüt ettiği büyük bir sessizlik… Kanal sularında bir batıp bir çıkan yarım küre şeklinde beyaz bir cisim dışında bu sessizliği bozmaya kimse cesaret edemedi. Yükselen ve yankılanan hışırtısıyla sessizliği bozuyordu…"[126]

Yazar burada uçsuz bucaksız geniş bir arazide, gecenin gündüze dönmeden önceki tanyeri sessizliğinin resmini kelime gruplarıyla okuyucunun zihnine adeta tablo halinde çizilmiş gibi

[125] Yûsuf İdrîs, *el-Harâm*, Bağdat 1984, s. 5.

[126] Tercüme, Musa Yıldız'ın "*Yûsuf İdrîs'in el-Harâm Adlı Romanı*" isimli makalesinden alınmıştır. Bkz. Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 2, Yaz 2001, s. 131-132.

takdim etmektedir. Gecenin en sessiz vakti gecenin bittiği ve gündüzün başladığı andaki zaman dilimidir. Bu vakitte karanlığın müzisyenleri kurbağalar ile cır cır böcekleri artık susmuş, gündüzün gürültüsü ise henüz başlamamıştır. Yazar bu vakti, insanların hiç bilmediği ama tahmin edebildiği kıyamet öncesi sessizliğe benzetmiştir. Bütün varlıklar sanki nefeslerini tutmuş sessizliği ilk bozan kişi olmamak için tüm gayretlerini sarfetmektedirler.

Ayrıca yazar varlıklara sessizliği bozup bozmama iradesini verircesine hiçbirinin, hatta en küçüğünün bile bu ürkütücü sessizliği delmeye cesaret etmediğini ifade etmektedir. Buna rağmen kanaldaki yarım küre şeklindeki cismin suya batıp çıkarken çıkardığı sesin bu kıyamet sessizliğini bozduğunu belirtirken, ses ve sessizliğin de betim unsuru olarak takdim edilebileceğini gözler önüne sermektedir.

IV. KOKU, GÖLGE VE ROMANTİZM

a) Ğâde es-Semmân ve 'Harîku zâlike's-Sayf' Adlı Eseri

Yazar Ğâde es-Semmân[127], *Harîku zâlike's-Sayf* adlı romanında okuyucuya, koku, gölge ve biçimi şöylece tasvir etmektedir:

---

[127] Hanım edebiyatçılardan Ğâde es-Semmân 1942 yılında Lübnan'da dünyaya geldi. Şam Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngilizce bölümünden mezun oldu. Beyrut Amerikan Üniversitesinde yüksek lisans yaptı. Daha sonra Şam Üniversitesinde ders vermenin yanında gazetecilik ve radyo programcılığı yaptı.
Yayınlanmış eserlerinden bazıları şunlardır: *Aynâke Kadrî*, *Lâ Bahra fi Beyrût* (Bu eser Metin Fındıkçı tarafından "*Beyrut'ta Deniz Yok*" (Avesta Yayınları/Doğu Rüzgârı Dizisi, İstanbul, 2002) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.), *Leylu'l-Gurebâ*, *Hub*, *A'lentu aleyke'l-Hubbe*, *Kavâbîsu Beyrût*, *el-Cesedu Hakîbetu Sefer*, *İ'tikâlu Lahzatin Hâribe*, *es-Sibâhatu fi Buhayrati'ş-Şeytân ve Harîku zâlike's-Sayf.*

"...ها نحن في دار عتيقة، تفوح من جدرانها رائحة عفونة و كحول وعطور رخيمة... الأبواب مفتوحة على بعضها، وقد تناثرت فيها الطاولات والمقاعد الخشبية المهترئة،... المكان مظلم بما فيه الكفاية لترى أن حول بعض الطاولات نساءً سمينات وتعفيك الظلمة من تفاصيلهن..."[128]

"Eski bir evdeyiz, duvarlarından küf, alkol ve hafif parfüm kokuları yayılmakta....

Kapılar karşılıklı olarak birbirine açılmış, yıpranmış tahta masa ve sandalyeler odanın içine saçılmış...

Ortalık yeteri kadar karanlık, bazı masaların etrafında şişman kadınları görürsün, ancak karanlık, senden onların detaylarını gizler."

Yazar burada evi tasvir etmeye başlarken kişinin ilk önce dikkatini celbedebilecek hususlardan başlamıştır. O da evin duvarlarına sinmiş olan küf, alkol ve parfüm kokularıdır. Çünkü insan burnu hassastır ve tanımadığı bir yere girdiğinde ilk karşılaştığı şey içerideki kokudur. Yazar bunu göz önüne alarak ilk önce evdeki kokuyu tasvir etmektedir. Daha sonra evin şeklini, karşılıklı bir birine açılan kapılarını, masa ve sandalyelerini betimlemektedir.

b) Necîb Mahfûz'un 'el-Liss ve'l-Kilâb' Adlı Romanı

Necîb Mahfûz romanında yer yer içerik olarak romantik izler taşıyan tasvirlere yer verir. Bunlardan bir tanesi de romanın kahramanı Sa'îd Mehrân'ın, akıl hocası Ra'ûf 'Ulvân ile görüşmek için gittiği işyerinde onu bulamaması üzerine beklemek için

---

128 Ğâde es-Semmân, *Rahîlu'l-Merâfi'i'l-Kadîme: Kısas*, Menşûrâtu Ğâdetu's-Semmân, 5. Baskı, Beyrût 1983, s. 70.

oturduğu mekânın tasviridir. Yazar Nil kordonundaki havayı şu şekilde aktarıyor:

"افترش العشب الندى عند كورنيش النيل بشارع النيل ومضى ينتظر. انتظر طويلا على كثب من شجرة حجبت ضوء المصباح الكهربائي، تحت سماء غاب عنها الهلال مبكرا تاركا النجوم تومض في ظلمة رهيبة. وجرت نسمة رقيقة لطيفة مقطرة من أنفاس الليل عقب نهار أحمر طغى فيه الصيف طغيانه."[129]

"Nil caddesindeki, Nil kordonunda ıslak otlar üzerine sere serpe uzandı ve beklemeye koyuldu. Elektrik lambasının ışığını engelleyen bir ağacın yanında uzun süre bekledi. Gökyüzünde hilal çabuk kaybolmuş, geride korkunç karanlıkta göz kırpan yıldızlar kalmıştı. Yazın etkisi olanca gücüyle hissettirdiği sıcak günün ardından, gecenin nefeslerinden süzülüp gelen hafif bir esinti çıktı."[130]

Yazar burada yıldızlı bir gecenin sessizliğinde nemli otların üzerinde uzanan ve ağacın yaprakları arasından süzülen sokak lambasının ışıklarını seyrederek bekleyen kahramanının romantik ortamını betimlemektedir.

c) Muhammed Teymûr'un 'fi'l-Kitâr' Adlı Hikâyesi

"صباح ناصع الجبين يجلي عن القلب الحزين ظلماته، ويرد للشيخ شبابه، ونسيمٌ عليلٌ ينعش الأفئدة، ويسرّي عن النفس همومها ، وفي الحديقة تتمايل الأشجار يمنة ويسرة كأنها ترقص لقدوم الصباح، والناس تسير في

---

129 Necîb Mahfûz, *el-Liss ve'l-Kilâb*, Kahire 1977, s.29.

130 Tercüme, Musa Yıldız'ın Necîp Mahfûz'un "*el-Liss ve'l-Kilâb Adlı Romanı*" isimli makalesinden alınmıştır. Bkz. Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: II, Sayı: 5, Bahar 2002, s. 29.

الطريق وقد دبت في نفوسهم حرارة العمل، وأنا مكتئب النفس أنظر من النافذة لجمال الطبيعة ، وأسائل نفسي عن سر اكتئابها فلا أهتدي لشيء."[131]

"*Pırıl pırıl bir sabah, hüzünlü kalbin karanlıklarını aydınlatıp, ihtiyara gençliğini geri veriyordu. Tatlı bir rüzgâr gönülleri canlandırıp, ruhun kederini gideriyordu. Bahçede ağaçlar sağa sola yatarak adeta sabahın gelişine dans ediyorlardı. İnsanlar, çalışma aşkı içlerinde depreşerek yolda yürüyorlardı. Ben ise üzgün bir halde pencereden tabiatın güzelliğini seyrediyor, kendi kendime üzüntümün sırrını sorguluyor; ancak bir sonuca varamıyordum.*"[132]

Burada yazar güneşli bir günün sabahını ve böyle pırıl pırıl bir sabahın insan psikolojisi üzerindeki etkisinin nasıl tezahür ettiğini tasvir etmektedir.

Tabiatla sıkı bir bağı olan insanoğlunun berrak ve günlük-güneşlik havalarda enerjik ve pür neşe olmasına karşılık kapalı ve basık havalarda kötümser ve canının sıkılması bilinen psikolojik bir ruh halidir. Burada yazar güneşli berrak bir sabahın insanın kalbindeki hüzünleri giderdiğini ve yaşlı insana gençliğindeki gibi enerji verdiğini ifade ederek insanların coşkulu bir şekilde işlerinin yolunu tuttuklarını zikreder.

Yazara göre sabahın güzelliğinden etkilenen sadece insanlar değildir. Ağaçlar da sabah esen serin meltemle sağa sola yatarak adeta sabahın gelişini kutlar gibi dans ederler.

---

131 Ahmed Mekkî et-Tâhir, *el-Kıssatu'l-Kasîra Dirâse ve Muhtârât*, 4. Baskı, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır 1985, s. 108.

132 Tercüme, Musa Yıldız'ın "*Arap Edebiyatında İlk Modern Kısa Öykü*" isimli makalesinden alınmıştır. Bkz. Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: II, Sayı: 4, Kış 2002, s. 49.

Bütün bunlar dışarıda yaşanırken hikâyenin kahramanı sebebini bilemediği bir üzüntü içindedir. Her ne kadar bu üzüntünün sebebini sorgulasa da bir neticeye varamamaktadır. İçi buruk bir şekilde içinde bulunduğu ruh halinin tamamen zıddı bir manzarayı evinin penceresinden seyretmektedir. Bu ise yazarın tasvir ettiği diğer romantik bir enstantanedir.

V. SONUÇ

XIX. yüzyılda dünya edebiyatında romantizm akımıyla birlikte önem kazanan betimlemenin Arap edebiyatını da etkisi altına alması normaldir. Çağdaş Arap edipleri hikâye ve romanlarında bir anlatım türü olan betimlemeye sık sık başvurup bunu başarılı bir şekilde eserlerinde kullanmışlardır. Bu sayede hedef kitleye daha etkili ve canlı bir şekilde mesajlarını ulaştırmışlardır. Yazarlar yaptıkları betimlemelerle bir olay hakkında zihinsel bir imge ortaya koymuşlar, hadisenin fotoğrafını kelimelerle okuyucunun zihninde adeta canlandırmışlardır. Bunu yaparken kimi zaman kendilerinden bir şeyler katarak sübjektif tasvirler yapmış kimi zaman da olayı çıplak haliyle okuyucunun önüne sererek objektif tasvirlere yer vermişlerdir.

Bu çalışma da göstermiştir ki; büyüklük-küçüklük, uzunluk-kısalık, şişmanlık-zayıflık, renk, ses, hareket, his, rûhî durum, iç güdü, koku ve gölge gibi betimlemenin temel unsurları Çağdaş Arap edipleri tarafından başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Örnek olarak verdiğimiz parçalarda görüldüğü üzere Necîb Mahfûz, Kâmil amcanın şişman vücudunu; et-Tayyib Sâlih, Zeyn'in yüzünü ve vücudunu; Mahmud Teymûr kitapevini; Muhammed Teymûr, hocayı; Gassân Kenefânî, saka kuşunu; Yusuf İdrîs, gecenin sessizliğini; Ğâde es-Semmân, eski evi; yine Necîb Mahfûz, gecenin romantizmini; Muhammed Teymûr, sabahın

güzelliğini tasvir ederken duyu organlarına ilaveten hislerinden de yararlanarak kişi, hâdise veya bir olgunun resmini okuyucunun zihnine canlı bir şekilde aktarmışlardır.

BEDİR ES-SEYYÂB VE 'NEHİR VE ÖLÜM' ADLI ŞİİRİ[133]

I. GİRİŞ (BEDİR ES-SEYYÂB'IN HAYATI VE ESERLERİNE KISA BİR BAKIŞ)

Bedir es-Seyyâb 1926 senesinde Basra'nın Güney doğusunda yer alan Caykur kasabasında dünyaya geldi. Doğumundan altı ay sonra babasını kaybetti. İlköğretimini Bâbu Süleyman okulunda başladı, 1938 senesinde Medresetu'l-Mahmûdiye'de tamamlayarak mezun oldu. Liseyi 1938-1943 seneleri arasında Basra'da okudu. 1944 senesinde Bağdat'a taşındı. Dâru'l-Muallimîn el-Âli/Yüksek Öğretmen Okulunda İngiliz Dili ve edebiyatı tahsili gördü. 1948 senesinde üniversiteden mezun oldu.

Edebî hayatı İttihâd Gazetesinde yayınlanan kaside ve şiirleriyle başladı. Başta İngiliz şair ve edebiyat eleştirmeni Thomas Stearns Eliot (1888-1965) olmak üzere batı edebiyatçılarından etkilendi. Irak'ta modernist şiirinin en başarılı örneklerinden kabul edilir. Yalın, derin ve kendine özgü bir şiirle tanınmıştır. Genellikle serbest şiir örnekleri vermiştir.

Hastalığı sebebiyle Beyrut, Paris ve Londra'ya gidip geldi. 24

---

[133] • Bu çalışma Yedi İklim Dergisi, Sayı:221, Ağustos 2008'da yayınlanmıştır.

Aralık 1964 senesinde 38 yaşında Kuveyt'te el-Müsteşfâ el-Emîrî'de vefat etmiştir. Basra'da Hasan Basri mezarlığına defnedildi.

Ardında bırakmış olduğu divanları şunlardır: *Ezhârun Zâbile (1947)*, *Esâtîr (1950)*, *Ezhârun ve Esâtîr (1950)*, *Fecru's-Selâm (1951)*, *el-Eslihatu ve'l-Etfâl (1955)*, *Enşûdetu'l-Matar (1960)*, *el-Ma'bedu'l-Garîk (1962)*, *Menzilu'l-Efnân (1963)*, *İkbâl (1965)*, *Şenâşîlu Bintu'l-Çelebi (1965)*, *Divânu İkbâl (1965)*[134].

Ayrıca 1000 beyitlik *'Beyne'r-Ruh ve'l-Cesed'* adlı kasidesi vardır. Ancak bu kasidenin büyük bir kısmı kaybolmuştur.

1971 senesinde Beyrut'ta Dâru'l-Avde yayınevi onun bütün şiirlerini bir araya getirerek tekrardan yayınlamıştır.

II. NEHİR VE ÖLÜM ADLI ŞİİR

النهر و الموت

بويب بويب

اجراس برج ضاع في قرارة البحر — الماء في الجراروالغروب في الشجر
وتنضح الجرار اجراسا من المطر — بلورها يذوب في انين
بويب بويب — فيدلهم في دمي حنين
اليك يا بويب — يا نهري الحزين كالمطر

اود لو عدوت في الظلام — اشد قبضتي تحملان شوق عام
في كل اصبع كاني احمل النذور — اليك من قمح ومن زهور
اود لو اطل من اسرة التلال — لالمح القمر
يخوض بين ضفتيك يزرع الظلال — ويملا السلال

134 İlgili kaynaklar için bkz. el-Hekûvâti Mâcid, Câbir Adnân, *Muhtârâtun min eş-Şi'ri'l-'Arabî fi'l-Karni'l-İşrîn*, IV/1144, Kuveyt, 2001; Pakdil Nuri, *Arap Şiiri, Güldeste*, 2. bsk., Ankara, 1998, I/251.

بالماء والاسماك والزهر
واسمع الحصى يصل منك الى القرار
اغابة من الدموع انت ام نهر
وهذه النجوم هل تظل في انتظار
وانت يا بويب
اشيد منه دار
ما تنضج النجوم والقمر
فالموت عالم غريب يفتن الصغار
اود لو اخوض فيك اتبع القمر
صليل الاف العصافير على الشجر
والسمك الساهر هل ينام في السحر
تطعم بالحرير الاف من الابر
اود لو غرقت فيك القط المحار
يضئ فيها خضرة المياه والشجر
واغتدي فيك مع الجزر الى البحر
وبابه الخفي كان فيك يا بويب

بويب... يا بويب
واليوم حين يطبق الظلام
وارهف الضمير دوحة الى السحر
احس بالدماء والدموع كالمطر
اجراس موتى في عروقي ترعش الرنين
الى رصاصة يشق ثلجها الزؤام
اود لو عدوت اعضد المكافحين
اود لو غرقت في دمي الى القرار
وابعث الحياة .... ان موتي انتصار
عشرون قد مضين كالدهور كل عام
واستقر في السرير دون ان انام
مرهفة الغصون والطيور والثمر
ينضحهن العالم الحزين
فيدلهم في دمي حنين
اعماق كالجحيم يشعل العظام
اشد قبضتي ثم اصفع القدر
لأحمل العبء مع البشر

III. TERCÜME NEHİR VE ÖLÜM

Buveyb[135], ey Buveyb!
Kayboldu burç çınlamaları, denizin diplerinde
Su testilerinde… Gün batışı ağaçlarda…
Testiler yağmurdan çınlamalar devşirirken
Kristalleri eriyip yok oluyor inleyişlerde
Buveyb, ey Buveyb!

135 Basra'da bir nehir adıdır.

Şefkat, kanımda onlara
Seni gösteriyor ey Buveyb.
Ey mahzun nehrim!.. Yağmur gibi
İsterdim koşmayı karanlıklarda..
Bir yıllık şevki taşıyan yumruklarımı sıkarak
Her parmakta sanki adaklar taşıyorum
Sana, başak ve çiçeklerden, demet demet
Tepelerin ailesine katılmak isterdim
Kamere göz kırpabileyim diye
İki kıyın arasına ey nehir! Karanlıklar
Dalıverir tohum ekmeye ve yatağını doldurur
Su balıklar ve çiçeklerle
Ağaçlarda binlerce kuşlar cıvıldaşır
Sen orman mısın, yoksa gözyaşlarından… bir nehir mi?
Uykusuz balık büyülenmiş olarak uyumakta mı?
Ve şu yıldızlar sabreder mi beklemeyi
Binlerce bulutu ipekle besleyerek
Ve… ve Sen ey Buveyb!..
Sana dalıp incileri çıkarmayı isterim
Ve onlardan bir saray yapmayı
Suların ve ağaçların yeşilliğinin aydınlattığı
Yıldızların ve ayı olgunlaştıracak kadar..
Denizde suların çekildiğinde sende doymayı..
O halde, ölüm küçükleri şaşırtan tuhaf bir âlem
Kapısı da, sanki sende gizli ey Buveyb!

Buveyb, ey Buveyb!
Her biri asırlar gibi yirmi yıl geçti

Bugün ise karanlık çökünce
Yatağımda uyumaksızın uzanıyorum
Gönlümü tecrid ediyorum dallı bir ağaç gibi sehere kadar
Dallardan kuşlardan ve meyveden uzaklaştırarak
Yağmur gibi kanlar ve gözyaşları algılıyorum
Serpiyorum onları mahzun âleme
Ölümümün zilleri damarlarımda; şah damarımı sarsıyor
Kanımda inleyişler, onlara rehber..
Bir kurşuna götürüyor, soğukluğu yüreğimi delen
Derinliklere, kemiklere dayanan cehennem gibi
Koşsam da yakalasam karşı koyanları
En sıkı tutuşumla, ..

İsterdim kanımda boğulmayı bir vakte kadar
İnsanlarla beraber yükü taşımak için
Ve hayata dönmem için..
Ölümüm gerçekten bir zafer..

NAHİV İLMİNİN TEFSİRLE İLİŞKİSİ VE BİRBİRLERİNE ETKİSİ[136]

I. GİRİŞ

Her türlü tahrif ve değişikliklerden korunacağı Ilahi vaad ile teminat altına alınmış olan Kur'ân-i Kerîm'in[137], asırlardır asliyetini muhafaza ederek günümüze kadar geldiği muhakkaktır. Ancak ilk defa vahiy katipleri tarafından yazılması ile günümüzdeki son şeklini alan tarihi süreç çeşitli aşamalar geçirmiştir. Bunların içinde belki de en önemli olanı, Kur'ân'ın daha sonraki nesillerce en doğru şekilde anlaşılması ve onlara hatasız ulaştırılması adına yapılan noktalanma ve harekelenmesi, onun tabii uzantısı olarak da nahvin Kur'an tefsiri ile tanışması hadisesi olmuştur. Bu yönüyle nahvin Kur'an tefsirindeki yeri oldukca önemlidir. Bu makalede yukarıda işaret ettiğimiz tarihi süreç içerisinde nahvin doğuşu ve tefsirle tanışması ve karşılıklı etkleşimi ele alınmaktadır.

Konuya girmeden önce tefsir ve nahiv ilimlerinin tanımları ile tarihi sebeblerinin benzer olması hasebiyle tedvin edilmeleri hakkında kısa bir bilgi verelim.

---

[136] Bu çalışma ISAV, III. Kur'ân Araştırmaları Sempozyumunda tebliğ olarak sunulmuştur., 14-15 Ekim 2000, İstanbul.

[137] Hicr 9.

II. TEFSİRİN TANIMI

Tefsir kelimesi lügatte "fesr" maddesinin tef'il ölçüsündedir. Örtüyü kaldırmak, açmak, bir şeyi açıklamak anlamına gelir. Ragıb el Isfahani tefsiri "Aklı ölçülerde bir manayı izhar etmek ortaya çıkarmak" olarak yorumlar.

Ibnu Abbas "Tefsirini en iyi şekilde yaptı" [138] ayettindeki tefsir kelimesine; tafsil etme, açıklama yapmak demiştir.[139]

Özetle fesr maddesi bir şeyi keşfetmek ve ortaya koymaktır. Tefsir kelimesi de bu kökten gelir. Usulcülere göre de kapalı bir yönü olan sözleri açıklamak olarak tarif edilir.

Kısaca tefsir ilmine Kur'ân-i Kerîm'de Allah muradını anlama uğraşışı denilebilir.

III. TEFSİR İLMİNİN DOĞUŞU

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm nazil olduğu bölge insanının anlıyabileceği bir dilde Arapça olarak inmiştir.[140]Bununla birlikte getirmiş olduğu ahkâma, onun incelikleri ve işaret ettiği boyutlara göre insanın sırf Arapça konuşuyor olmaları sebebiyle vâkıf olmaları beklenilemez. İşte bu noktada Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)tebyin vazifesi devreye girmektedir.[141]Ve tercih edilen görüşe göre Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)mücmeli beyan, âmmı (genel) tahsis, mutlakı takyid gibi sahabe (radıyallahu anh) nin anlamalarında zorluk çektikleri hususu açıklamış, ayetlerin taşıdığı akhamı tafsili olarak bazen de göstererek öğretmiştir. Ibn Hazm'inde dediği gibi Rasulullah'tan(sallallahu aleyhi ve sellem)

---

138 Furkan 33.

139 en-Nebhan, Muhammed Faruk, *Mukaddime fi dirâsâti'l Kur'âniyye*, El-Magrib, 1415,s. 93.

140 Yusuf 2.

141 Ibrahim 4.

sâdır olan söz, fiil, takrir ve işaretin hepsi Kur'ân için beyan hükmündedir. Örneğin " *Innessalâte kanet alel muminîne kitâben mevkûta* " Ayetinin muhatabı sahabe (radıyallahu anh) farz olduğunu anladığı namazın tafsilatını Rasulullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Sallû kema raeytumûnı usalli*" (beyanıyla tatbikî olarak görmüş "*Huzû annî menasikakum.*" beyanı ile "*Etimmu'l-hacca ve'l-umrete lillah*" ayetiyle farziyetini öğrendiği hac ibadetinin tafsilatını Rasulullah'tan (sallallahu aleyhi ve sellem) görerek öğrenmiştir. Bunun gibi Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)tatbikati, öğretişine kayıtlı bir çok ayeti kerime vardır. İşte bu dönemde Rasulullahın (sallallahu aleyhi ve sellem) rahle-i ilminde daha fazla kalmış olan sahabelerden ibnu Abbas (radıyallahu anh) Ali ibn Mesud, Ubeyy b. Ka'b (radıyallahu anh) gibi zevat tefsirde şöhret kazanmışlardır.

Daha sonra tabii dönemi gelir. Bu dönemde tefsir Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) den sahabe kanalıyla naklonulan rivayet ağırlıklı olmasıyla beraber, İslâm devletinin sınırlarının Arap yarımadasını aşıp ayrı kültürden toplumlarla beraberlik neticesinde zuhur eden yeniliklere cevap olabilecek nitelikte ama nususa sadık kalınarak re'y ve ictihad ilaveleri görülmektedir.

İşte tefsir hareketi 1. Asrın sonları ikinci asrın başları olan tedvin dönemine kadar yukarıda işaret ettiğimiz tâbiî dönemi özelliğini muhafaza edegelir.

IV. TEDVİN DÖNEMİ

Tefsir ilminin tedvini başlıca dört aşama geçirmiştir.

a) Birinci dönem de tefsir hadis tedvini ile birlikte mutâlaâ edilir. Müstakil olmayıp hadis bablarından bir bab olarak görülür. Bu dönemin en meşhur mufessirleri aslen hadis imamlarından olan Yezid b. Harun es-Sulemi (117. H.). Su'be b. Huccac (160. H.), Sufyan b. Uyeyne (198.H.)'dir.

b) İkinci dönem tefsir ilminin hadisten ayrılarak müstakil olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu dönemde artık «Mushafi Osman» tertibine göre ayet-ayet tefsirin yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu tefsirlerin özelliği rivayet ağırlıklı me'sur tefsir oluşlarıdır. İbnu Cerir et Taberi (310. H.), İbnu Ebi Hadim (327. H.), bu dönemin tanınmış müfessirlerinden zikredebilir.

c) Üçüncü dönem tefsiri rivayet ağırlıklı özelliğini kaybetmeyip isnadında kısaltma yapıldığı me'sur görüş ve rivayetlerin sahiplerine isnad edilmeksizin mücerred itlak olunduğu dönemdir. İşte bu dönem, tefsire israiliyyatin ve mevzu hadislerin girdiği, sahih rivayetlerle zayıfların karıştığı dönem olarak bilinmektedir.

Son dönem de Abbasi döneminden başlayıp günümüze kadar uzayan zaman birimi olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde daha sonraları dirayet tefsiri de denilen re'y ve ictihad ağırlıklı tefsir şekli ön plana çıkmış günün şartlarına göre çeşitli ilimlerinde etkisinde kalarak kendi içinde ilmi tefsirler, sosyal ağırlıklı tefsirler, edebi tefsirler gibi ekollere ayrılıp günümüzde son şeklini almıştır. Bu ekoller içerisinde Ebû Hayyan'in dil ağırlıklı *"el-Bahru'l-Muhit"*i, Fahruddin Razi'nin felsefi ağırlıklı *Mefatihu'l-Gaybi*, Cassas ve Ebû Bekir el Arabi'nin fikih ağırlıklı Ahkam tefsirleri, es Seyh Tantavi'nin kevni ilimler ağırlıklı "*Cevâhiru fi Tefsiri'l-Qur'an*, Muhammed Abduh'un ve aynı çizgideki talebesi Reşid Rıza'nin *Tefsiru'l Menari* zikredilebilir.

İşte tefsirin nahiv ile doğrudan tanıştığı dönem takrîbi olarak Taberi ile başlamış günümüze kadar uzanmıştır.[142]

---

[142] Ibn Cerir et-Taberi'nin tefsiri me'sur tefsirler arasında itibar edildiği ilim ehlince bilinmektedir. Bununla beraber yer yer ayetlerin irâbi yonlerini ele aldığı, nahiv alimlerinden Ahfeş, el-Ferra ve Kutrub'dan nakiller yaptığı da görülmektedir.

V. NAHİV NEDİR?

Lügat manası yol, cihet demektir. Çünki Arap dilinin usûlüne ulaştıran bir ilimdir.[143] Nahiv Kelimelerin birbirine rabt ve izafet ve amel eylemelerine müteallik olan kaideleri içine alan ilimdir.

el-Cürcani nahiv hakkında: "*Bir takim kaidelerle I'rab, bina ve bu ikisinin dışındaki durumlarda terkiblerin hallerinin kendisiyle bilindiği veya asıllar vasıtasıyla kelamın sıhhat ve fesadının bilindiği şeydir*" der.[144]

Bir başka tarifte kelimelerin cümle içindeki vazifelerini ve bu vazifelere göre sonlarının aldığı durumu (İrab)öğreten bilgi dalıdır.[145] Bu durumlar dört bölümden oluşur;

a) Raf ("U" sesi verir.) : Nominatif, mucerred (racul-un) ve muzari merfu (Yaktul-u) gibi.

b) Carr ("I" sesi verir.) Genetif (racul-in) gibi.

c) Nasb ("A" sesi verir.) Akkuzatif (racul-an, muzari mensub (yaktul-a) gibi.

d) Cazm (Sesli harfin olmayisi):muzari maczum (yaktul) gibi.[146]

Nahv bilgisi bu görevi yanısıra cümle içinde kelimelerin görevlerinden ve bu kelimelerle Arapçaya uygun bir şekilde cümleler kurmakla da ilgilenir.

---

143 eş-Şeyh Ahmed Rida, *Mevsûatun Lügaviyyetun Hadisetun*, Dâru'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, 1960, 5/419.

144 Cürcânî, Seyyid Serif, *Kitabu't-Tarifat*, Istanbul,1318. s. 214.

145 Karaman Hayreddin, Topaloğlu Bekir, *Arapça Dilbilgisi 4 (Sarf- Nahiv)* Istanbul, 1981, s.1.

146 *Islam Ansiklopedisi*, Istanbul, M.E.B Basımevi, 1968, 5/1011.

a- Nahiv ilminin tedvini

Nahvin bir ilim olarak doğuşu ve tedvin edilmesi hakkındaki görüşler ihtilaflıdır.

İhtilaf aynı zamanda bu ilmin ilk harcını koyan isim ve koyulan mikdar etrafında yogunlaşmaktadır.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için İslâmiyetin zuhuru sırasında Arap yazı stili ve karakteri hakkında kısa bir bilgi vermek gerekir.

İslâmiyetin zuhurundan önce ibtidai göçebe hayatı yaşayan Arap toplumu Arapçayı daha cok hafızalarında muhafaza ediyorlardı. O günün Arap toplumu özellikle atasözleri ve yüzlerce beyitten oluşan şiirleri kolaylıkla hafızalarında tutabiliyorlardı. Bunun başlıca sebebi de okuma- yazma bilenlerin az olmasıydı. Ibn Haldun*;* "İslâmiyetin ilk günlerinde yazı sağlam bir surette işlenmiş, iyi ve güzel bir hale gelmiş değildi. Hatta vasatın da altındaydı. Bu da Arap kavminin göçebeliğinden, ibtidâi bir hayat yaşamasından, hüner ve sanattan uzak olmasından ileri geliyordu.*"* der.[147] Hatta sahabenin kendi elleriyle istinsah etmiş oldukları mushafların resmî hatlarında bazı kusurların bulunduğu, sonraları yazı uzmanları tarafından tesbit edilen imla kaidelerine uymayan örneklerin de bulunabileceğini ilave eder.[148]

Tarihlerin beyanına göre, islamiyetin doğuşu sırasında Arapların elindeki yazı, bugünkü gibi mazbut bir şekilde değil bilakis hareke ve noktadan mahrumdu. Hz. Peygamberimiz ve sahabe devrinde yazılan ayetleri her şeyden tecrit etme gibi bir usül şiddetle uygulanmıştı. Fakat Araplar Arap olmayanlarla karışıp dillerinde bir lahn husüle gelmeden önce, kendilerine bir I'rab melekesi muhakkak ki mevcuttu belki de bunu, nokta

---

147 Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun (H.808), *Mukaddimetu ibni Haldun*; Ist, 1957, 2/448.

148 Bkz: *a.g.e*, s:449.

ve harekeden mahrum olan harflerin yazılış şekillerinden temin edebiliyorlardi.[149]

Bu arada B. Maritz, Nöldeke ve George Miles gibi bazıları Arapça'da noktalamanın islamdan önce de var olduğunu iddia etmelerine rağmen[150] racih olan görüş noktalamanın Kur'an'ın vahyinden sonra dini hassasiyet sebebiyle ortaya çıktığıdır.

Tarihte ilk defa, bir çeşit morfoloji ve sentak hataları diyebileceğimiz "lahn" in düzeltilmesi hususunda Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'den bazı rivayetler naklonur. Bunlardan birinde Efendimizin de hazır bulunduğu bir mecliste lahn yapan şahıs hakkında Efendimiz *"Kardeşinizin yanlışını düzeltin"* diye buyurmuştur.

Ömer b. Hattab (radıyallahu anh) ın kendisini ziyarete gelen Azerbaycan'lı bir gruba vermiş olduğu nasihatlar arasında *"Arapça'yı öğreniniz"* emrinin de bulunduğu rivayet edilir.[151] Bir başka rivayette "*Kim Kur'an'ı okur ve i'rab ederse, ona bir şehid sevabı vardır"* der.[152]

Rivayetler tabiinden Basra ekolu nahiv ilminin kurucusu, dilci, muhaddis, Zalem b. Amr b.Sufyan Ebu'l Esved Eddueli el-Kenani(ö. 69/169 H.) 'nin bu mevzuda öncülük yaptığı, ilim olma yolunda ilk harcı koyduğu yolunda ağırlık kazanmıştır.[153] Ali Tantavi Ebu'l Esved'in bu mevzuda Ali b. Ebi Talib (radıyallahu anh) den emir ve irşad aldığını söyler.

---

[149] Cerrahoğlu Ismail, *Tefsir Usulu*, Ankara, 1983. s.89.

[150] *Islam Ansiklopedisi*, 1/ 500.

[151] ez-Zubeydi, Ibn Bekr Muhammed b. Hasan, *Tabakatun Nahviyyin ve'l Lugaviyyin*, Mektebetu'l-Hanci, Mısır, 1953, 2/3.

[152] *Mu'cemu'r-Raşit*; 1/ 56.

[153] Ilse Lichtenstadter, *Mufaddal, Islam Ansiklopedisi*, "Nahv", IA. 4/36; Muhammed b. Ishak en-Nedim (H. 380), *el-Fehrist*, Dohaa, Kuveyt, 2. bas. 1985 /45. (ed-Dueli aslen Basra sakinlerindendir. Kendisine Duelinin nisbet edilmesi, Nemri'nin Nemr'e nisbeti gibidir. Hemzenin vav'a kalb edilmesi suretiyle Develi şeklinde de soylenir.) Bkz. es-Seyrafi, Ebu's-Said (h. 368), *Ahbaru'n-Nahaviyyine'l-Basriyyine*;Mektebetu'l-Katalokiyye, Beyrut, 1936. s. 10.

El-Enbâri; "Sahih olan şudur ki nahvi ilk va'z eden Ali b. Ebi Talib'tir. Çünki rivayetlerin hepsi Ebu'l-Esved'e isnad etmekte, Ebu'l-Esved'te Hz. Ali'ye isnad ettirmektedir." der.[154]

İbn Nedim Muhammed b. Ishak'tan naklen; "Ulemanın çoğunluğu nahvin Ebu'l-Esved ed-Dueli'den alındığını zanneder. Hâlbuki Ebu'l-Esved nahvi Emiru'l-Muminin Ali b. Ebi Talib'ten almıştır." der.[155]

Bazı rivayetlerde de Hz. Ali (radıyallahu anh) Ebu'l-Esved'e içinde kelamın isim, fiil ve harfin taksimatının ve tariflerinin yapıldığı bir sahifeyi verdiği nakledilir.

Bir rivayete göre Ebu'l-Esved bir gece kızı ile beraber gökyüzünü seyrederken kızı: "Gökyüzü ne kadar harikulade demek istemiş fakat yanlışlıkla "*ma ahsenu's-semâe" yani " gökyüzünün en güzel olanı nedir?"* der. Babası da *" Yıldızlarıdır* " cevabını verir. Ancak böyle bir cevap beklemeyen kızı gökyüzünün güzelliğini kastetdiğini söyleyince Ebu'l-Esved yapılan basit bir nahiv hatası ile mananın farklı hale gelebileceği endişesi neticesinde nahiv ilminin tedvinine başlar.[156]

Başka bir rivayette Ebu'l-Esved; birisinin yanlışlıkla "*Allah ve rasulu müşriklerden beridir*"[157] ayeti yerine " Allah müşriklerden ve resulünden beridir" anlamına gelen ayetteki "*resuluhu*" lafzını "*resulihi*" şeklinde okuduğunu işitince "İnsanların durumunun böyle olacağını tahmin etmezdim" diyerek, nahvin bilimsel metodlarla tedvininin gereğine inanmış, durumu Hz. Ali (radıyallahu anh)'a danışarak onun irşad ve emirleri ile bu ilmin doğması yolunda ilk harcı koymuştur.[158]

---

154 el-Enbâri, Ebu'l-Berekat, *Nuzhetu'l-Elibba fi Tabakati'l-Udeba*; Kahire, 1967, s.7.
155 Muhammed b. Ishak, *en-Nedim* (H. 380), *a.g.e*, s. 67.
156 Küçükkalay Hüseyin, *Kuran Dili Arapça*, Konya, 1969, s.147.
157 Tevbe 3.
158 *Meratibu'n-Nahaviyyin*, s. 8; es-Seyrafi, Ebu's-Said, a.*g.e*, s.15-16.

Bir başka rivayette Ebu'l-Esved Ziyad'a gelerek dert yanar ve Araplarla acemlerin ihtilatından Arapçanın etkilendiğini ve bazı kelimelerinin kullanım yönünden değişmekte gecikmeyeceğini bildirerek bir takim esaslar vaz etmesi için müsâde ister. Ziyad bunu rededer. Fakat bir müddet sonra Ziyad'a bir kimse gelerek karşısında "tuveffa ebânâ ve tereke benûn" deyince lügat açısından yapılan bu fahiş hata karşısında derhal Ebu'l-Esved'i çağırarak yapmak istediği şeyin meydana getirilmesine izin verir.[159]

Ebu Ubeyde kanalıyla gelen bir rivayette Mushafı ilk noktalıyan kimsenin Ebu'l-Esved Eddueli olduğu belirtilmektedir.[160] Bu görüş doğru kabul edilecek olursa Nahiv ilminin tedvin edilmesinin Ebu'l-Esved'e isnad edilmesinin sebebi mushafı ilk noktalayan kimsenin kendisi olmasıdır. Kur'ân'a hareke yerine noktalar Ebu'l-Esved ed-Dueli ile başlamışsa da sesli harflere bedel olarak bugün kullandığımız harekeleri icad edenin el-Halil b. Ahmed olduğunu söyleyenler de vardır.[161]

Bu durumda Nahiv'in Kur'an'la ilişkisi sebep-müsebbib ilişkişidir. Yani nahvin bir ilim olarak doğmasına Kur'ân sebep olmuştur.

Bu rivayetlerden anlaşılacağı üzere nahiv ilminin tedvin edilmesinin sebebi Arapçayı ve Kur'an'ı kasıtlı veya kasıtsız olası hatalardan korumaktır.

Bu konuda Hüseyin Küçükkalay; "Nahiv ilmi islamiyetin

---

159 ez-Zubeydi, *Tabakatu'n-nahaviyyin ve'l-Lugaviyyin*, Mısır, 1954, s.14.

160 es-Seyrafi, Ebu's-Said, *a.g.e*, 15-16; Sofuoğlu Mehmet, *Tefsire Giriş*, Çağrı yay, 1981, s. 76.

161 Geniş bilgi için Bkz: Cerrahoğlu Ismail, *Tefsir Tarihi*, s.95; Suat Yıldırım, *Kur'an'i Kerim ve Kur'an Ilimlerine Giriş*, Ensar Yay. 1985, s. 80-83.
(Kur'an'ın noktalanması ve harekelenmesi mevzuunda ilk asırlardan beri eser veren diğerleri: Ebû Muhammed Yahya b. el-Mubarek el-Yezîdî, Ebû Ishak Ibrahim b. Yahya, Ebû Ishak Ibrahim b. Sufyan, Ebû Bekr Muhammed b. Sirri, Ebû Hatem Sehl b. Muhammed es-Secistânî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Bişr el- Antâkî, Ebu'l-Hasan Ali b. Isa el-Rummânî'dir.)

doğuşundan sonra yayılmaya başlayan hatalı konuşmaların önüne geçmek için dar sahalı bir bilgi mecmuası idi." der.[162]

Tantâvî Nahv olarak isimlendirilmesi peygamber efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) asrından hemen sonradır ve ikinci asrı geçmemiştir. Bundan sonra da nahiv ile ilgili kitaplar yazılmıştır." der.[163]

Nahiv ilminin konulduğu miktar ise daha önce belirttiğimiz gibi ihtilaflıdır. Bununla beraber tedvin edilen ilk konuların fail ve meful veya teaccub babları olduğu nakledilir.[164]

b- Nahiv ilminin tefsir ile doğrudan irtibatı ne zaman ve nasıl olmuştur?

Öncelikle hatırlanması gereken fenomen nahvin, dili Arapça olup hatasız okunması farz olan Kuran ile doğrudan ilgisi olma gereğidir.

Bununla birlikte dil bilimi ile doğrudan tanıştığı dönem yukarıda işaret ettiğimiz gibi hicri ikinci yüzyıl başında olmuştur. Bundan önceki dönemlerin genel yapısı rivayet ağırlıklı olup, Kur'an sünnet, içtihat ve me'sur sayılmasa da ehli kitabın rivayetleri endeksli gelişmiştir. Mesela İbnu Abbas başta olmak üzere sahabiler dar bir dairede de olsa Kur'ân ile ittifak eden ehli kitab rivayetlerini almakta bir beis görmemekteydi.[165]

Yani özetle; son döneme gelene kadar nahiv ilmi tefsir kaynakları arasında yer almamıştır. Zira Kuran öncelikle dil açısından bu döneme gelene kadar insanların tabiatlarına ve dil maharetlerine garip gelmemekte ve genellikle anlaşılmaktadır.

---

162 Küçükkalay Hüseyin, *a.g.e.*, s. 51.

163 Şeyh Muhammed et-Tantavi, *Neş'etu'n-Nahv*, Daru's-Savi, Kahire, 1936. s. 24.

164 en-Nedim; *a.g.e*, s. 88.

165 ez-Zehebi, Muhammed Huseyin, *et-Tefsîru ve'l-Mufesssirûn*; Daru'l-Kutubi'l-Hadîse, Kahire, 1961, 1/17.

Ayrıca ihtiyaçta olmadığından Nahiv henüz belli kural ve kaideler çerçevesine oturtulmuş bir ilim değildi.

Yukarıda belirtiğimiz etkenlerin zuhuruyla ilim olma yolunda ilk harcı konulan Nahiv ilerde Tefsir için kendisine müracaat edilen en önemli kaynaklanan biri haline gelecektir.

Ebu Hayyan el'Endulûsi (745. H.); önceleri Tefsirin dil şerhi, sebebi nüzul, nesh ve kıssaların naklinden ibaret olduğunu, daha sonraları fetihlerle İslâm'la tanışan milletlerin Arapçayı bilmemelerinden kaynaklanan eksikliği gidermek için Tefsirde Nahiv ilmine gerek duyulduğunu söyler.[166]

Yani Nahvin Tefsire girmesinin asıl sebebi dil saikaları bozulmuş Araplar ile İslâm'a yeni girmiş olan uyrukların Kur'ânı yanlış anlamamalarına yardımcı olmasıdır.

Kesin bir tarih verilecek olursa Nahv-tefsir bağlamı hicretin ikinci yüzyıl sonlarına rastlar. [167]

Nahvin Tefsirle irtibatına gelince; Nahiv Kur'an naslarının tahlil edilmesi, garip lafızları, ağır terkipleri ve ince manalarının açıklanmasında yeni ve önemli bir kaynak olduğu şüphesizdir.

c- Nahiv-Tefsir Etkileşimi

Bu etkileşim tarihi bir süzgeç içerisinde ele alınacak olursak genel olarak şu başlıklar altında ortaya çıkmıştır:

1- Nahiv ilminin tedvini ve telifler

Yukarıda zikrettiğimiz saikler neticesinde tefsire giren nahiv adım adım ilim olma yolunda mesafe katetmeye başladı.

---

166 Ebû Hayyan el-Endelûsi, *el-Bahru'l-Muhit*, Beyrut, ts., 1/13.

167 Ibn Âşûr Muhammed b. Fadıl, *et-Tefsir ve Ricâluhu*, Dâru'l -Kutubi'ş -Şarkiyye, Tunus, 1972, s. 41.

Böylelikle Kur'ân lafızları ve terkiplerini inceleyen "Meani'l-Kur'ân" ve "İ'rabu'l-Kur'ân" gibi telifler kaleme alındı.

a) " Meani'i-l Kur'an" ile ilgili telifler

Bu grupta gunumuze kadar ulaşan en eski eser Ebû Ubeyde'nin (H.210) "*Mecâzu'l- Kur'ân*"ı, el-Ahfaş (H. 215)'ın "*Meânii'l- Kur'ân*"ı, Ferrâ (H. 207)'nın "*Mecâzu'l Kur'ân*"ı'dır.

b) I'rabu'l- Kur'ân'la ilgili telifler

Bu gruptaki telifler genel itibariyle Meânii'l-Kur'ân'la ilgilidir. Başlangıçta aynı grup içerisinde mütâlaâ edilirken daha sonraları müstakil bir dal halinde telifler zuhur etmiştir. Bunların başlıcaları : Muhammed b. el- Müstenîr el-basri Kutrub (H.206) un "*I'râbu'l-Kur'ân*"ı. Ebû Cafer en-Nahhâs(H.338) in "*Meânii'I-l Kur'ân*" ile "*I'râbu'l-Kur'an*"ı, Ebu'l-Beka el Ukberi (H. 616) nin "*Imlâu Mâ menne bihi'r-Rahmân*" adlı salt Kur'ân'ın irabını inceleyen eserdir.

Tefsirin nahivle tanışması ile birlikte ihtiyac karşısında ortaya çıkan bu eserler genel olarak Kur'ân'ın anlaşılmasına yardım vazifesi görmüşlerdir. Yoksa mücerred gramer hedef alınarak kaleme alınmamışlardır. [168]

---

[168] Yukarıda zikri geçen eserlerin yanı sıra günümüze kadar bu mevzuda telif vermiş belli başlı bazı meşhur nahivciler şunlardır:
Ebu Ali Muhammed b. el-Müstenir, Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsenna, Ebû Mervan Abdullah b. Habib b. Süleyman el-Maliki el-Kurtubi, Sehl b. Muhammed b. Osman b el-Kasim, Ebû Hatim es Secistâni el- Basri en-Nahvi el-Lugavi, Abdullah b. Muslim b.Kuteybe el- Deynûri, Ismail b. Halif Ebû Tahir es-Sakali, Abdurrahman b. Muhammed b. Abdillah Ebu'l-Berekat el-Enbâri, Ebû Abbas Muhammed b. Yezid el-Müberrid, Ebû Abbas Ahmed b. Yahya Sa'leb, Ebû Abdullah Ibrahim b. Muhammed b. Mugire el- Vâsitî, Ismail b. Muhammed Ebu'l-Kasim el-Isbehânî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed en-Nahhâs, el-Müntecib b. Yusuf el Hemezânî, Ibrahim b. Muhammed b. Ibrahim b. Ebi'l-Kâsim es-Sefakûsî, Şeyh Şemsuddin Ebû Abdillah Muhammed b. Süleyman eş-Şafii,

2- Arap dilinin bozulmaktan korunması

Karşılıklı etkileşimin en olumlu neticelerinden biri de Arapça'nın asırlardır korunarak günümüze kadar gelebilmiş olmasıdır. Oysa kuralları o günden konulmamış olsa idi yılların getireceği doğal değişim neticesinde muhtemelen Arapça bugün anlaşılmaz bir dil halini alacaktı.

3- Kur'ân-i Kerîm'in anlaşılması yolunda yardımcı fonksiyonu oynaması

Nahiv Kur'ân-i Kerîm'in korunması ve doğru anlaşılmasını sağlayan en önemli faktörlerden biridir.

Tevbe 3. Ayetinin yanlış kıraati neticesinde mananın tamamen değişmesi misalinde olduğu gibi buna benzer misaller tarih süreci içerisinde kasıtlı-kasıtsız tekrar edebilir bu da Kur'ân'ın yanlış anlaşılmasına yol açabilirdi. Kur'ân ayetleri içerisinde okuyucunun nahiv hataları yapmasına müsait olabilecek benzeri lafızlar bulunmaktadır. En ufak bir i'rab değişikliği her an bir hataya sebeb verebilirdi.[169] İşte nahivin tedvin edilmesiyle ileride bu gibi muhtemel hataların onu bir ölçüde alınmış oldu. Bu yönüyle de Kur'an'ın doğru anlaşılmasına yardımcı fonksiyonu oynamış oldu.

4- Kur'an tefsirinde yeni yönelişlere sebeb vermiş olması

Bilindiği gibi Tefsire Arap dili gramerinin girmesi ile daha önce me'sur tefsir ekolunun geleneksel yapısı yanında dildeki edebi sanat ve incelikleri ile bunların Kur'andaki uygulanışlarını inceleyen yeni bir ekol gelişmiş oldu. Netice de Kur'an'ın değişik i'caz yönleri keşfedilmiş, tefsire zenginlik kazandırmış oldu.

---

[169] ez-Zehebi, *a.g.e*, 1/ 266.

VI. SONUÇ

Kur'ân-i Kerîm insanlığın dünya ve ahiret saadetinin temini yolunda bir hidayet rehberidir. Bu meyanda ortaya koydugu esaslar tatbik edilecek olursa öncelikle ferdin iç huzuruna, dolayısıyla bunun yaşadığı topluma yansımasına vesile olacaktır. Kısaca dünya saadeti diyebileceğimiz karşılıklı emniyet ve güven duygusu, hukuka saygı, adaletin temini ve mabeyn arasındaki ahlaki değerlerin teatisi gibi örnek toplumun vazgeçemiyeceği unsurlar bize hidayet rehberi olan K. Kerim'in emirlerine imtisal ile mümkün olabilecektir.

Ve yine "Gerçekten bu Kur'an en doğru yola götürür"[170] İlahi va'dinin gerçekleşmesi öncelikle onun daha sonraki nesillere hatasız ulaştırılması ve ardından en iyi şekilde anlaşılması ile mümkün olacaktır. İşte bu hedefin gerçekleşmesi adına yapılan gayretlerin basında nahiv ilminin tedvini ve tefsirle tanışması gelir. Böylelikle nahiv Kur'ân-i Kerîm'in anlaşılması yolunda önemli bir faktör haline gelmiş, Arap dili bozulmaktan korunmuş, Kur'an tefsirinde yeni yönelişlere yol açmıştır. İşte yukarıda detaylarıyla anlatmaya çalıştığımız bu hususlar bir çeşit karşılıklı etkileşimin tabii neticeleridir.

170 Isra 17/9.

SEHL BİN HARÛN'UN CİMRİLİK KONUSUNDAKİ MEKTUBU

I. GİRİŞ

Hicrî ikinci asrın sonu ile üçüncü asrin başlarında yasamış olan, Sehl b. Hârûn Arap Edebiyatının en önde gelen bilginlerinden biridir. O, Arapların millî hasletleri olan cömertliğin zıddına, "cimriliği" sanatkârane ve mantıklı bir şekilde öven risalesiyle dikkatleri üzerinde toplamış, Câhiz'a ilham kaynağı olmuştur. Câhiz, yazdığı eserin başlangıcına, Sehl'in cimrilikle ilgili risalesini yerleştirmekle yetinmeyip kitabına cimriler manasına gelen "el-Buhalâ" ismini vermiştir.

Arap Dili ve Edebiyatı açısından önemli bir şahsiyet olan, Sehl b. Hârûn'u tanıtmanın ve onun bu cimriliği öven risalesini de Türkçeye kazandırmanın faydalı olduğu kanaatini taşımaktayız.

II. HAYATI

Fars asıllı olan Sehl b. Hârûn, Arap Edebiyatçısı ve şairi olup, hicrî ikinci asrin sonu ile üçüncü asrin başında yaşamıştır. Basra ile Vâsit arasındaki Destmeysân'da doğduğu için ed-Destmeysânî nisbesini almıştır. Künyesi, Ebû 'Amr'dir. Büyük babasının adi kaynaklarda Râmnûy, Râhyûn, Râhebûn veya

Râhiyûnî gibi çeşitli şekillerde kaydedilmiştir. Sehl sonraları Basra'ya yerleşmiştir. Meşhur olunca, Hârûn er-Resid'in hizmetine girer ve onun nezdinde makamı yükselir.

Hayati hakkında kesin ve teferruatlı bilgi mevcut değildir. Ancak, bu hususta ekseriya hikâye tarzındaki malumatlarla iktifa edilmiştir. O, saraydaki divanda yüksek mevkilere gelmiştir. Hârûn er-Resid'in zamanında, Bermekîlerden Yahya b. Hâlid'in kâtipliğini yapmıştır. el-Emîn'in hilâfeti zamanında bu yüksek makamı muhafaza edip etmediği bilinmemektedir. Fakat el-Me'mun halifeliği döneminde ilk önce kendisine az itibar gösterilmiş ise de, o yine parlak bir mevkiye getirilmiştir. Taşıdığı su'ûbiyye taraftarı olmasıyla birlikte halifenin takdirini kazanmıştır. Sa'id b. Hârûn ve Selm gibi başka ediplerle beraber, el-Me'mûn döneminde, Beytu'l-Hikme veya hazinesine memur olarak tayin edilmiştir.

el-Me'mun, Kıbrıs Adası'ndan getirilen felsefe kitaplarının yerleştirildiği Hizânetü'l-Hikme'ye, Sehl b. Hârun'u kâtip tayin eder. El-Me'mun bu adanın hâkimi ile mütareke yapınca ona haber gönderir ve depodaki Yunanca kitapları istetir. Adanın sahibi fikrine güvendiği kişilerle istişare eder. Hiç kimse kitapların el-Me'mun'a gönderilmesine razı olmaz. Sadece bir kâhin: "Benim görüşüm, tez elden bu kitapları ona göndermenizdir. Zira bu aklî ilimler onları ifsat eder ve âlimleri arasına fesat sokar," der. Bunun üzerine ada hâkimi kitapları gönderir. el-Me'mun da son derece memnun kalır.

Daha sonra da oranın müdürlüğüne getirilmiştir.

III. ŞAHSİYETİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

İki çeşit edebî mahsul Sehl'i kendi devrinde şöhrete ulaştırmıştır: Kendisi Kitâbu Sa'le ve 'Afra'yi yazmıştır. Bu eserinde meşhur hayvan hikâyeleri kitabi olan Kelile ve Dimne'yi

taklit etmiş hayvanları konuşturmuştur. Sehl, ikinci olarak, cimrilik ve cimrileri övmesiyle meşhur olmuştur. Ondan bize ulasan yegâne eser. Risâletu'l-Buhala'dır. Câhiz onun en basta gelen hayranıdır. Sehl b. Hârûn'un üstünlüğünü ve fesahatini dile getirir, kitaplarında ondan bahseder. Ahmed Zeki Safvet de bu eseri, Câhiz'in el-Buhalâ'sindan iktibas etmiştir. Sehl, bu risalede, cimriliğin, kanaatkârlığın ve tasarrufun methiyesini yapar.

Halife el-Me'mun'la diyaloğunun iyi olduğunu ve hicivciliğini gösteren bir olay rivayet edilir:

Bir gün Sehl b. Hârun, el-Me'mun'a:

– *Ey Müminler'in Emiri, sen bana ve falanca kâtibe zulmettin.*

– *Yazıklar olsun. Nasıl?*

Sehl b. Hârun:

– *Onu, değerinin üstüne terfi ettirdin. Beni de değerimin altına indirdin. Ancak ona, bu hususta benden daha fazla zulmettin.*

Me'mun:

– Nasıl?

– *Çünkü sen, onu alay edilme (dalga geçme) makamına, beni de normal makama yerleştirdin.*

Me'mun güler ve

– *Allah cezanı versin, Ne kadar hicivcisin!* der. Sehl'in bu dâhiyane esprisi Mem'un'un hoşuna gitmiştir.

I. Goldziher, onun cimriliği övmesinde Arapların millî hasletleri olan cömertliğe karsı bir su'ûbî hücumu görmektedir. el-Husrî'ye göre ise, Sehl b. Hârûn, cimriliği öven cömertliği kötüleyen bir risale yazmakla esasen belagatteki kudretini göstermek istemiştir.

Sehl b. Hârûn, cimrilik hakkındaki risalesinin bir nüshasını vezir el-Hasan b. Sehl'e gönderir. O, bu risaleyi alıp okur ve sonra Sehl b. Hârûn'a, su notu yazar: "Allah'ın kötülediği şeyi (cimriliği) övdün ve güzel gösterdin. Üslubunuzun güzelliği muhtevanın bozukluğunu telafi etmez. Mükâfatın, sözünüzün kabulüdür. Ayrıca sana hiçbir şey vermiyoruz", cevabını vermiş. Ve Sehl'in ümit ettiği hediyeyi kendisine göndermemiştir.

Bazı kaynaklarda onun cimriliğine dair birkaç rivayet nakledilir:

Bir gün bir dilenci Sehl b. Hârûn'a ugrar. Ona: "Malından bana seni zarara sokmayacak bir şey ver", der. Sehl b. Hârûn da, ne istediğini sorar. Dilenci, sadece bir dirhem istediğini söyler. O da, sen dirhemi küçümsüyorsun. Kardeşim, Yeryüzünde kendisine isyan edilmeyen daima Allah'a itaat halinde olan dirhemi niçin azımsıyorsun. Yazıklar olsun, dirhem onda birdir. Onda bir demek de yüzde on demektir. Yüz de binin onda biridir. Bin ise bir Müslümanın diyetidir. Kardeşim görmüyor musun senin azımsadığın dirhemin sonucu nereye kadar gidiyor? Zaten hazine de dirhem dirhem oluşmuyor mu?

Başka bir cimrilik hikâyesi de sudur:

Sehl b. Hârûn'la beraberdik. Uzun süre birlikte oturduk. Sonunda o neredeyse açlıktan ölecek hale geldi. Nihayet, söyle söyledi: Ey hizmetçi bize bir şeyler hazırla getir. Bunun üzerine içinde kızartılmış horoz olan bir kap sunuldu. İyice inceledi sonra da:

– *Bası nerede?*

– *Attım.*

– *Vallahi ben ayaklarını atan kişiyi bile aptal sayarım. Basını atana diyecek bir kelime bulamıyorum. Yaptığın şeyin sadece uğur veya uğursuzluk için olduğunu bilsem yine de yadırgarım hem sen bilmiyor musun? Bas bütün uzuvların reisidir. Üstelik*

horoz, başından öter. Ötmeyen horozu ben ne edeyim. Uğur sayılan ibiği de başındadır. Berraklık hususunda darb-i mesel olan gözleri de basındadır ki söyle söylenir: "horozgözü gibi bir içecek." Hele hele beyni bütün acılar için ilginçtir. Üstelik biz dişlerin arasında çiğnenebilen daha yumuşak bir kemik görmedik. Benim yemeyeceğimi düşünsen bile aile halkının yemeyeceğini nereden biliyorsun? Her ne kadar başını yememe şerefiniz bizce bilinse bile, burada basını yiyecek insanlar mevcuttur. Ayrıca sen başın kanatlardan ve boynundan daha değerli olduğunu bilmiyor musun? Çabuk söyle nerede o?

– Vallahi nerede olduğunu nereye attığımı bilmiyorum.

– Ben senin nereye attığını çok iyi biliyorum. Allah'ın belası midende değil mi?

Eserleri:

1- Kitâbu Dîvâni'r-Resâi, 2- Kitâbu Sa'le ve Afrâ', 3- Kitâbu'l-Huzeliyye ve'l-Mahzûmiyye, 4- Kitâbu'n-Nemir ve's-Sa'leb, 5- Kitâbu'l-Vâmik ve'l-Azrâ', 6- Kitâb Nedûd ve Vedûd ve Ledûd, 7- Kitâbu'd-Darbeyn, 8- Kitâb Asbâsiyûs fi Ittihâdi'l-Ihvân, 9- Kitâbu'l-Gazeleyn, 10- Kitâbu Edebi Esel b. Esel, 11- Kitâb ilâ Isâ b. Ebân fi'l-Kazâ', 12- Kitâbu Tedbîri'l-Mulk ve's-Siyâse.

Bu son eser Sehl'in siyasetle de meşgul olduğunu göstermektedir.

Yukarıda zikredilen eserlerin tamamı el-Fihrist'te geçmektedir. Câhiz onun eserlerinden üçünün adını zikretmektedir: Kitâbu'l-Ihvân, Kitâbu'l-Mesâil (muhtemelen el-Fihrist'teki Kitâbu Dîvani'r-Resâil'in aynısı) ve Kitâbu'l-Mahzûmî ve'l-Huzeliyye. İsmail Pasa el-Bağdadî, Sehl b. Hârûn'a ait el-Fihrist'te geçmeyen Kitabu'r-Riyâd ve Kitâbu'l-Kavânin adli iki kitaba daha yer vermektedir.

IV. VEFATI

– Kaynaklarda, Sehl b. Hârûn için farklı vefat tarihleri verilmektedir. el-Kutubî, Sehl'in hicrî 200'den sonra vefat ettiğini belirtirken; İsmail Pasa el-Bağdadi, ise vefat tarihini hicrî 244 olarak vermektedir. Yâkût el-Hamevî, ez-Ziriklî, Brockelmann, Fuat Sezgin Sehl b. Hârûn'un vefat tarihini hicrî 215 milâdî 830 seklinde göstermektedirler. Vefat olarak hicri 215 tarihini kabul etmenin uygun olduğu kanaatindeyiz.

VI. Sehl bin Harûn'un amcaoğullarına, cimrilikte izlediği yolu yerdikleri ve bu konudaki kitaplarının kritiğini yaptıkları zaman yazdığı mektup ve tercümesi[171]:

رسالة سهل بن هرون في البخل

و هذه رسالة سهل بن راهبون إلى بني عمّه من آل راهبون حين ذمّوا مذهبه في البخل و تتبّعوا كلامه في الكتب:

بسم الله الرحمن الرحيم : أصلح الله أمرَكم ، و جمع شملكم الخير ، و جعلكم من أهلِ ، قال الأَحْنَفُ بن قيس:" يا معشر بني تميم لا تُسْرِعوا إلى الفتنة فإن أسرع الناس إلى القتال أقلُّهم حياءً من الفرار " و قد كانوا يقولون: "إذا أردت أن ترى العيوب جمّة فتأمّلْ عيّابا ، فإنّه إنّما يعيب الناس بِفضْلِ ما فيه من العيب". و أوّل العيب أن تَعيبَ ما ليس بعَيْبٍ، و قبيحٌ أن تَنْهَى مُرشدًا ، و أن تُغْرَى بمُشْفِق ، و ما أردْنا بما قلنا إلاّ هدايتَكُم و تقويمكُم و إلاّ إصلاحَ فسادكم و إبقاءَ النعمةِ عليكم ، و لئن أخطأنا سبيلَ إرشادكم فما أخطَأنا سبيلَ حُسنِ النيّة فيما بيننا و بينكم ، ثمّ

171 • Mektubun orijinali için bkz. Ahmed Zeki Saffet, *Cemheretu Resâili'l-Arab*, Kahire, 1938, III/385-395.

قد تعلمون أنّا ما أوصيناكم إلاّ بما قد اخترناه لأنفسنا قبلكم و شُهِرْنَا به في الآفاق دونكم ، ثمّ نقول في ذلك ما قال العبد الصالح لقومه: ''و ما أريد أنْ أخالفَكم إلى ما أنْهاكُمْ عَنْهُ إنْ أريدُ إلاّ الإصلاحَ ما استطعتُ، و ما تَوْفِيقي إلاّ بالله عليهِ تَوَكّلْتُ و إليهِ أنيب'' ، فما كان أحقَّكم في تقديم حُرْمَتنا بكم ، أن ترْعوا حقَّ قصدِنا بذلك إليكم، و تنبيهنا على ما أغفَلْنا من واجب حقكم ، فلا العذرَ المبسوطَ بلغتم ، ولا بواجب الحُرْمة قمتم، و لو كان ذكرُ العيوب برّا و فضلا لرأينا أن في أنفسنا عن ذلك شُغلا.

وإن من أعظم الشِّقوة و أبعدَ من السعادة ، ألاّ يزال بتذكر زللَ المعلّمين، و يتناسى سوءَ استماعِ المتعلمين ، و يستعظِم غِلَظَ العاذلين ، و لا يَحْفِل بتعمّد المعذولينَ.

عِبْتموني بقولي لخادمي أجيدي عَجْنه خَميرًا كما أحدتِه فطيرًا ، ليكون أطيبَ لطَعمه ، و أزيدَ في رَيْعه و قد قال عمر بن الخطّاب رضي الله عنه ورَحِمَه لأهله: '' امْلِكوا العجينَ فإنه أربَعُ للطّحين''.

و عِبتم عليَّ قولي من لم يعرِف مواقعَ السَّرَف في الموجود الرخيص ، لم يعرِف مواقعَ الاقتصاد في الممتنع الغالي ، فلقد أوتيتُ من ماء الوضوء بمِكيلة يدل حجمها على مَبْلَغ الكفاية ، و أشدّ من الكِفاية ، فلما صِرتُ إلى تفريق أجزائه على الأعضاء، و إلى التوفير عليها من وَظيفة الماء ، وجدتُ في الأعضاء فضلا على الماء ، فعلمتُ أنْ لو كنتُ سَلكْتُ الاقتصادَ في أوائله ، و رَغِبْتُ عن التهاون به في ابتدائه ، لخرج آخِرُه على كفاية أوَله ، و لكان نصيبُ العضْوِ الأوّل كنصيب الآخِر، فعِبتموني بذلك ، و شنّعْتموه بجهدكم و قبَّحتموه ، و قد قال الحسن عند ذكر

السَّرف ’’أما إنّه ليكون في الماعونَيْن : الماءِ و الكَلأ‘‘ فلم يرضَ بذكر الماء حتى أرْدَفَه بالكلأ.

و عبتموني حين ختمتُ على سَدّ عظيم ، و فيه شئ ثمين من فاكهة نفيسة، و من رُطَبة غريبة ، على عبدٍ نهم ، و صبيّ جَشِع، و أمة لكْعاء ، و زوجة خرقاء و ليس من أصل الأدب ولا في ترتيب الحِكَم ، و لا في عادات القادة، ولا في تدبير السّادة ، أن يستويَ في نفيس المأكول ، و غريب المشروب ، و ثمين الملبوس ، و خطير المركوب ، و الناعمِ من كل فن ، و اللبابِ من كل شكل ، التابع والمتبوع و السيّدُ و المَسُود ، كما لا تستوي مواضِعُهم في المجالس ، و مواقع أسمائهم في العُنْوَانات و ما يستقبلون به من التحيّات ، و كيف وهم لا يَفقِدون من ذلك ما يفقد القادر، و لا يكترثون له اكتراثَ العارف؟ و من شاء أطعمَ كلبَه الدجاج المسمَّن ، و عَلَف حمارَه السمْسمَ المقشَّر ، فَعبتموني بالخَتم ، و قد ختم بعض الأئمة على مِزْود سويق ، و خَتَمَ على كيسٍ و قال: ’’طينةٌ خير من ظَنَّةٍ ’’ فأمسكتم عمن خَتم على لا شيء ’’.

و عبتموني حين قلت للغلام إذا زِدْتَ في المَرَق فَزِدْ في الإنضاج ، ليجتمع مع التأدُّمِ باللحم طِيبُ المَرَق ، و قد قال النبي صلى الله عليه و سلم: «إذا طبختم لحما فزيدوا في الماء ، فإن لم يُصِبْ أحدكم لحما أصاب مَرَقا».

و عبتموني بخَصْفِ النعال ، و بتصدير القميص ، و حين زعمتُ أنّ المخصوفة من النعل أبقى و أوطأ و أقوى و أنْفَى للكِبْر ، و أشْبَه بالنُّسْك، و أن الترقيع من الحَزْم ، وأن الاجتماع مع الحفظ ، و أن التفرق مع التضييع ، و قد كان النبي صلى الله عليه وسلم يَخْصِفُ نَعْله

، و يَرْقَع ثوبه ، وَ يلعَق أصابعه ، و و يقول: «لو أتيتُ بذراع لأكلتُ ، و لو دُعِيتُ إلى كُرَاعٍ لأجبْتُ» و لقد لَفَقَتْ سُعْدى بنت عَوف إزارَ طَلْحة وهو جوادُ قريشٍ ، و هو طلحة الفيّاض ، و كان في ثوب عُمَر رِقَاعُ أدَم ، و قال: « من لم يستحْيِ من الحَلال خفّت مؤنتُه و قلَّ كِبْرُه. و قالت الحكماء: «لا جديدَ لمن لا يلبَس الخَلَق». و بعث زياد رجلا يرتاد له محدِّثا ، و اشترط على الرائد أن يكون عاقلا مُسَدّدا ، فأتاه به موافِقا ، فقال: أ كنتَ ذا معرفة به؟ قال: لا و لا رأيته قبل ساعته ، قال: أ فناقَلْتَه الكلامَ ، و فاتحتَه الأمورَ قبل أن توصله إليّ؟ قال: لا ، قال: فلِمَ اخترتَه على جميع مَن رأيتَه؟ قال: يومنا يومٌ قائظ ، و لم أزَل أ تعرَّف (7) عقول الناس بطعامهم و لباسهم في مثل هذا اليوم ، و رأيتُ ثياب الناس جُدُدا و ثيابَه لُبُسا ، فظننتُ به الحزمَ. و قد علمنا أن الجديد في موضعِه دون الخَلَق ، و قد جعل الله عز و جل لكل شيء قدرًا، و بوَّأ له موضعا ، كما جعل لكل دهر رجالا ، و لكل مقام مقالا ، و قد أحيا الله بالسُّم ، و أمات بالغذاء ، و أغَصَّ بالماء ، و قَتلَ بالدواء ، فترقيعُ الثوب يجمع مع الإصلاح التواضعَ ، و خلافُ ذلك يجمع مع الإسراف التكبُّرَ ، و قد زَعَموا أن الإصلاح أحد الكسبَين ، كما زعموا أن قلَّة العيال أحَدُ اليَسارَيْن و قد جَبَر الأحنفُ يدَ عَنْزٍ و أمَرَ بذلك النعمان ، و قال عمر : «من أكل بيضة فقد أكل دجاجة» و لَبِس سالم بن عبد الله جِلد أضْحِيَة و قال رجل لبعض السادة : أريد أن أهدِيَ إليك دجاجة ، فقال: إن كان لا بدَّ فاجعلها بيوضًا ، و عدَّ أبو الدّرداء العُراقَ جزَرَ البهيمة.

و عبتموني حين قلت: لا يغترَّنَّ أحدكم بطول عمره ، و تقوُّسِ ظهره ، و رِقَّةِ عظمه ، وهن قوّته ، وأن يرى نحوَه أكثر ذُريته فيدعوه ذلك

إلى إخراج ماله من يديه ، و تحويله إلى مِلك إيره ، و إلى تحكيم السَّرَف فيه ، و تسليطِ الشهوات عليه، فلعلَّه أن يكون معمَّرا وهو لا يدري، و ممدودًا له في السِّنّ و هو لا يشعرُ، و لعلَّه أن يُرْزَق الولدَ على اليأس ، أو يَحْدُثَ عليه بعضُ محبَّآت الدهور، مما لا يَخطُر على البال و لا تُدْرِكُه العقول، فيستردَّه ممن لا يرُدُّه، و يُظهِر الشكوى إلى من لا يرحمه، أضعفَ ما كان عن الطلب، و أقبحَ ما يكون به الكسْب فعبتموني بذلك، و قد قال عمرو بن العص:»اعملْ لدياك عمَلَ من يعيشُ أبدًا، و اعملْ لآخرتك عمل من يموت غدًا«.

و عبتموني حين زعمتُ أن السرف و التبذير: إلى مال القِمار، و مالِ الميراث، و إلى مالِ الالتقاط،و حباءِ الملوك، أسرعُ، و أن الحفظ إلى المال المكتسب، و الغِنى المجتلَب، و إلى ما لا يُعْرَض فيه لذهاب الدين، واهتضامِ العِرْض، و نَصَبِ البَدَن و اهتمامِ القلب، أسْرعُ ، و إن من لم يَحسُب ذَهابَ نفقتِه لم يحسُبْ دَخْلَه، ، و من لم يحسُب الدَّخلَ فقد أضاع الأصلَ، و إن من لم يعرف للغِنَى قدرَه، فقد أوذِن بالفقر، و طاب نفسًا بالذُّل.

و عبتموني بأن قلت: إن كسبَ الحَلال يضمن الإنفاقَ في الحلال. و إن الخبيث ينزِعُ إلى الخبيث، و إن الطيِّب يدعو إلى الطيب، و إن الإنفاق في الهوى حِجابٌ دون الحقوق، و إن الإنفاق في الحقوق حجابٌ دون الهوى، فعبتم عليَّ هذا القول، و قد قال معاوية: «لم أرَ تبذيرا قطُّ إلا و إلى جانبه حقٌّ مُضيَّع» و قد قال الحسن: «إذا أردتم أن تَعرِفوا مِن أينَ أصاب الرجل ماله، فانظروا في أي شيء يُنفِقه؟ فإن الخبيث إنما يُنفَقُ في السَّرَف».

و قلت لكم: بالشفقة مني عليكم، وَ بحُسْنِ النظر مني لكم، وَ بحفظكم لآبائكم، و لما يجب في جِواركم، وَ في مُمَالَحتكم، و ملابَستكم، و أنتم في دار الآفات، و الجوائحُ غيرُ مأمونات، فإن أحاطت بمال أحدكم آفةٌ لم يرجع إلى بقيَّة، فأحرِزوا النعمة باختلاف الأمكنة، فإن البليَّة لا تجري في الجميع إلا بموت الجميع، و قد قال عمر رضي الله عنه في العبد و الأمة و الشاة و البعير،و في الشيء الحقير اليسير: «فرِّقوا بين المنايا، و اجعلوا الرأسَ رأسين» و قال ابن سيرين لبعض البَحْريين: كيف تصنعون بأموالكم؟ قالوا: نفرّقها في السفن، فإنْ عَطِبَ بعضٌ سلِمَ بعضٌ، و لو لا أن السلامة أكثرُ لمَا حَمَلْنا خزائننا في البحر، قال ابن سيرين: تحسَبُها خَرْقاءَ و هي صَناع.

و عبتموني بأن قلت لكم عند إشفاقي عليكم: إن للغِنَى لسُكْرا، و إن للمال لنزوة فمن لم يحفظ الغِنَى من سُكْر الغنَى فقد أضاعه، و من لم يرتبط المالَ بخوف الفقر فقد أهمَله، فعبتموني بذلك، و قد قال زيد بن جَبَلَة : ليس أحد أقصرَ عقلا من غنيّ أمِنَ الفقرَ، و سُكْرُ الغنى أشدّ من سكر الخمر، و قلتم: قد لزِمَ الحثَّ على الحقوق، و التزهيدَ في الفضُول، حتى صار يستعمل ذلك في أشعاره بعد رسائله ، و في خُطبه بعد سائر كلامه، و قد قال الشاعر في يحيى بن خالد بن برمك:

عدوّ تلادِ المال فيما ينوبه منوعٌ إذا ما مَنْعُه كان أحْزَما

و قال في محمد بن زياد:

و خَليقتانِ : تُقًى و فضلُ تحرُّمٍ و إهانَةٌ في حقّه للمال

و عبتموني حين زعمت أني أقدِّم المال على العلم، لأن المال به يُفادُ العلم، و به تقومُ النفوسُ قبل أن تعرِفَ فضْلَ العلم، فهو أصل، و الأصلُ أحقّ بالتفضيل من الفرع، و أني قلت: إن كنا نستبينُ الأمورَ بالنفوس

، فإن بالكفاية نستبين، و بالخلّة نعمى ، و قلتم كيف تقول هذا؟ و قد قيل: لرئيس الحكماء، و مُقدَّم الأدباء: العلماء أفضلُ أم الأغنياء؟ قال: بل العلماء؟ قال: لمعرفة العلماء بفضْل الغنى، و لجهل الأغنياء بفضل العلم، فقلتُ: حالُهما هِي القاضِيَة بينهما، و كيف يستوي شيء تُرَى حاجة الجميع إليه، و شيءٌ يُغْنِي بعضهم فيه عن بعض؟

و عبتموني حين قلت: إن فضل الغِنَى على القوتِ إنما هو كفضل الآلة تكون في الدار: إن احتيجَ إليها استُعْمِلَت ، و إن استُغْنِيَ عنها كانت عدَّة، و قد قال الحُضين بن المنذِر : ودِدْتُ أنَّ لي مثلَ أحُدٍ ذهبا لا أنتفع منه بشيء ، قيل: فما ينفعُك من ذلك؟ قال: لكثرة من كان يخدُمُني عليه، لأن المال مخدوم، و قد قال بعض الحكماء: «عليك بطلب الغنَى فلو لم يكن لك فيه إلا أنه عزّ في قلبك، و ذلّ في قلب عدوّك ، لكان الحظّ فيه عظيما» و لسنا نَدَعُ سيرة الأنبياء، و تعليمَ الخلفاء، و تأديبَ الحكماء ، لأصحاب الأهْواء. كان رسول الله صلى الله عليه و سلم يأمر الأغنياء باتخاذ الغَنَم ، و الفقراء باتخاذ الدجاج ، و قال: «دِرهمك لمعاشِك ، و دينُك لِمَعادك» فقسَّموا الأمورَ كلها على الدين و الدنيا ، ثم جعلوا أحد قسْمَيِ الجميع الدرهَم. و قال أبو بكر الصديق رضي الله عنه:»إني لأبغِض أهل بيت ينفقون نفقة الأيام في اليوم الواحد» و كانوا يُبْغِضون أهل البيت اللّحمين ، و كان هشام يقول: «ضَع الدرهم على الدرهم يكون مالا» و نهى أبو الأسود الدُّؤلي و كان حكيما أديبا ، و داهيا أريبا عن جودكم هذا المُولّد ، و عن كرمكم هذا المستحدَث ، فقال لابنه : « إذا بسط الله لك في الرزق فابسُطْ، و إذا قبض فاقْبِض، و لا تُجاوِدِ اللهَ فإن الله أجود منك» و قال: « درهم من حلٍ يخرج في حق ، خير من عشرة آلافٍ قَبْضًا» و تلقَّط عُرُنْدًا من بَريم فقال : تُضَيّعون مثلَ هذا و هو قوتُ امرئ مسلِم يوما إلى الليل و تلقّط أبو الدَّرْداء حَبَّاتِ حِنْطة، فهاه

بعض المسرِفين ، فقال: « لِبَهْنِ ابن العَبْسِية أن مَرْفقة المرء رفْقُه في معيشته «فلستم عليَّ ترُدّون ، و لا رأيي تُفنِّدون فقدِّموا النظر قبل العزم و تذكَّروا ما عليكم قبل أن تذكروا ما لكم، و السلام عليكم» .

Bismillahirrahmanirrahim

Allah işinizi ıslah etsin, dağınıklığınızı toplasın, hayrı öğreterek sizi hayırlılardan eylesin.

Ahnaf bin Kays dedi ki:

"Ey Temîm oğulları, fitneye koşarak gitmeyin. Savaşa en hızlı gidenler kaçmaktan utanmaları en az olanlarıdır."

Şöyle diyorlardı:

"Çok ayıp görmek istersen çok ayıplayana bak. Çünkü kendi ayıbından dolayı başkasını ayıplar."

Ayıbın ilki[172], ayıp olmayanı ayıplamandır.

Bir mürşidin görüşünden başkasını engellemen, şefkatli olanı aldatman çirkin bir iştir. Biz söylediklerimizle sadece hidayetinizi, düzeltilmenizi, bozuk halinizin düzelmesini ve üzerinizde nimetinizin devamını istedim. Sizi irşad yolunda hata etmiş olsam da, aramızdaki iyi niyet hususunda hata etmiş değilim. Sonra biz ancak, sizden önce kendimiz için tercih ettiğimiz ve o konuda sizden daha fazla tanındığımız şeyi size tavsiye ederiz. Sonra bu konuda Salih kulun kavmine dediği gibi deriz ki: "*Size yasakladığım şeylerle size muhalefet etmek istemiyorum. Sadece gücümün yettiği kadar sizi ıslah etmek istiyorum. Başarım sadece Allah'ın yardımı iledir. O'na dayandım ve O'na yönelirim.*"[173]

Bu tavsiyemle size yönelmiş olmam, sizin yüz çevirmeniz, size karşı görevimizi unuttuğumuza dair ikazınız, size olan saygımızı öne çıkarmakta sizi haklı çıkarmaz. Açıkça özür dilemediniz,

---

172 *el-Ikdu'l-Ferîd*'te "ayıpların en ayıbı" şeklindedir.
173 Hûd 88.

akrabalık görevlerini de yerine getirmediniz. Ayıpları zikretmek iyilik ve fazilet olsaydı, biz de kendimizi bu konuda meşgul edecek bir şey bulurduk.

En büyük kötülük ve mutluluktan uzaklık, öğreticilerin hatalarını devamlı zikredilirken öğrenenlerin kötü dinlemelerinin unutulması; eleştiricilerin hataları yadırganırken, asıl kötülük yapanların görmezlikten gelinmesidir.

Hizmetçime söylemiş olduğum; "*Tadının daha iyi olmasını ve kabarmasını istersen, ekmeğin hamurunu iyi mayala!*" söz sebebiyle beni ayıpladınız. Oysa Hz. Ömer (radıyallahu anh) ailesine; *"Hamuru iyi yoğur, zira o, iyi öğütmeden geriye kalan şeydir."* demiştir.

"Zengin durumdayken israf ettiği yeri bilmeyen, kıtlık durumunda da iktisat etme durumunu bilmez." sözümü de ayıplamıştınız. Bir maşrapada yeterli ölçüde abdest suyu verildi. Abdest uzuvlarına hakkıyla dökmeye başlayınca uzuvlarımın sudan daha fazla olduğunu gördüm. Başlangıçta umursamazlık etmeyip, iktisatlı olsaydım, suyun sonu başı gibi kâfi olurdu. Bundan dolayı beni ayıpladınız. Kötü ve çirkin buldunuz.

Hasan[174] israf hakkında dedi ki: "*Suda ve otta da israf olur.*" Sadece suyu zikretmeyip, otu da ekledi.

İçerisinde kıymetli meyve, ilgi çekici hurmaların bulunduğu küfeyi, aç gözlü çocuk, obur köle, adi cariye ve aptal hanımdan muhafaza etmek için mühürlediğim vakit de beni ayıpladınız.

Nefis yemek, güzel içecek, pahalı elbise, büyük binek ve bütün bunların iyisi ve gerçekleri hususunda; tâbi olan ve kendisine uyulan ile köle ve efendisi eşit olamaz. Bu durum, ne gerçek edepte, ne hükmedenlerin kurallarında, ne baştakilerin adetlerinde, ne de ileri gelenlerin düzenlemelerinde bulunur. Bu kimselerin meclislerdeki konumları, unvanlarındaki isimleri

---

[174] Yani Hasan el-Basrî.

ve karşılanırlarken selamlanışları da eşit değildir. Elinde gücü olan kimselerin kaybettiği şeyi bile kaybetmez, bilgelerin özen göstermeleri gibi özen göstermezlerken bu nasıl mümkün olur? Dileyen köpeğini besili tavukla, eşeğini de kabuksuz susamla doyurabilir. Mühürleme konusunda da beni ayıpladınız; oysa bazı imamlar çorba kabını ve içi boş keseyi bile mühürlemişti.

Ve dedi ki; *"Çamurla mühürlemek şüphelenmekten daha hayırlıdır"* Boş olanı mühürleyene bir şey demediniz, ama içi dolu olanı mühürleyeni ayıpladınız.

Hizmetçiye; *"Etin içine suyunu fazla koyarak pişir, birlikte katık olur"* dediğimde de beni ayıpladınız. Oysa Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) *"et pişirirken suyunu artırın, zira ete ulaşamayan suyuna ulaşır."* demiştir.

"Ayakkabının tamiri daha kalıcı, yumuşak ve kuvvetlidir. Kibri önleyici ve sofuluğa benzer. Yama yapmak tutumluluk, birliği korumak, ayrılık da yok olmaktır." sözümü, ayakkabı tamiri ve gömlek yamasından dolayı beni ayıpladınız. Oysa Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ayakkabısını tamir eder, elbisesine yama yapar ve parmaklarını yalardı.

Der ki; *"Av hayvanı getirilirse yer, paça yemeğine davet edilirsem kabul ederim."* Su'dâ binti Avf Talha'nın giysisini tamir etmiştir. Ki o, Kureyş'in en cömerdi, Talhatu'l-Feyyâz'dır. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in elbisesinde deriden yama vardı. *"Helâlden âr etmeyenin rızkı kolay, kibri az olur." derdi.* Filozoflar demiştir ki: *"Eski elbise giymeyenin yenisi olmaz."*

Ziyâd, kendine sözcü bulması için bir birini gönderdi. O kimsenin akıllı ve oturaklı olmasını şart koştu. Adam uygun birini getirdi. Gönderdiği adama *"Daha önce onu tanıyor muydun?"* diye sordu. *"Hayır, bulduğum ana kadar da görmemiştim. "* dedi. *"Bana getirmeden önce onunla münazara yapmış mıydın?"* dedi. *"Hayır"* dedi. *"O halde, bütün görmüş olduğun insanlar*

arasından onu niye seçtin?" diye sordu. *"Hava sıcaktı. İnsanların akıllarını, bu gibi günlerde yeme ve içmelerinden anlarım. Herkes yeni giyiyordu, o ise eski giyiyordu. Onun tedbirli olduğunu anladım."* dedi. Eski, uygun ortamda giyilirse yeni olduğunu anladık. Allah'ın her şeyi bir ölçü içinde kılmış, ona bir yer takdir ettiği gibi, her zamana uygun insan, her makama uygun da söz tayin etmiştir. Allah yerine göre zehirle diriltmiş, gıdayla da öldürmüştür. Suyla boğmuş, ilaçla da öldürmüştür. Elbise yamamak tamir ve tevazuu bir araya getirir. Aksi ise, israf ile kibri cem eder.

Tamir etme iki kazançtan biri olduğu iddia edilmiştir. Çoluk çocuk azlığı da iki kolaylıktan biridir.

Rasûlullah zenginlerin koyun edinmelerini, fakirlerin de tavuk edinmelerini salık verirdi. *"Dirhemin yaşaman için, dinin de ahiretin içindir"* buyurmuştur. Onlar işlerin hepsini din ve dünyaya ayırmışlardır. Sonra onların iki kısmından birini para yapmışlardır. Ebû Bekir Sıdık (radıyallahu anh) dedi ki: *"Dirhemi dirheme kat mal oluşsun".*

Ebu Esved ed-Dueli hikmet sahibi, edip ve akıllı biriydi. Cömertlikle karıştırılan aşırı harcamayı yasakladı. Oğluna dedi ki: *"Şayet Allah sana bolca rızık verirse bolca harca, az verirse az harca. Allah ile yarışa girme çünkü Allah senden daha cömerttir."* Ve dedi ki: *"Helal yoldan gelen bir dirhemi hak yolunda harcamak on bin dirhemi almaktan daha hayırlıdır."* Kas katı bir kaytan aldı ve dedi ki: *"Bir Müslümanın akşama kadar ki bir günlük azığını ziyan etmeyin."*

Ebu' d-Derda buğday taneleri toplamıştı. Bazı müsrifler onu bu işten nehy ettiler. Dedi ki: *"Absiye oğlu hakir olsun! Bir insanın hayatındaki dayanağı geçiminin kolaylığındandır. Siz sadece beni hatalı bulmuş olmuyorsunuz. Azmetmeden önce düşünün. Sizin lehinize olan şeyden önce aleyhinize olanı düşünün."*

RİSÂLETU'L-GÜFRÂN[175]

I. GİRİŞ

Ebu'l-Alâ el-Maarrî (ö. 449/1057)'nin kaleme aldığı, Türkçe 'afv mektubu' anlamına gelen, üstün edebî özelliğe sahip bir eser.

Ebu'l-Alâ el-Maarrî, küçüklüğünde geçirmiş olduğu çiçek hastalığı nedeniyle görme kabiliyetini kaybetmiştir. Eserlerinde yer yer dini mevzularla alay eden, kimilerine göre mülhid, zındık ve ataist, kimilerine göre de fikir ve düşüncelerinde tutarlı olmayan bir Arap şairidir. (ez-Zehebi, s. 129) Bazı tarihçiler onun *al-Fusûl va'l-Gâyât fî Tamcîd Allah va'l-Mavâiz* adlı eserini Kur'ânâ nazire olsun diye kaleme aldığını ileri sürerler. (ez-Zehebi, s. 132) *Risâletü'l-Gufrân*'da da Kur'ân-ı Kerîm'den yanlış çıkarımlarla ölümden sonraki hayatla alakalı dini anlayışı tenkite çalışmıştır.

Risâletü'l-Gufrân, Ali b. Mansûr el-Halebî (İbn Kârih)'nin el-Maarrî'ye yazdığı bir mektubun cevabıdır. Dil açısından oldukça ağır olmakla beraber edebî yönü tartışılamaz. Eseri İngilizce'ye tercüme eden R. A. Nicholson'ı daha sonra eserin edisyon kritiğini yapan 'Aişa Abd al-Rahmân bnt. Şâti' birçok

---

175 • Bu çalışma D.İ.B.İ.A, cilt, 35, ISBN: 975-95480-0-3'de yayınlanmıştır.

yerde eleştirmiş, hatta eserin bir çok yerini anlayamadığını bile ileri sürmüştür.

Risâletü'l-Gufrân iki bölümden oluşmaktadır. En önemli kısmı birinci bölüm olup, cennet ve cehennem ile ehlinin sıfatlarını konu edinen hayali bir yolculuğu ve bu yolculukta meydana gelen hayalî olayları içermektedir. Araştırmacılar ünlü İtalyan yazar Dante Alighieri (1265- 1321)'nin 'İlahi Komedya' adlı kitabının ana temasını Risâletü'l-Gufrân'dan ve özellikle Risâletü'l-Gufrân'ın birinci bölümünden adaptasyon yaptığını ileri sürerler. (Bkn. el-Fennu ve Mezâhibuh fi'n-Nesri'l-Arabî, Şevki Dayf, Kahire, 1980, s. 276)

II. KONUSU VE TEMEL FİKİRLERİ

İbn Kârih, Ebu'l-Alâ'ya yazdığı edebî yönü çok yüksek mektubunda artık yaşlanmış olduğunu, hanımının vefat etmesi nedeniyle sıkıntı çektiğini ve evlenme niyetini belirtir. Bu mektup bir yerde İbn Kârih'in kendi edebî üstünlüğünü ispatlama girişimi olarak da görülebilir. Ebu'l-Alâ da kendisine cevap olarak Risâletü'l-Gufrân denilen bu mektubunu yazar.

İlk bölümde İbn Kârih'i öven Ebu'l-Alâ, kendisiyle birlikte hayalen gökyüzüne tırmanıp cennet ve cehenneme yolculuk yaptırır. İbn Kârih bu yolculukta Kur'ân'da bahsi geçen çeşitli cennet nimetlerini ve hûrileri görür. Sonra cehennemi ziyaret eder. Orada da cehennemin şiddet ve azabı ile karşılaşır. Bu gezinti sırasında birçok ünlü edebiyatçı ile karşılaşır. Aralarında, edebiyat, dil, nahiv ve felsefe konularında münazaralar meydana gelir. Onların şöhret kazanmış şiirlerini nakleder. Ebu'l-Alâ bu meyânda kendi edebî yönünü ve diğer edebiyatçılara olan üstünlüğünü ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu arada İbn Kârih cennette; daha önce dünya hayatında din ve imandan uzak olarak bilinen

onlarca edebiyatçı ile karşılaşır. Bunların bir kısmı da Zuheyr b. Ebî Sülmâ ve 'Abid b. Abras al-Asadî gibi cahiliye dönemi şairleridir. Şaşkınlığını gizleyemez. Cennete girme sebeplerini sorduğunda kendilerinin inanç ve amel noktasında problemleri olmasına rağmen kaleme aldıkları dinî içerikli bir şiir beyti veya dünya hayatında işlemiş oldukları bazı küçük iyiliklerin mükâfatı olarak affedildiklerini ve cennetle mükâfatlandırıldıklarını öğrenir. Buradan Allah'ın rahmetini, güfranını idrak eder. Esere Risâletü'l-Gufrân denmesinin sebebi de budur. Ebu'l-Alâ'nın burada maksadı, muasırı kelâm alimlerinin inanç, amel ve günah kavramı hakkındaki hâkim görüşlerini tenkit ile Allah'ın rahmetinin çok geniş olduğunu ispat olarak özetlenebilir.

Risalenin ikinci bölümü ise İbn Kârih'e cevap mahiyetinde olup, devrin tanınmış zındık, sapık mezhep ve sahipleri hakkında görüş, iddia ve ayet ve hadislerle desteklediği yanlış çıkarımları yer almaktadır.

III. RİSÂLETÜ'L-GUFRÂN'DA DİĞER TASVİR VE MEVZULAR

Risâletü'l-Gufrân'ın en önemli hayalî özelliği cennet, cehennem ve buralarda yer alan çeşitli nimet ve azap tasvirleridir. Bu tasvirler birçok yerde ayet ve hadislerle delillendirilir. Bir keresinde Kevser havuzuna yaklaşan İbn Kârih burada susuzluğunu gidermek için su içmek ister. Kâfirlerin de aynı havuzdan su içmek istediklerini ancak cehennem zebanilerinin ellerinde sopalarla onlara engel olduklarını müşahede eder. İbn Kârih'in cennette Hz. Fâtıma (radıyallahu anh)'ya sığınması tasviri de oldukça ilginçtir. Dünya hayatında kitaplarının sonuna Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'e salât ve selâm eklediğini, bunun bir mükâfatı olup olmayacağını öğrenmek ister. Hz. Fâtıma (radıyallahu anh)'yı uğrayarak kendisine bu konuda şefaatçi olmasını ister.

Hz. Fâtıma (radıyallahu anh) onu Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in huzuruna çıkarır. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ed-Divânu'l-Azâm denilen defterde kendisi hakkında yazılanlara bakar ve cennete girmesinin tövbeye bağlı olduğunu belirtir ve neticede şefaat ederek cennete girmesine izin verir. Daha sonra Sırat köprüsünden geçmek için Hz. Fatıma (radıyallahu anh)'ın himmetine müracaat eder. Kendisine yardımcı olması için gönderilen cariyeyle aralarındaki diyalogu edebî şiirlerle süsler.

Risalede Ahmed b. Yahyâ er-Râvendî, Sâlih b. Abdi'l-Kuds, Beşşâr b. Berd, Velîd b. Yezîd, Hallac-ı Mansûr gibi ilhad veya küfürleriyle bilinen, edebiyatçı ve şairlerin bazen detaylı bazen de özet halinde kıssaları da yer almaktadır.

Bu arada dünyada mümin olarak tanınmış bazı zahid kimselerin aslında bu davranışlarının gösterişten ibaret olduğunu davranışlarının aslında dünya makam ve şanı için olduğunu belirtir. İmriu'l-Kays, Antara el-Absî, Amr b. Kulsum, Avs b. Hacar, Aklama b. 'Abda ve Şanfara gibi şairlerin cehennem de azap gördükleri zikredilir.

Risalede Ebu'l-Alâ'nın kendi karakteri ile ilgili belirgin vasıflar başta olmak üzere yaşamından bazı kesitler de yer almaktadır. (Risâletü'l-Gufrân, s. 56.) Bu bağlamda kendini sıkça ve mübalağalı surette övmesi hatta kainatta yaratılmışların en üstünü olarak görmesi de risalenin ilginç konuları arasında sıralanır. (*Risâletü'l-Gufrân*, s. 41.)

Risalede el-Mütenebbî gibi bazı meşhur şairlerin şiircilikleri ve edebî yönleri sık sık eleştirilirken el-Mütenebbî'nin inanç sahibi mümin bir kimse olduğunu söylemeyi de ihmal edilmez. (*Risâletü'l-Gufrân*, s. 28, 351.) Örneğin Sibaveyh'in, Ebu'l-Esved ed-Düeli'nin şiirlerinden çaldığını iddia eder. (*Risâletü'l-Gufrân*, s. 364.)

Bibliyografya

Abdulkâdir Hâmid, Felsefetu Ebi'-l Âlâ Mustekâtun min Şi'rihi, Kahire, 1950; 'Aişa Abd al-Rahmân bnt. Şâti', Ebu'l-'Alâ el-Maarri, Kahire, 1965: Ceylan Yasin, Abu'l 'Alâ Al-Ma'ârrî Üzerine Bazı Düşünceler, İslâmi Araştırmalar, III/1, 42-55, 1989; Dante Alighieri, İlahi Komedya, Oda Yayınları, İstanbul, 2001; Dayf Şevki, el-Fennu ve Mezâhibuh fi'n-Nesri'l-Arabî, Kahire, 1980; Ebu'l-Alâ el-Maarrî, el-Lüzûmiyyât, (Lüzûmu mâ yelzem), Kahire; Risâletü'l-Gufrân, tah. 'Aişa Abd al-Rahmân bnt. Şâti', Kahire, Dâru'l-Meârif, 1977; el-Fusûl ve'l-Gâyât fî Temcîd Allah ve'l-Mevâiz, Kahire, 1980; el-Humsi el-Qustakî, el-Muvâzene beyne'l-Lüûbeti'l-İlâhiyye ve Risâleti'l-Güfrân, Mecelletu el-Mucemmâu'l-İlmî ve'l-Arabî, VII/266-274, 359-365, 490-496, 1927; VIII/91-96, 172-179, 226-230, 1928; The Encyclopedia of İslâm (el-Ma'arri mad.); Kumayhâ Câbir, el-Anâsiru'l-Fikriyye ve'l-Fenniyye fî Risâleti'l-Güfrân, s. 75-109, Dirâsâtun Arabiyyetun ve İslâmiyyetun, 1984, Kahire; Zehebî Ebû Abdillah Şemsuddin, Târîhu'l-İslâm, İstanbul, 1999.

SUDEYF B. MEYMÛN[176]

Sudeyf b. İsmail b. Meymûn el-Mekkî'dir. Emevi ve Abbasi dönemi Arap şairlerindendir. Farklı rivayetlerde, Abbas oğulları veya Haşim oğullarından olup, Emevi Hilafeti son dönemlerinde Mekke'de dünyaya gelmiştir. İbn A'sem ondan bahsederken isim ve künyesini 'Südeyf b. Meymûn Mevla Seccâd b. Ali b. Hüseyin' diye vermektedir. (İbn A'sem, VIII, 370.) Bedevi Araplardan ve koyu siyahî renkli olduğu ve rivayet edilir. Sudeyf, sedef kelimesinin ism-i tasgir kipi olup kendisine bu ismin sedefe benzeyen koyu renk tonundan verildiği söylenir.

Rafizi kökenli olduğu, Mansur döneminde Mekke'de 146/763 yılında öldürülmüş olduğu bildirilir. (Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed İbn Manzur, Muhtasaru Tarihi Dımaşk, thk. Nesîb Neşşâvî, Dımaşk 1985, IX, 210-213).

Şairlerin Emevîlere karşı hasmane tavır alınması hatta düşmanlık alevi tutuşturulmasında büyük rolleri olmuştur. Bir gün Seffah Hilafet makamında yanında Emevî ailesinden Süleyman b. Hişam b. Abdülmelik'le birlikte otururken huzura Şair Sudeyf gelir ve Süleyman b. Hişam hakkında: 'Görünüşleri seni aldatmasın; içlerinde şiddetli intikam ateşi yanar. Kamçıyı bırak da kılıcı al eline. Yeryüzünde bir tek Emevi kalmayıncaya kadar

---

176 •Bu çalışma D.İ.B.İ.A, cilt, 35, ISBN: 975-95480-0-3'de yayınlanmıştır.

da kınına koyma'. diye irad ettiği şiiri okur. Süleyman bu sözler üzerine: 'İhtiyar beni öldürdün! der. Akabinde Seffah emretmiş, Süleyman b. Hişam öldürülmüştü. Şair Sudeyf'in kendisinin de öldürülmesine en büyük etken Emevîler hakkında tahrik edici bu ve diğer şiirleri olduğu rivayet edilmektedir. Kendisini Abbasi Halifesi Mansur'un adamı Abdussamed b. Ali öldürmüştür. Hatta ölümü hakkında elleri h. 146 veya 147 senesinde ayakları kesilip diri diri toprağa gömüldüğü rivayeti vardır. (The Ancyclopaedia of Islam (New Edition), vol. IX, 1997, Leiden, fasc. 159-160, s. 761; H. İbrahim Hasan, İslâm Tarihi, II, 387, İstanbul,1991.)

İbn Mu'tez onun hakkında çok yetenekli bir şair, edebiyatçı ve hatip olduğunu zikreder.

Şiirlerini Necef'te Rıdvan Mehdi el-Abûd bir divanda toplamıştır. İbn Nedim'e göre Rıdvan Mehdi'nin toplamayı başardığı divan toplam doksan dokuz mısralık yirmi parçayı kapsayan otuz yapraklık olup; İbnu'l-Mu'tez'in Kıtâb al-Badî'si, Ebu'l-Ferec el-Isfahânî'nin el-Eğânî'si, İbn Abd Rabbih el-Endelusî'nin el-'İkdu'l-Ferîd'i gibi sayısız kaynaktan derlenmiştir. Yeniden yapılandırılacak olsa bu yirmi parça eşit uzunlukta olmadığı görülecektir. Bunlardan sadece beş tanesi kaside kabul edilebilir. Diğer on beş tanesi bir ve altı mısralık çalışmalardır. Genel olarak değerlendirilecek olursa onun divanı on altı mısralık üç erotik parça ile hicivsel ve medih ihtiva eden parçalar ve iki ana başlık altında on beş politik parça olduğu görülecektir.

Bibliyografya

Ibn Kuteybe, eş-Şi'ru ve'ş-Şuerâ, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Meârif, TDVİA tasnif no: 928 KUT.Ş; Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed İbn Manzur, Muhtasaru Tarihi Dımaşk, thk. Nesîb Neşşâvî, Dımaşk 1985; The Ancyclopaedia of Islam (New Edition), vol. IX, 1997 Leiden; İbrahim Hasan, İslâm

Tarihi, II, 387, İstanbul,1991; İbnu'l-Mu'tez, Kıtâb al-Badî', nşr. Ignatıus Kratchkovsky, London, 1935; İbn Abd Rabbih el-Endelusî, el-'İkdu'l-Ferîd, Beyrut, 1940; İbn Câbir el-Endelûsî, el-Hulletu's-Siyerâ fî Medhi Hayri'l-Verâ, Beyrut, 1985; el-Isfahânî Ebu'l-Ferec, el-Eğânî, tkh. Semîr Câbir, Dâru'l-Fikr, I-XXIV, Beyrut ts; İbnu'l-Esîr Ebu'l-Feth Diyâuddîn, el-Meselü's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve'ş-Şâ'ir, I-II, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrût 1995; el-Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer, Hizânetu'l-Edeb ve Lübbü Lübâbi Lisâni'l-Arab, I-XIII, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1989; el-A'lâm, Ziriklî Hayruddin, Beyrut, 1969.

ALVARLI EFE HAZRETLERİ VE ARAPÇA GAZALİYYÂTI

I. GİRİŞ

Alvarlı Efe hazretlerinin asıl adı Hâce Muhammed Lütfi'dir. 1868 senesinde Erzurum'un Hasankale kazasına bağlı Kındığı Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Babası Hâce Hüseyin Efendi, annesi Seyyide Hatice Hanım'dır. Babası Erzurum ve Of müderrislerinden icazetli bir âlim ve Bitlisli Pîr-i Küfrevî hazretlerinden hilafet almış idi. Hasankale'nin bir başka köyü olan Kındığı'da imam, müderris ve şeyh olarak yıllarca hizmet etmiştir. Etrafında çok sevilen, sayılan kerameti zahir bir zat idi.[177]

Alvarlı Efe hazretleri tahsilini babasında yapmış, babasıyla birlikte Pîr-i Küfrevî'den icazet almıştır. Hasankale'nin Sivaslı Camii ve Erzurum'un Dinarkom köyü ve Tercan'ın Yavi nahiyesinde imamlık ve diğer dini hizmetler icra etmiştir.

Ermenilerin katliâma başlaması üzerine yanına altmış kadar mücahit toplayarak cihada başlamıştır. Rusların karargâh deposu olan bir köye baskın vererek silahlarını ele geçirmiştir. Bu silahlarla o bölgedeki Ermenileri bozguna uğratmış, Oyuklu

---

[177] Alvarlı Efe Hazretleri İlim ve Sosyal Hizmetler Vakfı Başkanlığı, *Hulâsatü'l-Hakayık ve Mektubât-ı Hâce Muhammed Lütfi*, 1996, İstanbul, s: 763-764.

köyünde bulunan Ruslara ait çok daha büyük bir silah deposunu yağmalamıştır. Sonra Türk ordusuyla birlikte Erzurum'a gelmiş, Ruslar tarafından ağır yaralanan babasının vefatına şahit olmuş ve onu defnetmiştir. Bundan sonra Hasankale'nin Alvar köyünde 24 yıl dine hizmet etmiştir. Bu esnada 1947, 1949 ve 1950 yıllarında üç defa haccetmiş ve nihayet 12 Mart 1956 tarihinde 90 yaşlarında Erzurum'da vefat etmiştir. Alvar köyüne götürülüp orada toprağa verilmiştir.[178]

Fazileti Erzurum'da dillere destandır. 650 sayfadan fazla olan *"Hulâsatü'l-Hakayık ve Mektubât-ı Hâce Muhammed Lütfi"* adlı eseri bu tâzim ve hürmetin ne derece haklı olduğunu gösterir. Bizim Türkçeye tercüme etmeye çalıştığımız Arapça gazelleri, bu eserin 21-29 sayfaları arasında yer alır.

Bu gazel Hâce Muhammed Lütfi Efendi'nin *Hulâsâtu'l-Hakâik* (Alvarlı Efe Hazretleri ilim ve Sosyal Hizmetler Vakfı, İstanbul, 1996) adlı Türkçe divanının 21-29 sayfaları arasında yer alan Arapça gazellerinin Türkçe'ye çevirisidir.

II. ARAPÇA GAZEL VE TERCÜMESİ

عَرَبِي غَزَلِيَّاتْ

اَلْحَمْدُ لِمَنْ كَانَ

اَلْحَمْدُ لِمَنْ كَانَ عَلِيمًا وَ خَبِيرًا وَالشُّكْرُ لِمَنْ كَانَ حَكِيمًا وَ قَدِيرًا

Hamd, (her şeyi) bilen ve (her şeyden) haberdar olan (Allah)'adır. Şükür de yine, hikmet sahibi olan ve (her şeye) gücü yeten (Allah)'adır.

---

178 *Hulâsatü'l-Hakayık ve Mektubât-ı Hâce Muhammed Lütfi*, a.g.e., s: 765-767.

فَرْدٌ صَمَدٌ خَالِقُ ٱلْاَشْيَاءِ غَنِيٌّ مِنْ خَلْقِهِ فِي مُلْكِهِ نَفْعًا وَ ضِرَارًا

O Ferd'dir (tektir). Samed'dir (her şey O'na muhtaç, O hiçbir şeye muhtaç değildir). Eşyayı yaratandır. Mülkünde olan yaratıkların fayda ve zararına ihtiyacı olmayan bir zengindir.

يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَ هُوَ حَيٌّ اَبَدِيٌّ يُخْرِجُ مِنَ الْقَبْرِ صَغِيرًا وَ كِبَارًا

O hayat verir ve öldürür, O sonsuza dek ölümsüzdür. Küçük olsun büyük olsun, herkesi kabirden çıkarır.

ذُو الْلُطْفِ وَ ٱلْإِكْرَامِ وَٱلْإِحْسَانِ عَلَيْنا مِنْ فَضْلِهِ قَدْ اَحْسَنَ مَا نَطْلُبُ خَيْرًا

Bize karşı lütuf, ikram ve ihsan (iyilik) sahibidir. Neyi talep edersek, fazlından dolayı onu hayra çevirerek bize ihsan eder.

نَسْتَرْحِمُ مِنْ رَحْمَتِهِ كُلَّ زَمَانٍ مَا رُدَّ مِنَ الْبَابِ غَنِيًّا وَ فَقِيرًا

Her an, rahmetinden bir kısmını istirham ederiz. Kapısından ne zengini ne de fakiri geri çevirir.

لاَ يَمْنَعُ لِلسَّائِلِ مِنْ مَسْئَلَتِهِ لَوْ كَانَ هُوَ السَّائِلُ فِي الْفِعْلِ شَرِيرًا

İsteyenin istemesine engel olmaz. Talep eden hakikaten kötü biri de olsa!

مَنْ كَانَ كَرِيمًا وَ رَحِيمًا وَ حَكِيمًا يُكْرِمُ وَ يُحْسِنُ وَ لَوْ كَانَ كِرَارًا

Kerem sahibi, merhametli ve hikmetli olan bir zat İkram eder, iyilik eder, tekrar tekrar bile olsa.

لاَ ضِدَّ وَ لاَ نِدَّ لَهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ قَدْ قَدَّرَ مَا قَدَّرَ قَدْ قَرَّ قَرَارًا

O'nun ne zıddı ne de benzeri bulunur, dilediğini yapar. Takdir ettiğinin miktarını belirler ve o kararlı bir şekilde yerine gelir.

لاَ شَرِيكَ فِي مُلْكِهِ مَالِكُ الْمَمَالِكِ اَلْكُلُّ مِنَ اللهِ اِلَى اللهِ مَصِيرًا

Mülkünde şeriki yoktur bütün kölelerin sahibidir. Her şey Allah'tandır, dönüş yeri de yine Allah'adır.

مَنْ امَنَ بِاللهِ وَ مَا اَنْزَلَهُ اللهُ قَدْ نَالَ كَرَمَ الْكَرِيمِ فَازَ جَدِيرًا

Kim Allah'a ve O'nun indirmiş olduğu şeylere iman ederse, Kerim olan (Allah'ın) keremine nâil olup, layık olduğuna erişir.

مَنْ صَلَّى صَلوتَهُ وَ مَا سَنَّ نَبِيٌّ قَدْ اَثْبَتَ إِسْلاَمَهُ وَكَانَ شَكُورًا

Kim ki namazını ve Nebi'nin sünnet ettiklerini kılarsa, Artık o, Müslümanlığını sağlama almış ve çok şükredenlerden olmuştur.

آمَنَّا وَ صَدَّقْنَا هُوَ اللهُ قَدِيمٌ مَنْ أَنْكَرَ بِذَاتِهِ قَدْ كَانَ كَفُورًا

Biz Allah'ın ezeli olduğuna inandık ve tasdik ettik. Kim O'nun zatını inkâr ederse artık o azgın bir kâfir olmuştur.

لاَ أَوَّلَ لاَ اخِرَ لَهُ دَائِمٌ بَاقٍ اَلْقَائِمُ بِذَاتِهِ اللهُ كَبِيرًا

O'nun başlangıcı ve sonu yoktur, O sonsuza dek dâimdir. Varlığı kendi zatındandır ve büyük olarak mucizeler yaratandır.

ذُو الْقُدْرَةِ وَالْعَظَمَةِ خالِقُ اْلأَشْيَاءِ ذُو الْحِكْمَةِ وَالْمَرْحَمَةِ اَعْظَمُ قَدِيرًا

O, kudret ve azamet sahibi olup, her şeyi yaratandır. Hikmet ve merhamet sahibidir ve kudretli olarak pek azametlidir.

ذُو الْعِزَّةِ وَ الرَّحْمَةِ وَالْمِنَّةِ مَنَانٌ يَغْفِرُ وَ يَرْحَمُ وَ يَنْصُرُ كَثِيرًا

O, izzet, merhamet ve minnet (nimet) sahibi olup nimetini bol verendir. Çokça bağışlar, merhamet eder, yardım eder.

ذُو الرَّحْمِ وَ ذُو اللُّطْفِ وَ ذُو الْقَهْرِ قَدِيرًا فِى الظَّاهِرِ وَالْبَاطِنِ لِلْخَلْقِ نَصِيرًا

Merhamet sahibi, lütuf sahibi ve kudretli bir şekilde kahır sahibidir. Açıktan ve gizli olarak yaratıklarına yardımcı olandır.

يَا رَبِّ قِنَا مِنْ فِتْنَةِ اخِرِ الْأَيَّامِ وَ ارْحَمْ لَنَا يَا رَبَّنَا قَدْ كُنَّا ضَرِيرًا

Ey Rabbim! Bizi şu son günlerin fitnesinden muhafaza eyle. Bize acı ey Rabbimiz! Muhakkak ki bizler zarar ziyan içindeyiz.

يَا رَبِّ بِرَضَاكَ رِضَاكَ نَطْلُبُ مِنْكَ مَا أَسْأَلُكَ مِنْكَ وَ قَدْ كُنْتَ بَصِيرًا

Ey Rabbimiz, Sen'den rızan ile bizden razı olmanı talep ediyoruz. Sen'den istemekte olduğum her şeyi Sen zaten görmektesin.

رَبَّيْتَنَا يَا رَبَّنَا مِنْ مَرْحَمَتِكَ رَحْمَتُكَ لِخَلْقِكَ قَدْ كَانَ كَبِيرًا

Ey Rabbimiz bizi rahmetin ile terbiye ettin. Senin yaratıklarına olan rahmetin çok büyüktür.

يَا رَبَّنَا فِى التَّوْحِيدِ وَ التَّصْدِيقِ اَقِمْنَا بِالْإِلْهَامِ وَالْإِنْعَامِ وَ لِلنُّورِ جَبِيرًا

Ey Rabb'imiz, Sen bizleri tevhid ve tasdik üzere ayakta tut. İlham ile nimet vererek ve kaynaştırıcı nura yönlendirerek.

مَا كَانَ لَنَا يَنْصُرُ وَ يَغْفِرُ ذَنْبًا لاَ يُوجَدُ مِنْ غَيْرِكَ يَكُونُ ظَهِيرًا

Sen'den başka günahları bağışlayıp bize yardım edecek kimse yok. Senden başka bize arka çıkacak kimse bulunmuyor.

اَلْمِنَّةُ لِلّٰهِ تَعَالَى هُوَ اَرْحَمُ لِلْخَلْقِ مِنَ الرَّحْمَةِ اَنْهَرُ نُهُورًا

Minnetimiz o çok yüce Allah içindir. O en merhametlidir. Yaratıkları için rahmeti, ırmaklardan daha fazla ve akıcıdır.

مَنْ وُلِدَ مِنْ أُمِّهِ مِنَ الثَّقَلَيْنِ اَلْمَوْتُ مَعَ الدَّهْشَةِ يُدْخِلُ قُبُورًا

Annesinden doğmuş olan her bir cin ve insanı, Ölüm dehşetle kabirlere sokar.

اَلْعَبْدُ يُدَبِّرُ فَوَاللهُ يُقَدِّرُ اَلشَّرّ شُرُورًا حكم الْخَيْر خَيُورًا

Kul tedbir alır (tasarlar). Allah ise, Bir şerde çok şerler takdir eder. Bir hayrı, çok hayır sayar.

مَا أَنْزَلَ مِنَ الْكُتُبِ لِلثَّقَلَيْنِ اِلاَّ اَحَدٌ مِنْهما لاَ يَدْخُلُ نَارًا

Cin ve insanlara indirmiş olduğu kitapların hepsi, Ancak onlardan kimsenin Cehennem'e girmemesi içindir.

اَلرَّحْمَةُ والْمَغْفِرَةُ مُنْتَظِرَانِ يَطْلُبُهَا اَلْمُؤْمِنُ مِنْ رَبِّهِ نَصِيرًا

Rahmet ve bağışlanma (onları) beklemektedir. Mümin (Cennet'i) yardım etmeyi seven Rabb'inden talep eder.

اَللهُ رَؤُفٌ وَ رَحِيمٌ وَ كَرِيمٌ يُكَفِّرُ وَ يَسْتُرُ لِلْعَبْدِ غَفُورًا

Allah pek şefkatli ve pek merhametli ve her bakımdan cömerttir. Çok affedici olarak Allah, kulunun günahlarını gizler ve örter.

اَلْخَالِقُ خَلَقَ الْخَلْقَ مِنَ الْعَدَمِ اَلرَّازِقُ رَزَقَ الْخَلْقَ مِنَ الْكَرَمِ

Yaratıcı mahlûkatı yoktan yarattı. Rızk veren mahlûkatı keremiyle rızıklandırdı.

هوَ الْحَكِيمُ الَّذِي فِي كُلِّ اَفْعَالِهِ حِكْمَتُهُ اَعْظَمُ مِنْ نَيِّرِ ٱلأَعْظَمِ

O, fiillerinin hepsinde hikmetli olan zattır, (yerli yerince iş yapar). O'nun hikmeti en büyük ışık kaynağı (güneşten) daha büyüktür.

مَا فَعَلَ الْحَكِيمُ هُوَ فِي مَحَلِّهِ يَحْسُنُ كُلَّ مَا جَاءَ مِنَ اْلأَعْلَمِ

Hikmet sahibi ne işlemişse, yerinde işlemiştir. En iyi bilenden gelen her şey güzeldir.

اَلْكُلُّ مِنَ اللهِ وَ الْكُلُّ اِلَى اللهِ هُوَ مَالِكُ الْمُلْكِ مِنْ اَوَّلِ الْقدمِ

Her şey Allah'tandır ve her şey Allah'adır. O ezelin başlangıcından beri mülkün sahibidir.

سَعَادَتُ الْعِبَادِ فِي طَاعَتِ اللهِ اَللهُ لا يُضِيعُ اَجْرًا مِنَ الْخِدَمِ

Kulların saadeti Allah'a itaat etmektedir. Allah hiçbir hizmetin mükâfatını zâyi etmez.

أَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَكَ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ اَلْإِحْسَانُ مِنَ الْمُحْسِنِ مِنْ اَحْسَنِ الْعَلَمِ

Allah nasıl sana faziletinden ihsan etmişse sen de iyilik et. İhsan sahibinden gelen iyilik, en güzel alamettir.

اَلْجَنَّةُ دَارُ اْلأَسْخِيَاءِ يَدْخُلُونَهَا بِفَضْلِ اللهِ الْعَظِيمِ فِى اَوَّلِ الْقَدَمِ

Cennet cömertlerin yurdudur. Oraya, Ulu Allah'ın fazlıyla (karşılık beklemeyen faziletiyle) bir adımda gireceklerdir.

اَلْبُخَلاَءُ فِى النَّارِ يَسْتَحِقُّونَ بِهَا يَمْنَعُ الصَّدَقَاتِ وَ يَضْرِبُ الْخِدَمَ

Cimriler ateştedirler. Orayı hak ederler. Onlar sadakaları engeller, hizmetleri de men ederler.

اَمَرْتَنَا رَبَّنَا فِى الْكِتَابِ الْقَدِيمِ أَنْ نُطْعِمَ الْمِسْكِينَ وَ اْلأَسِيرَ وَ الْيَتِيمَ

Ezelî kitabında bize emrettin Rabbimiz, Fakiri, esir düşmüş olanı ve yetimi doyurmamızı.

اَلْفُقَرَاء حَمَّال زَادِ آخِرَتِنَا يَنْقلونَ زَادَنَا فِى اَيَّامِ النَدَمِ

Fakirler ahiret azığımızın hamalıdır. Nedamet günlerinde azıklarımızı bize getirecekler.

إِنْ كُنْتَ تُحِبُّ أَنْ يُكْرِمَكَ رَبُّكَ اَكْرِمِ الْمَسَاكِينَ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَمِ

Şayet Rabbinin sana ikram etmesini dilersen, Kıyamet gününden önce fakirlere ikramda bulun.

اَلْمُشْتَكَى اِلَيْكَ

اَلْمُشْتَكَى اِلَيْكَ يَا رَبَّنَا الْكَرِيم وَ اْلاِسْتِرْحَامُ مِنْكَ يَا رَبَّنَا الرَّحِيم

Şikâyetimiz sanadır, ey kerim Rabbimiz! Merhamet Sen'den dilenir, ey rahmet sahibi Rabbimiz!

اِشْتَدَّتْ حَاجَاتُنَا اِلَيْكَ يَا رَبَّنَا وَ الْطُفْ لَنَا وَ ارْحَمْنَا يَا رَبَّنَا الْحَلِيمُ

Sana olan ihtiyaçlarımız arttı ey Rabbimiz! Bize lütuf eyle, bize merhamet eyle, ey hilim (yumuşaklık) sahibi Rabbimiz!

أَكْرِمْنا يَا رَبَّنَا بِحَقِّ نُورِ الْهُدَى وَالِهِ وَ صَحْبِهِ اَقْدَارُهُمْ اَعْظَمُ

Hidayetin nuru'nun (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkı için bize ikram et, ey Rabbimiz! Ve kıymetleri çok büyük olan O'nun âli ve ashabı için.

هذَا الزَّمَانُ الَّذِى ذَهَبَتِ الأُمَّةُ عَنْ طَرِيقِ السَّعَادَةِ، قُلُوبُهُمْ اَظْلَمُ

Bu öyle bir zamandır ki ümmet, Saadet yolundan ayrıldı. Onların kalpler pek karanlıktır.

غَلَبَتْ اَشْرَارُنَا عَلَيْنَا يَا رَبَّنَا كَثُرَتِ الْبِدْعَة، زَلَّتْ بِهَا الْقَدَمُ

En şerlilerimiz bizi mağlup etti, ey Rabbimiz! Bidat çoğaldı. Bu sebeple ayaklar kaydı.

مَا كَانَتْ اَحْوَالُنَا فِي اَيَّامِ الْفِتَنِ غَلَبَتِ الْغَفْلَةُ عَلَيْنَا فِي النِّيَامِ

Bu fitne günlerinde halimiz nicedir! Gaflet (sanki) bizi uykuda bastırdı.

وَ قَدْ مَضَتْ اَحْوَالَ الْقِبْطِيِّ اَحْوَالُنَا فَلْيَبْكِ اَحْوَالَنَا اللَّوْحُ وَ الْقَلَمُ

Günahkâr çingenenin hallerinden de beter hallerimiz. Artık hallerimize Levh (amel defterimiz) de ağlasın, (onu yazan) kalem de.

مَنْ رَأَى مِثْلَنَا فِى الدُّنْيَا اَمْثَالَنَا اَلْوَيْلُ اِنْ لَمْ يَجِئْ لَنَا مِنْهَا النَّدَمُ

Bize benzeyeni veya benzeyenleri dünyada kim görmüş? Bundan bize pişmanlık gelmezse, vay halimize!

آبَاءُ اَجْدَادِنَا مِنْ أُمَّتِ مُحَمَّدٍ وَ لاَهْلِ الْخُسْرَانِ كُنَّا لَهُمْ اَقْدَمُ

Dedelerimizin babaları bile Ümmet-i Muhammed'den (sallallahu aleyhi ve sellem). Zarar edenler güruhunda biz (onlar namına), herkesi geçtik.

وَ نَحْنُ الْمُوَحِّدُونَ اَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ وَ لاَ يَسَعُ لَنَا اِلاَّ مِنْكَ الْكَرَمُ

Biz tevhide inananlarız, Sen de âlemlerin Rabb'isin. Senin kereminden başka bir şey bizi içine alıp (kurtaramaz).

نَرْجُوكَ يَا رَبَّنَا صَرِّفْنَا نَحْوَ رِضَاكْ مِنَ اْلأَبِ وَاْلأُمِّ اَنْتَ لَنَا اَرْحَمُ

Rabbimiz, sana yalvarıyoruz, bizleri rızana yönelt. Sen bize anne ve babadan daha şefkatlisin.

خَلَقْتَنَا رَبَّنَا مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ وَ قِنَا عَذَابَ النَّارِ رَحْمَتُكَ اَعْظَمُ

Rabbimiz bizleri Ümmet-i Muhammed'den (sallallahu aleyhi ve

sellem) yarattın. Bizleri cehennem azabından koru, Senin rahmetin çok büyüktür.

يَا مَحْمُودَ الْحَامِدِينَ

يَا مَحْمُودَ الْحَامِدِينَ الْحَمْدُ بِالتَّمَامِ لَكَ مِنَّا يَا رَبِّ بِأَحْسَنِ الْكَلامِ

Ey hamd edenlerin hamdettiği! Hamdin tamamı, Ey Rabb'im, en güzel kelamla bizden sana olsun.

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ ٱلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

يَا قَادِرُ يَا قَيُّومُ قَدْ جَلَّ جَلاَلُكَ فَتَجَلَّ يَا رَبِّ لَنَا بِاسْمِ السَّلاَمِ

Ey Kudret sahibi. Ey, her şeyi ayakta tutan. Sen büyük celal sahibisin. Selâm isminle ya Rab bize tecelli et (bizi selamette tut).

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ ٱلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

فَضَّلْتَنَا يَا رَبِّ عَلَى سَائِرِ ٱلأُمَمِ شَرَّفْتَنَا يَا رَبِّ بِٱلإِيمَانِ وَٱلاِسْلاَمِ

Bizi yâ Râb, diğer ümmetlere üstün kıldın. Bizleri yâ Rab, iman ve İslâm'la şereflendirdin.

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ ٱلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

أَرْسَلْتَ خَيْرَ الْوَرَا عَلَيْنَا يَا رَبَّنَا وَ هُوَ نَبِيُّنَا كَانَ خَيْرَ ٱلْأَنَامِ

Ey Rabbimiz, bize yaratılanların en hayırlısını gönderdin. O bizim nebîmizdir. O (ezelde) insanların en hayırlısıydı.

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ ٱلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

اَلصَّلاتُ وَ السَّلامُ مِنْكَ مِنَّا يَا رَبِّ عَلَيْهِ وَ الِهِ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامِ

Selâtu selâm Sen'den ve bizden ey Rab! Kıyamet gününe kadar O'na ve ailesine olsun.

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ ٱلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

وَ عَلَى ٱلْأَنْبِيَاءِ وَ الرُّسُلِ يَا رَبِّ وَ عَلَى اَصْحَابِهِمْ مِنْ رِجَالِ الْكِرَامِ

Enbiyâ ve resuller üzerine de ya Rab, (salât-u selâm olsun). Onların kerem erbabı arkadaşlarına da (salât-u selâm olsun).

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ ٱلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

إِنْ لَمْ تَكُنْ نَاصِرًا لَنَا يَا رَبَّنَا الرَّحِيم وَ مَنْ يُخَلِّصُنَا مِنْ لَيْلَةِ الظُّلَمِ

Ey Rahim olan Rabbimiz, bize yardımcı olmazsan, Bizi karanlıklarla dolu geceden kim kurtaracaktır.

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ اْلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

اَيْنَ الْمَفَرُّ يَا رَبِّ مِنْ بُحُورِ الْبَلاَيَا اِسْتِرَحَامُنَا مِنْكَ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامِ

Ya Rabbi, belâ denizlerinden kaçılacak yer nerede? Kıyamet gününe kadar, yalnız Sen'den merhamet dileneceğiz;

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ اْلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

نَجِّنَا مِمَّا نَخَافُ وَ نَرْجُو رَحْمَتَكَ صُبَّ الْبَلاَءُ عَلَيْنَا فِي هَذِهِ اْلاَيَّامِ

Korktuğumuz şeylerden bizi koru! Sen'den rahmetini dileniriz. Bu günlerde belalar üzerimize yağdı.

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ اْلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

جَعَلْتَنَا يَا رَبِّ مِنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ اَمِتْنَا يَا رَبَّنَا بِالْقُرْانِ اْلاِمَامِ

Bizleri Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetinden eyledin. Bizleri ey Rabb'imiz, rehberimiz olan Kur'ân üzerine öldür.

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ اْلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

نَشْهَدُكَ يَا رَبِّ اَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ وَ ارْحَمْنَا يَا رَبَّنَا عَلَى وَفْقِ الْمَرَامِ

Şahadet ederiz ki yâ Rab, Sen âlemlerin Rabb'isin. Bizlere ey Rabbimiz, arzularımıza uygun olarak merhamet et.

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ اْلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

اَنْتَ رَبُّنَا الصَّمَدُ يَا اَللهُ يَا اَحَدُ نُقْصَانَنَا يَا رَبِّ فَاقْبَلْ عَلى التَّمَامِ

Sen kimseye muhtaç olmayan Rabb'imizsin. Ey Allah, ey tek olan Ehad! Eksiğimizi ey Rab, tam olarak kabul eyle!

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ اْلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

وَ اِخْوَانُنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِاْلإِيمَانِ وَ اغْفِرْ لَنَا وَ لَهُمْ اَنْتَ رَبُّ اْلاَنَامِ

Bizden önce gelip bizi imanda geçmiş olan kardeşlerimizi, Bizleri ve onları bağışla. Sen insanlığın Rabb'isin.

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ اْلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

اَنْتَ لاَ تَرُدُّنَا بَعْدَ الدُّعَاءِ بِالْخَيْرِ وَعَدْتَنَا يَا رَبِّ اِجَابَةَ الدَّعام

Sen hayırla duadan sonra bizi geri çevirmezsin. Kendine istinat edilen zatın yaptığı gibi dualarımıza cevap vereceğini vaad ettin.

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ ٱلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

وَ ارْحَمْنَا يَا رَبَّنَا فِى الدُّنْيَا وَ ٱلاخِرَةِ اَيْقِظْنَا يَا رَبَّنَا مِنْ غَفْلَةِ النِّيَامِ

Bize merhamet et ey Rabb'imiz dünyada ve ahirette. Gaflet uykusundan ey Rabb'imiz bizi uyar.

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ ٱلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

وَ ارْزُقْنَا يَا رَبَّنَا بِفَضْلِكَ وَ جُودِكَ اَسْكِنَّا يَا رَبَّنَا صَحْنِ الدَّارِ السَّلاَمِ

Bizleri fazilet ve kereminle rızıklandır, ey Rabb'imiz. Bizleri Daru's-Selam cennetinin iç bahçesinde iskân ettir.

صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى سَيِّدِنَا الْمُصْطَفَى مَا دَامَتِ السَّموَاتُ وَ ٱلاَرْضُ عَلَى الدَّوَامِ

Efendimiz Mustafa'ya salât eyle (O'nu hayırlarla kuşat). Gökler ve yer var olduğu müddetçe, devamlı surette.

ظَرْنَا فِتْنَةَ الدَّهْرِ

نَظَرْنَا فِتْنَةَ الدَّهْرِ عَلَى اللهِ تَوَكَّلْنَا رَأَيْنَا شِدَّةَ الْقَهْرِ عَلَى اللهِ تَوَكَّلْنَا

Zamanın fitnesine nazar ettik. Yalnız Allah'a tevekkül ettik. Kahrın şiddetini gördük, Yalnız Allah'a tevekkül ettik

خَرَجَ النَّاسُ عَنِ ٱلايمَانِ تَبَرَّؤْا مِنَ ٱلإِحْسَانِ فَقُولُوا اَيُّهَا ٱلإِخْوَانُ عَلَى اللهَ تَوَكَّلْنَا

İnsanlar imandan çıktılar, İhsanı kabullenmediler. Deyin ey kardeşler: Yalnız Allah'a tevekkül ettik.

أَكَبَّ النَّاسُ عَنِ الْعِصْيَانِ دَخَلُوا بُحُورَ الطُّغْيَانِ لَيْسَ الْخَوْفُ
مِنَ الرَّحْمَانِ عَلَى االله تَوَكَّلْنَا

İnsanlar yüzüstü isyana gömüldüler, Tuğyan denizlerine daldılar. Rahman olan Allah'tan korkmadılar. Yalnız Allah'a tevekkül ettik

اَيُّهَا النَّاسُ فَانْتَظِرُوا بِالْأَمْوَاتِ فَاعْتَبِرُوا قَبْلَ الْمَوْتِ فَانْتَبِهُوا عَلَى االلهِ تَوَكَّلْنَا

Ey insanlar bekleyiniz. Ölülerden ibret alınız. Ölümden önce uyanınız. Yalnız Allah'a tevekkül ettik.

لاَ يُوجَدُ نُورُ الْهُدَى فِى الْعُيُونِ لِلْإِقْتِدَا كَانَ الشَّيْطَانُ مُقْتَدَا عَلَى االلهِ تَوَكَّلْنَا

Hidayet nuru bulunmuyor. Gözler uymak için bakmıyor. Şeytan ardından gidilen olmuş, Yalnız Allah'a tevekkül ettik

مَالَ النَّاسُ اِلَى الدُّنْيَا مَا بَقِيَ مِنَ الْحَيَاءِ زُهَّادُهُمْ اَهْلُ الرِّيَاءِ عَلَى االلهِ تَوَكَّلْنَا

İnsanlar dünyaya meyl etti. Hayâdan bir şey kalmadı. Zahitleri bile gösteriş ehli. Yalnız Allah'a tevekkül ettik

اَلْعُلَمَاءُ غَافِلُونَ وَ الْجُهَلاءُ فَاسِقُونَ وَالْأُمَرَاءُ جَائِرُونَ عَلَى االلهِ تَوَكَّلْنَا

Âlimler gaflet halinde. Cahiller günah içinde. Yöneticiler ise birer zorba. Yalnız Allah'a tevekkül ettik

تَخَرَّبُوا قُبُورَنَا تَغَيَّرُوا حُضُورَنَا تَكَثَّرُوا شُرُورَنَا عَلَى االلهِ تَوَكَّلْنَا

Kabirlerimizi harab ettiler. Huzurumuzu bozdular. Kötülerimizi çoğalttılar. Yalnız Allah'a tevekkül ettik.

اَلرَّشَادَةُ مِنْ نُورِ الْهُدَى اَلرَّشَادَةُ، مِنْ نُورِ الْهُدَى وَالسَّعَادَةُ، مِنْ خَيْرِ الْوَرَى

Rüşde ermek (kâmil insan olmak) hidayet nuru (sallallahu

aleyhi ve sellem)'dendir. Mutluluk, insanların en hayırlısı (sallallahu aleyhi ve sellem)'dendir.

اِسْمُهُ اَحْمَد، قَدْرُهُ اَمْجَد لِكُلِّ دَاءٍ، يُعْطِيهِ الدَّوَا

İsmi Ahmed'dir, kadr-u kıymeti çok şereflidir. Her hastalığa deva verir.

اَفْضَلُ الرُّسُل، هَادِى السُّبُل اَكْرَمُ الْكِرَام، مَمْدُوحُ الْمَوْلَى

Peygamberlerin en faziletlisi, yolların rehberi, İyilerin en iyisi, Mevlâ'nın övdüğü.

حَبِيبُ الرَّحْمن، مَذْكُورُ الْقُرْان عَرْشُ الْمَحَاسِن، نُورُ اْلأَنْبِيَاء

Rahmân'ın habibi (sevgilisi). Kur'ân'ın (adını) zikrettiği. Güzelliklerin tahtı. Enbiyaların nuru.

صَاحِبُ الْعَلَم، كُنُوزِ الْكَرَم شَفِيعُ اْلاُمَم، خَيْرُ الشُّفَعَاء

Alem sahibi. Cömertliğin hazinesi. Ümmetlere şefaatçi, Hem de en hayırlı şefaatçi.

مِنْ نُورِ الرَّحِيم، مِنْ سِرِّ الْحَكِيم نَبِيٌّ كَرِيم، اَصْلُهُ اَزْكَى

Rahim (Allah'ın) nurundan. Hakîm (Allah'ın) sırrından. Gelen şerefli bir nebidir. Onun aslı tertemizdir.

رَحْمَةُ اللهِ، دَاعِيَ اللهِ مِنْ فَضْلِ اللهِ، دَارُ الضُّعَفَاءِ

Allah'ın rahmetidir. Hem Allah'ın davetçisidir. Allah'ın fazlındandır. Zayıflara ev gibidir.

عَارِجُ الْمِعْرَاجِ، مُنِيرُ الْمِنْهَاج اَمِيرُ الرُّسُلِ لَيْلَةَ اْلاِسْرَاءِ

Mi'râca yükselen. İnsanlığın yolunu aydınlatan. İsra gecesinde Resullerin emiri.

وَ انْشَقَّ الْقَمَر، بِالْاِشَارَاتِ مُعْجِزَاتُهُ، حُجَّةُ الْمَوْلَى

İşaretlerle ay ikiye ayrıldı. Mucizeleri Mevlâ'nın delilidir.

سَيِّدُ الْكَوْنَيْن، جَدُّ الْحَسَنَيْن نُورُ الثَّقَلَيْن، وَاصِلُ الْعُلَى

İki kâinatın efendisi. Hasan ve Hüseyin'in dedesi. İns ve cinin nuru. En yükseğe ulaşandır.

خَلَقَ اللهُ، بِحُرْمَتِهِ مَا خَلَقَهُ، خَالِقُ اْلاَشْيَاءِ

Allah, varlıkları yaratıcısı, ne yaratmışsa O'na hürmeten yaratmıştır.

اِلٰهِي اَنْتَ وَهَّابٌ

اِلٰهِي اَنْتَ وَهَّابٌ كَرِيمٌ خَالِقُ اْلاَشْيَاء وَ اَنْتَ عَالِمُ السِّرِّ مِنَ السُّفْلَى اِلَى الْعُلْيَا

Allah'ım! Sen karşılıksız veren cömertsin, her şeyi yaratansın. Sen, en aşağıdan en yukarıya kadar her şeyin sırrını bilensin.

اِلٰهِي اَنْتَ فَرْدٌ وَاحِدٌ مَالِكَ الْمَمَالِك يُسَبِّحُكَ يَا رَبِّ مَا عُدِّدَ مِنَ الْمَلَك

Allah'ım! Sen (eşsiz) olan Ferd'sin, birsin, (bütün) kölelerin sahibisin. Meleklerden sayılan her şey yâ Rabbi, Sen'i tesbih etmekte.

اُوَحِّدُكَ يَا رَبِّ بِالْهَامِكَ فِى قَلْبِي اُسَبِّحُكَ يَا رَبِّ بِاِنْعَامِكَ فِى قَلْبِي

Kalbime (indirdiğin) ilhamınla birliğini ikrar ediyorum, yâ Rab! Kalbime verdiğin in'âmınla bütün noksanlıklardan seni tenzih ediyorum.

اِلٰهِي لَقَدْ كُنْتَ كَرِيمًا قَادِرًا قَيُّومَا وَ لاَ تَجْعَلْنِي يَا رَبِّ عَنِ الرَّحْمَةِ مَكْتُومَا

Allah'ım, Sen kerimsin, kudret sahibisin, (eşyayı ayakta

tutan) Kayyûmsun. Beni rahmetinden mahrum kalanlardan eyleme ya Rab!

اِلهِي اَنْتَ قَدْ قُلْتَ اُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِي لِتَحْصِيلِي
رِضَاكَ اجْعَلْنِي يَا رَبِّ مِنَ السَّاعِي

Allah'ım! Dua edenin duasına icabet edeceğini söyledin. Sen'in rızanı kazanmam için beni gayret ehli kıl.

اِلهِي اَنْتَ رَزَّاقٌ كَرِيمٌ قَاسِمُ اْلاَرْزَاق رَجَائِي مِنْكَ ذَوِّقْنِي
مَحَبَّتَكَ مِنْ اَذْوَاق

Allah'ım! Sen çok rızk veren, cömert olan, rızkları taksim edensin. Sen'den talebim tatlar içinden sevgini tattırmandır.

اِلهِي مَنْ رَأَيْتَ كَان مَنْصُورًا بِلاَ نَصْرِك فَكَيْفَ يَكُونُ الاَكْوَانُ
مَعْمُورًا بِلاَ عَوْنِكَ

Allah'ım! Nusretin olmaksızın zafer kazanmış, kimi gördün? Senin yardımın olmaksızın nasıl mamur olur bu varlıklar?

مِنْ كَلِّ اْلاَشْيَاءِ
مِنْ كَلِّ اْلاَشْيَاءِ اَعْظَمُ رَحْمَتُكَ يَا رَبَّنَا خَلَقْتَ مِنْ رَحْمَتِكَ جَنَّتَكَ دَارَ الصَّفَا

Ey Rabbimiz! Senin rahmetin her şeyden daha büyüktür. Rahmetinden saadet yurdu cennetini halk ettin (yarattın).

اَنْتَ الْحَكِيمُ فِى فِعْلِك، اَنْتَ الرَّحِيمُ فِى قَوْلِك كُلُّ اْلاَشْيَاءِ فِى عِلْمِك،
اَلْحَمْدُ لَكَ وَ الثَّنَاء

Sen işlerinde hikmet sahibisin. Sözlerinde de merhamet sahibisin. Her şey senin ilmindedir. Hamd ve sena (övgü) sanadır.

نَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ، وَ لاَ نُفَرِّقُ مِنْكَ اِذَا جَمَعْنَا لَدَيْكَ، يَا مُسْتَغِيثُ اَغِثْنَا

Sana tevekkül ederiz. Senden (düşmandan korkar gibi) korkmayız. Herkese yardım eden, Huzurunda toplandığımızda imdadımıza yetiş.

غَرَقْنَا فِى بَحْرِ الذُّنُوب، شَرِبْنَا
مِنْ نَهْرِ الْكُرُوب يَا مَالِكَ الْمُلْكِ الْقَدِيم، لِدَعْوِتِنَا اَجِبْنَا

Günahlar denizinde boğulduk, Hüzünler nehrinden su içtik. Ey ezelden beri mülkün sahibi olan dualarımıza icabet et.

اَنْتَ الْكَرِيمُ يَا ذَا الْكَرَم، اَنْتَ الرَّحِيمُ فِى الْقِدَم اَخْرِجْنَا مِنَ لَيْلِ الظُّلَم،
خَلِّصْنَا مِنْ دَارَ الْعَنَا

Ey kerem sahibi, Sen çok cömertsin. Sen ezelde de merhametliydin. Karanlık gecelerden bizleri çıkar. Bizleri sıkıntılar yurdundan halâs eyle!

قَدْ سَبَقَتْ رَحْمَتُكَ غَضَبَكَ يَوْمَ اْلاَزَلِ اَنْتَ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ذَاتُ الْعِلْمِ اَحْوَالَنَا

Ezel gününde (zaman yaratılmadan) Rahmetin gazabını aşmıştı. Sen kullarına karşı çok merhametlisin. Durumlarımızı da en iyi bilensin.

مَا كَثُرَتْ ذُنُوبُنَا، عِنْدَ بُحُورِ رَحْمَتِك اِنْ لَمْ تَكُنْ تَرْحَمُنَا، وَ مَنْ يَكُنْ يَرْحَمُنَا

Rahmet denizlerinin karşısında günahlarımız bir şey sayılmaz. Bize merhamet etmezsen, kim bize merhamet edecek?

خَلَقْتَنَا مِنْ فَضْلِك، مِنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ لِتَغْفِرَ ذُنُوبَنَا، وَ تَسْتُرَ عُيُوبَنَا

Bizleri fazlından ümmet-i Muhammed olarak yarattın. Günahlarımızı afv etmek, kusurlarımızı örtmek üzere.

وَعَدْتَ لِنَبِيِّنَا، مَغْفِرَةَ اُمَّتِهِ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ كُنَّا، مِنْ اُمَّتِهِ اُمَّنَا

Peygamberimize (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetini affetmeye söz verdin, Mi'râc gecesi. Biz de O (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ümmetindeniz, bize yol göster.

نَرْجُوا مِنْكَ يَا رَبَّنَا، بِحُرْمَةِ خَيْرِ الْوَرَى لَكَ الْعِزُّ وَ الْكِبْرِيَاء، وَ فِى الدَّارَيْنِ كُنْ لَنَا

Ey Rabbimiz Sen'den yaratılmış olanların en hayırlısı hürmetine dileniyoruz. İzzet ve azamet sana aittir, her iki cihanda da bizimle ol.

قَدْ كُنَّا فِى بَحْرِ الْعِصْيَان، غَرِقْنَا فِى نَهْرِ الطُّغْيَانِ اِلاَّ كُنَّا اَهْلِ اْلاِيمَان، بِكَ وَ بِنَبِيِّنَا

Günahlar denizindeyiz, isyan nehrinde boğulduk. Ancak Sana ve peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e iman etmiş olanlardanız.

اَمَرْتَنَا يَا رَبَّنَا، لا تَقْنَطُوا مِنْ رَحَمَتِي رَحْمَتَكَ لِلْمُذْنِبِين، هَيَّأْتَهَا يَا رَبَّنَا

Bizlere "Rahmetimden ümidinizi kesmeyiniz" diye emrettin. Rahmetini günahkârlar için hazırladın, ey Rabbimiz!

اِنْ نَظَرَ الْعَيْنُ

اِنْ نَظَرَ الْعَيْنُ مَعَ اْلاِعْتِبَار لَذَهَبَ الْعُقُولُ بِلاَ اخْتِيَار

Göz (tam) ibretle bakacak olsa, Akıllar ister istemez irade dışı kalır.

اِذَا رَاَى النَّاسَ رَجُلٌ غَيُور لاَ جَرَمَ يَخْرُجُ مِنَ الدِّيَار

Gayret ehli bir adam (bu) insanları görecek olsa, Şüphesiz bu diyardan çıkar gider.

كَيْفَ يَعِيشُ الْعُرَفَاء فِى الزَّمَانِ قَدْ وَجَبَ عَلَى كُلِّهِمْ فِرَار

Arifler (Hakk'ı bilenler) bu zamanda nasıl yaşarlar? Her birisine kaçmak vacip olmuştur.

يُوجَدُ فِى كُلِّ زَمَانٍ رِجَال يَمُوتُونَ فِى اللَّيَالِى وَ النَّهَار

Her zamanda (Allah) adamları bulunur. (Bu zamandakiler) gecelerde de gündüz de ölüyor.

قَدْ ذَهَبَ الْعَقْلُ مِنْ اَبْنَاءِ نَاس زَمَانُنَا كَانَ زَمَانَ الشِّرَار

Bazı insanların çocuklarının aklı gitmiş. Zamanımız şerli (insanların) zamanı olmuş.

قَالَ النَّبِيُّ اَلْحَيَاء مِنَ اْلاِيمَان قَدْ اَمَرَ الْمُخْتَار عَلَى اْلاِشْتِهَار

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) 'hayâ imandandır' buyurdu. Seçilmiş olan (sallallahu aleyhi ve sellem)'in emridir ve meşhurdur.

كَانَتْ حَيَاتُ الْمُؤْمِنُ فِى نَهَار وَ اللَّيَالِي سَكَنُوا فِى جَوْفِ النَّار

Müminler gündüz yaşayabiliyor. Geceleri ateşin göbeğinde kalıyorlar.

قَدْ يُوجَدُ الْمُخْلِصُ فِى دِينِنَا آزْ بُولُنُورْ بُويْلَه كُوزَلْ نَامْدَار

Dinimize göre ihlâslı kişi (her zaman) bulunabilir. Az bulunur (şimdi) böyle güzel namdar (şöhretli}.

يَا رَبَّنَا الرَّحِيم

يَا رَبَّنَا الرَّحِيمُ مَا كَانَ اَحْوَالُنَا اِلَى اَيْنَ يَنْتَهِي عَلَيْنَا اَيَّامُنَا

Ey rahmet edici Rabbimiz, durumumuz nicedir? Günlerimiz aleyhimizde olmaya, ne zamana kadar devam edecek?

لِكَثْرَةِ الْغَفْلَةِ اِسْوَدَّتْ قُلُوبُنَا ذَهَبَتْ مِنَّا الْيَوْمَ اَنْوَارُ اَبْصَارِنَا

Gafletimizin çokluğundan kalplerimiz karardı. Bugün artık gözlerimizin nurları bizden ayrıldı gitti.

لاَ يَفْهَمُنَا النَّاسُ لِضَعْفِ اِيمَانِهِمْ اَلْخَيْرُ مِنَ الشَّرِّ سَقَطَ مِنَّا الْمُنَى

İnsanlar imanlarının zayıflığından bizi anlamıyor. İyiyi kötüden sayıyorlar. Artık ümitlerimiz tükendi.

قَطَعَتْ اَهْوَائُنَا سُبُلَ السَّلاَمَةِ وَ ارْزُقْنَا السَّعَادَةَ يَا رَبَّنَا اِرْحَمْنَا

Hevalarımız (zararlı isteklerimiz) selamet yollarını kesti. Bizlere Sen mutluluk nasip et ey rabbimiz, bizlere merhamet et.

غَلَبَتِ اْلاَشْرَارُ ذَهَبَتِ اْلاَخْيَارُ وَ مَا بَقِيَتْ فِينَا يَا رَبَّنَا اُمَنَا

Kötü olanlar bizlere galebe çaldı, hayırlı olanlar gittiler. Ey rabbimiz, içimizde emniyetli kişiler kalmadı.

اِنْ كُنْتَ تَرْحَمُنَا يَا رَبَّنَا الْكَرِيمُ بِفَضْلِكَ يَا غَنِي تَخْلُقُ اَسْبَابَنَا

Ey kerim olan Rabbimiz şayet bize merhamet etmek istersen; Ey Ganiy olan Rabbimiz, fazlınla sebepleri halk eylersin.

اَلرِّجَالُ الْكِرَامُ لاَ يَرْجُونَ إلاَّ اللهَ وَ كَانَ اللهُ لَنَا وَ لاَ يَكُنْ عَلَيْنَا

Kerem ehli insanlar, Allah'tan başkasını talep etmezler. "(Aman) Allah (c.c.) bizimle olsun, aleyhimize olmasın" (derler).

سَبَقَتْ رَحْمَتُهُ تَعَالَى غَضَبَهُ هُوَ الرَّحْمنُ الرَّحِيم اَلَّذِي يَرْحَمُنَا

O (Allah)'ın rahmeti geçti, gazabının üstüne çıktı. Bizlere merhamet eden Rahman ve Rahim O'dur.

بِحُرْمَتِ مُحَمَّد هُوَ حَبِيبُ الرَّحْمن وَ آلِهِ وَ صَحْبِه وَ هُمْ شُفَعَائُنَا

Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hürmetine (bize merhamet ediyor). O Rahman'ın sevgili habibidir. Ve O'nun ailesi ve ashabının hürmetine. Onlar bizim şefaatçilerimizdir.

اَنَا الرَّجُلُ الَّذِي سَمَّى اللهُ مُحَمَّد بِحُرْمَتِ مُحَمَّد اِرْحَمْنَا يَا رَبَّنَا

Ben Allah (c.c)'ın Muhammed diye isimlendirdiği insanım. Ey Rabbimiz Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hürmetine bizlere merhamet et.

اَلْحَمْدُ لَكَ يَا رَبِّ

اَلْحَمْدُ لَكَ يَا رَبِّ وَ الشُّكْرُ لَكَ يَا رَبّ

وَ الْمُلْكُ لَكَ يَا رَبّ اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خَيرٌ لَنَا

Hamd sanadır Ya Rab! Şükür de sanadır Ya Rab! Mülk (saltanat) da Sen'indir, Ya Rab! Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

اَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِين يَا اَللهُ يَا مُعِين

كُنّا مِنْكَ نَسْتَعِين اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خَيرٌ لَنَا

Sen âlemlerin Rabb'isin. Ey Allah, ey Muîn (yardımcı)! Kesinlikle Sen'den yardım dileriz. Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

هُوَ اللهُ رَبُّنَا يَغْفِرُ ذُنُوبَنَا

يَسْتُرُ عُيُوبَنَا اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خَيرٌ لَنَا

O Rabb'imiz olan Allah'tır. Günahlarımızı affeder. Kusurlarımızı örter. Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

خُلِقْنَا دَارَ الْفَنَا عِشْنَا فِى بَحْرِ الْعَنَا
يَرْحَمُنَا رَبُّنَا اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خيرٌ لَنَا

Fani dünyada yaratıldık. Sıkıntı denizinde yaşadık. Rabbimiz bize merhamet eder. Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

كُنَّا فِى الْبَيْتِ الْحَرَم خُلِقْنَا خَيْرَ الأُمَم
نَبِيُّنَا مُحْتَرَم اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خيرٌ لَنَا

İşte Beytu'l-Haram'dayız. En iyi ümmet olarak yaratıldık. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) pek saygındır. Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

وَ اغْفِرْ لَنَا يَا غَفُور اَكُنْ عَبْدَكَ الشَّكُور
وَ اعْفُ عَنَّا يَا صَبُور اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خَيرٌ لَنَا

Bizi bağışla, ey çok bağışlayan. Çok şükreden kulun olayım. Ey Sabûr (çok sabredici), bizi affet. Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

نَرْجُوكَ يَا رَبَّنَا مِنْ لَدُنْكَ هَبْ لَنَا
وَ لاَ تَكُنْ عَلَيْنَا اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خَيرٌ لَنَا

Senden dileniyoruz ey Rabb'imiz. Katından bize ver. Aleyhimizde olma. Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

اَنْتَ رَبُّنَا الْقَادِر لِعُيُوبِنَا سَاتِر
وَ اغْفِرْ لَنَا يَا غَافِر اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خَيرٌ لَنَا

Sen kudretli Rabb'imizsin. Ayıplarımızı örtensin. Ey mağfiret edici, bizleri affet. Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

اَنْتَ رَبُّنَا الرَّحِيم بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيم
اَكْرِمْنَا يَا كَرِيم اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خيرٌ لَنَا

Sen çok merhametli Rabb'imizsin. Her şeyi çok iyi bilensin. Ey kerim olan bizlere ikram et. Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

اَنْتَ الْغَنِيّ يَا غَنِيّ عَنْ خَلْقِك تَسْتَغْنِي
اَلْجُودُ مِنَ الْغَنِي اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خَيرٌ لَنَا

Sadece Sen zenginsinsin ey Ganiyy. Yaratıklarına ihtiyaç duymazsın. Cömertlik zenginden (beklenir). Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

يَا مَالِكَ الْمَمَالِك وَ لَوْ كُنَّا كَذَلِك
صُنَّا مِنَ الْمَهَالِك اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خَيرٌ لَنَا

Ey kölelerin sahibi. Biz böyle (kusurlu) olsak da. Helak eden şeylerden bizi koru. Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

يَا اَللهُ يَا اَحَد يَا قَيُّومُ يَا صَمَد
نَرْجُوكَ مِنْكَ الْمَدَد اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خَيرٌ لَنَا

Ey Allah, ey (tek olan) Ehad. Ey (her şeyin idaresi elinde olan) Kayyum, ey (her şeyin kendine muhtaç olduğu) Samed. Senden medet umuyoruz. Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

قَدْ امَنَّا بِاللهِ وَ بِرَسُولِ اللهِ
اَلْكُلُّ مِنَ اللهِ اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خَيرٌ لَنَا

Allah'a kesin iman ettik. Allah'ın elçisine de. Her şey (artık) Allah'tandır. Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

اِرْحَمْنَا يَا رَبَّنَا اَكْرِمْنَا يَا رَبَّنَا
اَجِبْنَا يَا رَبَّنَا اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خَيرٌ لَنَا

Bize acı ey Rabb'imiz. Bize ikram et ey Rabb'imiz. Bize icabet eyle (dualarımızı kabul et). Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

اَنْتَ تُحِبُّ الْعَفْوَ وَ الْكَرَمَ وَ اللُّطْفَ
وَ اْلاِنْعَامَ وَ الرَّحْمَ اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خَيرٌ لَنَا

Sen affetmeyi seversin. İkramı ve lütfetmeyi de. Nimet vermeyi ve merhamet etmeyi de. Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

وَ اعْفُ عَنَّا يَا كَرِيم وَ اغْفِرْ لَنَا يَا رَحِيم
اَنْتَ مَوْلانَا الْقَدِيم اَلْعِيدُ عِيدٌ لَنَا وَ الْخَيْرُ خَيرٌ لَنَا

Ey Kerim olan Allah'ım bizi affet. Ey çok merhamet eden bizleri bağışla. Sen ezelden beri bizim Mevla'mızsın. Bu bayram bizim bayramımız. Bu güzellikler bizim güzelliklerimiz.

TÜRK DOSTU BHOPAL EMİRİ SIDDIK HASAN HAN'IN ARAP DİLİNDEKİ YERİ[179]

I. GİRİŞ

Geçtiğimiz yüzyılın edebiyat ve İslâmi ilimlerin hemen hemen hepsinde üç dilde, 222 adet eseri kaleme almış olan Hindistan'lı büyük alim, Müellif Sıddık Hasan Han'ın Türkiye'de tam olarak tanınmaması ve yaptığı hizmetinin bilinmemesi büyük bir eksiklik olmalıdır. Sıddık Hasan Han'ın ismi biyografisini yazan eserlerde[180] Ebu't-Tayyib Muhammed Sıddık Han b. Hasan b. Ali b. Lütfullah el-Hüseynî el Buhârî el-Kannûcî'dir.

---

[179] Lais Suud Jassim ile birlikte, Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 20, Erzurum, 2002'de yayınlanmıştır.

[180] Bkz. Serkis, Mu'cemul Matbuâti'l-Arabiyye XI. 1201-1205. Mısır: 1930-1349; Kehhâle, Om'ar Rıda, Mu'cemu'l-Müellifin s.10-90. Lübnan ts; ez-Ziriklî Hayruddin, el-A'lâm, Beyrut, 1969, VII, 36; Bağdadlı İsmail Paşa Hediyyetu'l-Ârifîn İstanbul,-1955. II,388 Nuveyhid, Adil Mu'cemu'l-Müfessirin II.539 Lübnan-ts; İslâm Ansiklopedisi X. 550 İstanbul, 1988; Brockelmann, Carl, Geschichte der Arabischen Litteratur Leiden II. 418-503, 1937; Clement Huarf, History of Arabic Literature -s.432-433 London 1903; Han Ali Hasan Ma'âsir'i Siddîki Laknav 1925; Ed van Dyke ve el-Biblavi, İktifa- s. 106, 497. Kahire 1896; Meydan Larousse XI. 253 Paris 1960.

Bhopal Reisesi ile evlendikten sonra Eyalet Reisi, Valisi anlamına gelen *Nevvab* ünvanı ile Sıddık Hasan Han 14 Ekim 1832 günü anne tarafından akrabalarının bulunduğu Bans Breli'de doğdu. Bhopal Reisi Nevvab Skender Begam 1868'de vefat etmiş, onun yerine kızı Nevvab Şahcahan Begam 1868'de tahta geçmişti.[181] 1870 yılında Sıddık Hasan Han ile evlendi. Bu izdivaç ile Sıddık Hasan Han "*Bhopal Meliki*" veya "*Bhopal Emiri*" ünvanını almış oldu. 20 Şubat 1890'da Bhopal'da 59 yaşında vefat etti ve burada aile mezarlığına defnedildi.[182]

II. SIDDIK HASAN HAN'IN ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ

a- Eserleri

Sıddık Hasan Han son devir İslâm uleması içerisinde hemen hemen her konuda çok sayıda eser vermiş velûd bir müelliftir. Ayrıca yazdığı kitaplar kaynak mahiyetindedir.[183] Yazdığı eserlerin konularına göre sıralaması ise şöyledir.[184]

a) Kur'ân ilmiyle ilgili eserleri (6 adet), b) Hadis ile ilgili eserleri (33 adet), c) Akaidle ilgili eserleri (30 adet), d) Fıkıh ve Usuli Fıkıh ile ilgili eserleri (24 adet), e) Sünnete bağlılık hakkında eserleri (11 adet), f) Siyaset ve devlet yönetimi hakkında eserleri (6 adet), g) Tarih ve siyaset hakkında eserleri (22 adet), h) Edebiyat hakkında eserleri (22 adet), j) Tasavvuf ve ahlak hakkında eserleri (56 adet), k) Menâkıb ve Fedâil hakkında eserleri (13 adet).

---

181 Hamid Raziyah, Nevvab Sıddık Han, Doktora Tezi, Bhopal Üniversitesi, 1982, s. 85.

182 Hamid Raziyah, *a.g.e.* s. 125-26.

183 Hamid Raziyah, *a.g.e.* s. 231.

184 Geniş bilgi için Bkz. Novşehrevî Ebû Yahyâ, Terâcim Ulemâ-i Hadîs Hind, Faysalabâd, 1971. s. 251-261.

b- Arap dili ve edebiyatı ilgili eserleri

1- el-İnşâu'l-Arabi (Arapça), *2- el-Bulgetu ilâ Usûli'l-Lugati*, (Arapça), *3- Tekmîlu'l-Uyûn bi Teârifi'l-Ulûm ve'l-Fünûn* (Arapça), *4- el-İlmu'l-Hefak min İlmi'l-İştikâk* (Arapça), *5- Tezhîbu Şerhu Tehzîb* (Arapça), *6- Rebîu'l-Edeb* (Arapça), *7- es-Sehâbu'l-Merkûm fî-Beyâni Envâi'l-Fünûn* (Arapça), *8- Gassu Elbânu'l-Mevrak bi Muhessenâti'l-Beyân* (Arapça), *9- Leffu'l-Kımât alâ Ba'di mâ İsta'malehu'l-'Ammetu ani'l-Mu'arrabi ve'd-Dâhili ve'l-Eğlât* (Arapça), *10- Nefhu't-Tayyib mine'l-Menzili ve'l-Habîb* (Arapça), *11- el-Magnemu'l-Bârid li's-Sâdıri ve'l-Vârid* (Arapça), *12- el-Muktesaru'l-Muhtesar fî Husni'z-zannı li'l-Muhtesâr* (Arapça), *13- el-Vaşyi'l-Merkûm fi Beyâni Ahvâli'l-Ulûm* (Arapça), 14- *Mu'ceb fî Lehfeti'l-Mugreb* (Arapça), *15- el-Fünûn ve'l-Ulûm* (Arapça)

III. SIDDIK HASAN HAN'IN LÜGAT YÖNÜ

Lügavi kaynak, kelimelerin veya kelimelerin birleşmesinden meydana gelen terkibin manasının anlaşılmasını hedef edinir.[185] Usûl-i tefsir uleması Müellif olmanın şart ve adabını tesbit ederken bilinmesi gereken belli konular arasında önce lügat, sonra nahiv, tasrif, iştikak daha sonra da meâni, beyan ve bedi sanatlarını sayarlar. Şu halde bir ayetin manasına açıklık getirmek daha doğrusu ayetin zahirine nüfuz edip anlamak bu esaslara sahip olmak suretiyle gerçekleşir.[186] Sıddık Hasan Han'da bu sahada vukufiyetini Arap dili ile te'lif ettiği yüzlerce eseriyle ispat etmiştir.

Sıddık Hasan Han her hangi bir nas veya ayet izahında dile dayalı temaları bolca kullanmış bu kaide ve prensiplerden

---

185 Cerrahoğlu İsmail, Tefsir Tarihi, Ankara, 1988, I. 265.

186 Yıldız Sakıp, Fatih'in Hocası Molla Gürâni ve Tefsiri, İstanbul, ts.,s. 234.

istifade yoluna gitmiş, cümle içinde çeşitli durumlara göre başka başka manalar kazanan gramere ait inceliklere tefsirinde işaret etmiştir.

Biz yukarıda zikrettiğimiz temaları ana başlıklar altında örnekler vererek izah edeceğiz:

a- Kelimelerin Manasını Hiçbir Nakle Dayandırmadan Doğrudan Kendisinin Yapması

Örnek 1- Bakara suresi 125. ayetin tefsirini yaparken "المقام» kelimesinin lügatta «موضوع القيام» olduğunu zikreder.[187]

Örnek 2- "فمن حج البيت أو اعتمر» ayetinde[188] geçen "العمرة» kelimesinin manası ziyade (fazlalık) demektir.[189]

b- Kelimelerin Manasını Lügatcılar (Filologlar)'ın Görüşüne Yer Vererek İzah Etmesi

Örnek 1- "فإن أحصرتم» ayetinin[190] tefsirini yaparken Müellif " الحصر» kelimesinin önce «الحبس» menetmek olduğunu zikreder. Sonra Ebû Ubeyde, el-Kısâî ve el Halil'den yaptığı nakille bu kelimenin manasının «hastalık» olduğunu «أحصر بالمرضى» ve «حصر بالعدو» yani «*Hastalık sebebiyle alıkondu, düşman yüzünden engellendi*" misalleriyle açıklar.[191] Yine aynı kelimenin İbn-i Fâris'in *el-Mücmel*'inden yaptığı nakille "أحصر بالعدو و حصر بالمرضى» yani «*Düşman sebebiyle alıkondu, hastalık yüzünden engellendi*"

---

187 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, Kahire, 1979, s. 26.
188 Bakara 158.
189 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 31.
190 Bakara 196.
191 Ebu Ubeyde Mamar b. el-Musenna, Mecâzu'l-Kur'ân, I. 69 Mısır, 1954.

olduğunu, İbn-i Arabî'nin ilk görüşü tercih edip "*dilcilerin çoğunluğunun bu görüşte olduğunu*" ondan nakleder. Zeccâc'dan da "*bu görüşün dilcilerin hepsinin ortak görüşü*" olduğu sözü nakledilir. Ferrâ'da bu lafzın ister düşman, sebebiyle, ister hastalık yüzünden olsun haps ve menetme manasına geldiğini söyler.[192] Ebû Amr ile Şeybânî'de Ferrâ'ya bu görüşte muvafakat etmiştir.[193]

c- Kelimelerin Manasını Başka Ayetlerle İzah Etmesi

Örnek 1- "يا ايها الذين آمنوا كتب عليكم القصاص" "*Ey iman edenler öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı*"[194] Müellif yukarıdaki ayetin tefsirinde önce "*el-kısas*" kelimesinin "قص أثره» «*Kassa eserehu*" olan izini takip etmek olduğu, dolayısıyla bunun birisinin yaptığı şeyin aynısını yapmak olduğunu misal vererek açıklamış ve verdiği manaya teyid için "فارتدا على آثارهما قصصا» «*O ikisi izleri üzerine geri döndüler*" ayetini[195] getirmiştir.[196]

d- Kelimelerin Manasını Hadise Dayanarak İzah Etmesi

Örnek 1- Müellif "يريد الله بكم اليسر" "*Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez*" ayetinde[197] geçen "اليسر" kelimesinin manası " *içinde zorluk olmayan, kolaylık*" olup, Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem); "يسروا و لا تعسروا بشروا و لا تنفروا" *kolaylaştırınız,*

---

192 el-Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad (ö.207) Meanîi'l-Kur'ân, I. 117, Kahire, 1955.
193 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 61, 62.
194 Bakara 178.
195 Kehf 64.
196 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 36.
197 Bakara 185.

zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz" hadisini sahih isnatla nekletmiştir.[198]

Örnek 2- "يا أيها الذين آمنوا اذا ضربتم فى سبيل الله" ayetinde[199] "ضرب" *yeryüzünde yürümek , sefere çıkmaktır.* "*Fi*" harfi ceri ile kullanılmazsa "ضرب" kelimesi kaza-ı hacet için dışarı çıkmak manasına gelir. Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) «لا يخرج الرجلان" "*iki kişi beraber kaza-ı hacet için çıkmasınlar*" buyurmuştur.[200]

e- Kelimelerin Manasını Şiire Dayanarak İzah Etmesi

Örnek 1- "تتخذون منه سكرا و رزقا حسنا" "*Onlardan hem içki hem de güzel rızıklar edinirsiniz*" ayetinin[201] tefsirini yaparken müellif, "سكرا" *kelimesinin içki olduğunu, lügat ehlinin bu görüşte birleştiğini, sadece Ebû Ubeyde'nin bu kelimeyi «tad, zevk» olarak kullandığına işaret eder.*[202] *Ve cumhur ehl-i lugatın görüşünün sıhhatine delil olarak aşağıdaki ayeti naklederek* بئس الصحاب و بئس الشرب شربهم اذا خرج منهم الحظر و السكر *burada da* "سكر" *kelimesinin içki olarak kullanıldığını* söyler.[203] Bunun yanısıra Ebû Ubeyde'nin görüşünü destekleyen جعلت عيب الأكرمين سكرا beyitini de naklederek burada aynı kelimenin tad olarak geldiğini istişhaden kullanır. Bütün bunlara takiben Zeccac'ın ve genelleme yaparak ehl-i tefsirinde bu kelimenin manasının "*içki*" olduğunu söylediklerini, İbn-u Cerîr'in ise Ebû Ubeyde'yi desteklediğini belirtir.[204]

---

198 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, 43.

199 Nisâ 94.

200 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 255; el-Berhanfûri Alauddin Ali el-Muttaki b. Husameddin el-Hindi, Kenzu'l-Ummal fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl, IX. 352, Beyrut, 1985.

201 Nahl 67.

202 Ebû Ubeyde, ag.e. I/363.

203 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 431.

204 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 431.

f- Kelimelerin İzahını Cümlede Kullanarak Yapması

Örnek 1- "و ما أهل به غير الله» *Allahtan başkası adına (kesileni de haram kıldı)* ayetinde[205] "أهل» kelimesi *"sesin yükseltilmesi*"dir.

يقال أهل بكذا أى رفع صوته yani "*sesini yükseltti*" denir.[206]

Örnek 2- "كتب عليكم القصاص» ayetinde[207] geçen "القصاص» kelimesininin «قص أثره» dan «*izini takip etti*" olduğu, dolayısıyla bunun birinin yaptığı şeyin aynısını yapmak olduğunu açıklayan müellif verdiği manaya teyid için "*O ikisi izler üzerine geri döndüler*" ayetini[208] getirmiştir.[209]

IV. SARF VE NAHİV YÖNÜ

Sarf ve nahiv bilgileri Arap gramerinin iki önemli bölümleridir. Bunlardan ilki yani sarf- الصرف istenilen manayı elde etmek için kelimenin aldığı şekillerden bahseden bilgi dalıdır. Veya manevî veya lâfzî bir gayeyle, kelimenin yapısından bahseden ilim. Başka bir tarifi de şöyledir: Kelimenin; istenilen mânâya göre, çeşitli şekillere; çevrilmesinden bahseden ilim. Kısaca şekil bilgisi. İkincisi yani nahiv- النحو kelimelerin cümle içindeki vazifelerini ve bu vazifelere göre sonlarının aldığı durumu i'rab -الإعراب öğreten bilgi dalıdır. Nahiv Kelimelerin birbirine rabt ve izafet ve amel eylemelerine müteallik olan kaideleri içine alan ilimdir. Lügat manası yol, cihet demektir. Çünkü Arap dilinin usulüne ulaştıran bir ilimdir.[210]

---

205 Bakara 173.
206 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 34.
207 Bakara 178.
208 Kehf 64.
209 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, 36.
210 eş-Şeyh Ahmed Rida, Mevsuatun Lugaviyyetun Hadisetun; Beyrut, 1960, 5/419. el-Cürcânî nahv hakkında: "Bir takım kaidelerle i'rab, bina ve bu ikisinin dışındaki

Yukarıdaki kısa izahtan anlaşılacağı üzere arapça indirilmiş olan Kur'ân'ı Kerim'in[211] anlaşılması ve tefsiri için sarf ve nahiv bilgilerinin çok büyük rolü vardır. "*Çünkü kelime ve cümlelerin delâleti ile maksatların asıl ve dayanakları gramer ve sentaks sayesinde anlaşılır. Fail mefulden, mübteda haberden, bu bilgilerin yardımıyla ayırt edilir.*"[212]

Sıddık Hasan Han da bu hususiyetlere önem vermiş, ayetlerin izah ve anlaşılmasında bu iki ilimden yararlanmış kelimelerin değişik durumlara göre kazandığı mânayı ve vezinleri ile kaide ve prensiplerini yer yer zikir ve beyan etmiştir. Müellif bunun yanı sıra bir ayetin ira'bı ile ilgili farklı görüşleri kaydederken bazen onlardan birini diğerine tercih ettiği de olur. Biz tefsirinin sarf ve nahivdeki yerini aşağıda başlıklar altında takdim ettiğimiz esas ve örneklerle inceleyeceğiz. Bu başlıklar kısaca;

a- Sarf İlmiyle ilgili Olarak Verdiği Bilgilere Örnekler

1- Bazı Kelimelerin Müfret ve Çoğullarını Vermesi

Örnek 1-2- Müellif Bakara suresi 158. ayetin tefsirini yaparken "المروة» kelimesinin aslının lügatta «المروى» «واحدة المروى» nın

durumlarda terkiplerin hallerinin kendisiyle bilindiği veya asıllar vasıtasıyla kelamın sıhhat ve fesadının bilindiği şeydir" der. Bir başka tarifte kelimelerin cümle içindeki vazifelerini ve bu vazifelere göre sonlarının aldığı durumu (İrab) öğreten bilgi dalıdır. Bu durumlar dört bölümden oluşur; a) Raf ("U" sesi verir.) : Nominatif, mücerred (racul-un) ve muzari merfu (Yaktul-u) gibi. b) Carr ("I" sesi verir.) Genetif (racul-in) gibi. c) Nasb ("A" sesi verir.) Akkuzatif (racul-an, muzari mensub (yaktul-a) gibi. d) Cazm (Sesli harfin olmayışı): muzari maczum (yaktul) gibi. Nahv bilgisi bu görevi yanı sıra cümle içinde kelimelerin görevlerinden ve bu kelimelerle Arapça'ya uygun bir şekilde cümleler kurmakla da ilgilenir.

211 Yûsuf 2.

212 İbn Haldun Ebû Zeyd Abdurrahman (h.773), Mukaddime, M. E. Basımevi, İstanbul, 1986, s. 173-174 .

müfredi olduğunu söylerken[213] yine aynı ayette geçen "الشعائر» kelimesinin «شعيرة» nin cem'isi olduğunu belirtir.[214]

Örnek 3- "و حلائل أبنائكم» ayetinde[215] geçen "الحلائل» kelimesi «ليلة» nin cem'idir.[216]

2- Bazı Fiillerin Mazi, Muzari ve Mastarını Vermesi

Örnek 1- "و لا تلقوا بأيديكم إلى التهلكة» ayetinde[217] "التهلكة» kelimesi «هلك يهمك هلاكا و هلكا و تهلكة» den masdardır.[218]

Örnek 2- "و قاتلوا المشركين كافة» ayetindeki[219] "كافة» hal durumunda mastardır. Manası hep beraberdir.[220]

3- Kelimelerin Veznine İşaret Etmesi

Örnek 1- Yukarıda zikri geçen aynı örnekte "الجزية» kelimesinin vezni «فعلة» vezninden gelmektedir.[221]

b- Nahv İlmiyle İlgili Olarak Verdiği Bilgilere Örnekler

1- İ'rabla ilgili İzahları

Örnek 1- لا يستوي القاعدون من المؤمنين غير أولى الضرر و المجاهدون فى سبيل الله بأموالهم و أنفسهم "*Müminlerden özürsüz olarak (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad edenler bir olamaz. Allah mallarıyla canlarıyla savaşanları derece bakımından*

213 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, 30.
214 *A.g.e.* 30.
215 Nisâ 23.
216 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*,188.
217 Bakara 95.
218 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, 56.
219 Tevbe 36.
220 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*,s. 406.
221 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 402.

oturanlardan üstün kılmıştır." Müellif yukarıda mealini verdiğimiz Nisa suresi 95. ayetinin tefsirinde "غير أولى الضرر» «*Özür sahibi olmaksızın*" tabirindeki "غير» edatının irab bakımından üç hareketle okunabileceğini işaret etmiştir.

a) Merfu okunması durumunda «القاعدون» kelimesinin sıfatı olup, buna göre manası «*Özür sahibi olmayıp oturan kimselerle cihad edenler bir olmaz.*" şeklindedir. Ehl-i Kufe, Ebû Amran ve İbn-i Kesir merfu olarak okumuşlardır.

b) Mecrur okunması durumunda, ayette geçen "*müminler*" kelimesinin sıfatı olup, Ebû Hay've bu şekilde okumuştur.

c) Mensub okunması durumunda ise, iki izah bulunmaktadır. Birincisi, oturanlar veya müminlerden[222] müstesna olmasıdır. Buna göre mana, "*özrü bulunmayanlar hariç, oturanlar veya müminler mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenlerle bir olmaz*" şeklindedir. İkincisi ise, hal olarak mensub olduğundan manası "*sıhhatli iken oturanlarla cihad edenler bir olmaz*" şeklindedir.[223]

Burada müellifin kelimenin değişik irab hallerini zikredip bunu yaparken bunların manaya olan tesirinide açıkladığını görmekteyiz.

Örnek 2- و لا يجرمنكم سنآن قوم أن صدوكم عن المسجد الحرام أن تعتدوا

Yani *"Mescid-i Haram'a girmenizi önledikleri için bir topluma karşı beslediğiniz kin sizi (onlara karşı) tecavüze sevketmesin*"[224] Müellif bu ayeti tefsir ederken aynen şöyle der:

222 Müellif غير edatının mensub okunması durumunda zikrettiği istisnayı «القاعدون» oturanlar ve «من المؤمنين» «müminler» ayrı ayrı iki grub olarak zikretmiştir. Oysa doğrusu «القاعدون من المؤمنين» «müminlerden (evlerinde oturanlar"ı birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak ele alınmalı ve nasb okunma durumunda bunun «القاعدون من المؤمنين» kelimesinden müstesna olması gerekirdi.

223 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 258.

224 Mâide 2.

«أن صدوكم»derken أن edatındaki hemzenin fetha olarak mef'ul lieclihi durumundaki manası,"Sizi Mescid-i Haramdan alıkoydular diye bir topluluğa karşı duyduğunuz kin ve kırgınlık sizi sakın aşırılığa sevketmesin" olurken[225] *Ebû Ömer, ibn-i Kesir ve Ebû Ubeyde'nin de seçimi olan* أ *edatındaki hemzenin kesra olarak şartiye olmasın durumunda ise manası, Şayet sizi Mescid-i Haram'dan alıkoyacak olurlarsa onlara karşı duyacağınız kin ve kırgınlık sakın sizi aşırılığa sevketmesin» şeklinde değişiyor.*[226] Yine burada yukarıda olduğu gibi müellif irabtaki değişik ihtimalleri zikrediyor ve beraberinde bu ihtimallerin manaya olan tesirini izah ediyor.

2- Zamirlerin Merciine İşaret Etmesi

1. Örnek- Sıddık Hasan Han bazen ayetleri tefsir ederken içinde geçen zamirlerin mercilerine işaret ederek harhangi bir iltibasa mahal verilmemesini sağlamaktadır. Yine Muzzemmil suresi 2.3.4. ayetlerin tefsirinde; قم الليل الا قليلا نصفه او انقص منه قليلا أو زد عليه و رتل القرآن ترتيلا - *"Geceyi tamamen değilde, yarısını yahud yarıdan az eksiğini veya fazlasını yatmadan (ibaretle) geçir ve Kur'ân'ı tane tane oku"* Müellif bu ayette geçen "«منه» ve «عيله» zamirlerinin «الى الأقل من النصف» yarıdan az eksiğine ait olduğunu nakletmiş ve bu görüşün çok uzak oldğunu beyanla her iki zamirin «النصف» a ait olması gerektiğini savunmuştur.[227]

3- İstisnalara İşaret Etmesi

Örnek 1- و لا تنكحوا ما نكح آباءكم من النساء الا ما قد سلف "*Babalarınızla evlenmiş olan kadınlarla evlenmeyiniz. Ancak daha önce*

---

[225] Mekki b. Ebi Talib. *a.g.e.* I. 405.
[226] Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 290; Ebû Ubeyde *a.g.e.* I. 197.
[227] Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 550.

geçenler müstesna...” ayetindeki[228] “الا ما قد سلف»kelimesi istisna-i munkatıdır.[229]

Örnek 2- “ما كتبناها الا ابتغاء» ayetindeki [230] “الا ابتعاء» kelimesi istina-i munkatıdır.[231]

4- Haziflere İşaret Etmesi

Örnek 1- “و لو لا رحال مؤمنون و نساء مؤمنات» ayetinde[232] geçen “لولا»nın cevabı mahzuftur. Takdiri «لاذن الله» dir.[233]

Örnek 2- “و قولوا للناس حسنا» *“insanlara güzel söyleyin”* ayetindeki[234] “حسنا» kelimesinden önce hazfedilmiş bir masdar olup takdiri, «قولوا لهم قولا حسنا» *onlara güzel söz söyleyin”* dir.[235]

5- Cümlede Bulunan Bazı Ögeler Üzerinde Durması

1- Mübteda ve Habere İşaret Etmesi

Örnek 1- “بعضكم من بعض» cümlesindeki[236] “بعضكم» kelimesi mübleda, «من بعض» ise haberdir.[237]

Örnek 2- “آبائكم و أبنائكم لا تدرون أيكم أقرب بكم نفعا» «*Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz*”[238] Müellif yukarıda ki ayetin tefsirinde “لا تدرون و ما بعده» la tedrüne’ve ondan sonrakiler için haber,

---

[228] Nisâ 22.
[229] Sıddık Hasan Han, Neylu’l-Merâm, *a.g.e.*, s. 181.
[230] Hadid 27.
[231] Sıddık Hasan Han, Neylu’l-Merâm, *a.g.e.*, s. 512.
[232] Fetih 25.
[233] Sıddık Hasan Han, Neylu’l-Merâm, *a.g.e.*, s. 504.
[234] Bakara 83.
[235] Sıddık Hasan Han, Neylu’l-Merâm, *a.g.e.*, s. 18
[236] Nisâ 25.
[237] Sıddık Hasan Han, Neylu’l-Merâm, *a.g.e.*, s. 202.
[238] Nisâ 11

«أقرب» kelimesinin de «أيهم» kelimesinin haberi olduğunu naklen belirtmiştir.[239]

2. İstifhamlara İşaret Etmesi

Örnek 1- "كيف يكون للمشركين عهد عند الله و عند رسول الله» «*Müşriklerin Allah ve Rasulu yanında nasıl sözleşmesi olabilir ?*"[240] Müellif yukarıdaki ayetin tefsirinde "كيف» soru edatı için inkarı tezammun eden şaşkınlık, hayret istifhamı demiştir.[241]

Örnek 2- Müellif "يسألنوك عن الشهر الحرام قتال فيه» «ayettindeki[242] onlardan sadır olan sual, suâl-i inkarîdir der.[243]

3- Zarflara İşareti

Örnek 1- "و لا تصل على أحد منهم مات أبدا» «*onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma*" [244] Ayetteki "أبدا» kelimesi yasağın ebedi olduğuna delalet eden zarftır.[245]

Örnek 2- "اذا حضر أحدكم الموت حين الوصية» ayetinde[246] "حين الوصية» kelimesi حضرveya «الموت» in zarfıdır.[247] Veya birinci zarftan bedeldir.

4- Atıflara İşareti

Örnek 1- "و أن تجمعوا بين الأختين» «*İki kız kardeşi beraber almakda*" ayeti[248] mâkablinde bulunan muharremata matuf olup,

---

239 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 169.
240 Tevbe 7.
241 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 397.
242 Bakara 217.
243 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 78.
244 Tevbe 84.
245 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 416.
246 Mâide 106.
247 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 348.
248 Nisâ 23.

manası "*iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı*" olacaktır. Bu tahrim onların nikah veya cariye olmaları durumunda aynıdır.[249]

Örnek 2- "و المحصنات من النساء« ayeti[250] bir önceki ayette zikri geçen haram olan (14 sınıf kadın) lara matuftur.[251]

5- Hallere İşareti

Örnek 1- "فمما ملكت أيمانكم من فتياتكم الممنات« ayetindeki[252] "من فتياتكم المؤمنات« cümlesi hal üzere mahallen mensubtur.[253]

Örnek 2- "و قاتلوا المشركين كافة« ayetindeki[254] "كافة« kelimesi hal durumunda masdardır.[255]

Örnek 3- "و أعينهم تفيض من الدمع« ayeti[256] (cümle olarak haldir.) Yani onların hal-i kevninin, ağlamış olmalarıdır.[257] Ve yine aynı ayetin devamında "حزنا« kelimesi de hal veya masdar üzerine mensub olmuştur.[258]

7- Bedellere İşareti

Örnek 1- "نصفه او أنقص منه قليلا« ayetinde[259] geçen "نصفه« kelimesi «قليلا» den bedel olup manası: "*gecenin ya yarısını, ya yarından biraz eksiğini veya yarıdan biraz fazlasını (yatmadan ibadetle) geçir.*" demektir.[260]

---

249 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 191.
250 Nisâ 24.
251 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 195.
252 Nisâ 25.
253 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 201.
254 Tevbe 36.
255 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 406.
256 Tevbe 92.
257 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 418.
258 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 418.
259 Müzzemmil 3.
260 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 550.

Örnek 2- "فمن يكتمها فانه آقم قلبه » ayetinde [261] geçen "قلبه« keli-mesi «آثم« kelimesinin bedelidir.[262]

Örnek 3- "يسألونك عن الشهر الحرام قتال فيه« ayetinde[263] Sıbeveyh'e göre bedel-i iştimal vardır.[264]

8- Sıfatlara İşareti

Örnek 1- "و قولوا للناس حسنا« «*İnsanlara güzel söyleyin*"[265] ayetindeki "حسنا« kelimesi kendinden de önce hazfedilmiş mas-darın sıfatıdır.[266] Takdiri, " ولا حسنا « *onlara güzel söz söyleyin*" demektir

Örnek 2- "فان كن نساء فوق اثنتين« ayetindeki[267] "نساء« «فوق« keli-mesinin sıfatı[268] veya "كان« nin ikinci haberidir.

Örnek 3- «ودوا او تكفرون كما كفروا« ayetinde[269] geçen "كما« daki «kef» hazfolunmuş bir masdarın na'tıdır. Takdiri; "*Onların kü-fürleri gibi küfürle*" demektir.[270]

9- Atf-ı Beyana İşareti

"أن تبروا و تتقوا و تصلحوا بين الناس« ayeti[271] bir önceki "لأيمانكم« kelimesine atfi beyandır.[272]

---

261 Bakara 283.
262 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 146.
263 Bakara 218.
264 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 78.
265 Bakara 83.
266 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 18.
267 Nisâ 11.
268 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 163.
269 Nisâ 89.
270 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 248.
271 Bakara 224.
272 Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 90.

10- Temyizlere İşareti

Örnek 1- “آبائكم و أبناؤكم لا تدرون أيهم أقرب لكم نفعا» «*Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz.*” ayetindeki[273] “نفعا» kelimesi temyizdir. Manası; «*Kendisine (vefatından sonra) dua eden salih evlad” sahih hadisinde olduğu gibi sizin namınıza sadaka verme, sizin için dua etmekte size fayda bakımından hangisinin yakın olduğunu bilemezsiniz.*”[274]

11- Mâ-i Masdariyyeye İşareti

Örnek 1- “و لا تقولوا لما تصف ألسنتكم الكذب، هذا حلال و هذا و حرام» Yani;»*Dillerinizin yalan olarak vasfettiği şeyler hakkında*, “*bu helaldir, bu haramdır demeyin*” ayetindeki[275] ما burada ma-i masdariyyedir.[276]

Örnek 2- Bakara 236 daki “ما لم تموهن» ayetinde geçen «ما» hakkında mâ-i masdariyye denilmiştir.[277]

12- İsmu’l-Mevsûle İşareti

Örnek 1- “فما استمتعتم به منهن» ayetindeki’[278] “ما» burada mevsûledir.[279]

Örnek 2- “و لا تقولوا لما تصف ألسنتكم » ayetindeki[280] (ما) nın mevsûe olması da caizdir.[281]

---

[273] Nisâ 11.
[274] Sıddık Hasan Han, Neylu’l-Merâm, *a.g.e.*, s. 169.
[275] Nahl 116.
[276] Sıddık Hasan Han, Neylu’l-Merâm, *a.g.e.*, s. 435.
[277] Sıddık Hasan Han, Neylu’l-Merâm, *a.g.e.*, s. 121.
[278] Nisâ 24.
[279] Sıddık Hasan Han, Neylu’l-Merâm, *a.g.e.*, s. 198.
[280] Nahl 116.
[281] Sıddık Hasan Han, Neylu’l-Merâm, *a.g.e.*, s. 436.

13- Şartlara İşareti

Örnek 1- "فما استمتعتم به منهن فآتوهن أجورهن» ayetîndeki[282] mevsûle olan "ما» aynı zamanda şartiyye manasına da havidir.[283]

Örnek 2- "فان تنازعتم فى شيئ» ayetindeki[284] "ان» çoğunluğa göre şartiyyedir.[285]

14- İzafetlere İşareti

Örnek 1- "فلا يقربوا المسجد الحرام بعد عامهم هذا» ayetindeki[286] بعد kelimesi عامهم kelimesine muzaftır.[287]

15- Zaidlere İşareti

Örnek 1- "و انفقوا فى سبيل الله و لا تلقوا بأيديكم الى التهلكة» *"Allah yolunda infak ediniz. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız."*[288] Sıddık Hasan Han bu ayetin tefsirini yaparken; "و الباء فى قوله "بأيديكم" "زائدة و مثله" ألم يعلم بأن الله يرى» diyerek «بأيديكم» lafzında ki «الباء» be'nin zâid olduğunu belirtmiş zaid olduğunu iddia ettiği başka bir ayetle de istişhadta bulunmuştur.[289]

15- Fâ-i Takibiyye İşareti

"و لو شاء الله لسلطهم عيكم فاقاتلوكم» ayetindeki[290] geçen " فاقاتلوكم » da «الفاء» takibiyedir.[291]

---

[282] Nisâ 24.
[283] Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 198.
[284] Nisâ 59.
[285] Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 241.
[286] Tevbe 28.
[287] Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 401.
[288] Bakara 195.
[289] Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 56.
[290] Nisâ 90.
[291] Sıddık Hasan Han, Neylu'l-Merâm, *a.g.e.*, s. 250.

16- Min el-Beyâniyye

“ما طاب لكم من النساء» ayetindeki[292] “min” bir kavle göre beyaniyyedir.[293]

V. SONUÇ

Sıddık Hasan Han (1248/1832-1307/1890) yılları arasında Hindistan’da yaşamıştır. Yaşadığı dönem Hindistandaki sosyal çalkantıların doruğa ulaştığı bir dönem olup İngiliz işgaline karşı müslümanların baş kaldırarak kurtuluş savaşını başlattıkları günlere rastgelir. Sıddık Hasan Han’ın yaşadığı dönem Şah Veliyullah Dehlevî’nin başlatıp önderlik ettiği daha sonra çocuklarının sürdürdüğü ilmi hareketin devamı olarak görülebilir. Bu dönemde daha çok Kur’ân ve hadis ilminin revaç bulduğu Kur’ân’ın önce Farsça ile Urduca’ya tercümeleri ardından çeşitli tefsirlerinin te’lif edildiği görülmektedir.

Sıddık Hasan Han yazdığı eserlerin ve konularının çeşitliliği çok zengindir. İslâmın her sahasında 74’ü Arapça, 45’i Farsça ve 103’ü Urduca olmak üzere 222 adet eser yazmış olup, bunların içerisinde 25 adeti henüz neşredilmemiştir. Fakat Sıddık Hasan Han bu eserlerinde umumiyetle eslafın asar ve akvalini nakilden başka büyük dirayet ve düşünce örneği göstermemiştir. eserleri içerisinde Türkçe’ye kazandırılmış olan *el-İklîd* adı usul kitabı olup, bu eser “*Mezheplerin Doğuşu*” adlı kitap içinde yayınlanmıştır.

Sıddık Hasan Han’ın kaleme almış olduğu eser ve Bhopal Emiri sıfatıyla yapmış olduğu hizmetler ilim dünyasına ve özellikle Arap Edebiyatına katkı adına büyük önem arz etmektedir. Sıddık Hasan Han’da bu sahada vukufiyetini Arap dili ile te’lif

292 Nisâ 3.

293 Sıddık Hasan Han, Neylu’l-Merâm, *a.g.e.*, s. 153.

ettiği yüzlerce eseriyle ortaya koymuştur. Tefsirinde ayetlerin izah ve anlaşılmasında sarf ve nahiv ilimlerinden yararlanmış kelimelerin değişik durumlara göre kazandığı mânayı ve vezinleri ile kaide ve prensiplerini yer yer zikir ve beyan etmiştir. Bunun yanı sıra bir ayetin ira'bı ile ilgili farklı görüşleri kaydederken bazen onlardan birini diğerine tercih ettiği de olur.

Sarf ilmiyle ilgili olarak bazen bazı kelimelerin müfret ve cemilerini vermiş, bazen bazı fiillerin mazi, muzari ve mastarını vermiş ve bazen de kelimelerin veznine işaret etmiştir. Nahv ilmiyle ilgili olarak; irabla ilgili izahlara girmiş, zamirlerin merciine işaret etmiş, istisnalara işaret etmiş, haziflere işaret etmiş, cümlede bulunan bazı gramer ögeleri üzerinde durmuş onları hem izah etmiş ham de örneklendirmiştir. Bunlardan bazıları: mübteda ve habere işaret etmesi, istifhamlara işaret etmesi, zarflara işareti, atıflara işareti, hallere işareti, bedellere işareti, sıfatlara işareti, atf-ı beyana işareti ve temyizlere işareti şeklinde sıralanabilir.

“TANRIYA DÖNÜŞ AZIĞI” HAKKINDA[294]

Çağdaş Arap Edebiyatının en önde isimlerinden biri olan Mihael Nuayme’nin orijinal adı *Zâdu’l Meâd* olan eseri değerli Babil Yayınları arasında araştırmacı Prof. Dr. Kenan Demirayak tarafından *Tanrıya Dönüş Azığı* adı altında Türkçe’mize kazandırılmıştır. 130 sayfa’dan oluşan kitap “insanlık, ölüm ve yaşam, doğa ve Tanrı” üzerine özlü konuşmalardan oluşmaktadır.

Eser; yazarın hayattan edinmiş olduğu tecrübe ve mantıksal birikimi ile okuyucuyu doğruya yöneltme çabaları olarak özetlenebilir. Bu yönüyle baştan sona defalarca okunup satırları arasında notlar alınması gereken bir eser.

Örnek kabilinden; aslî değerleri yabancı kompleksi ile kendi öz değerleri dışında arayan toplumlara; “ *Ey hemşehrilerim! Batı uygarlığının gözlerinde gümbürdeyen şimşek sakın gözlerinizi kamaştırmasın. Yağmur getirmeyen bir şimşektir çünkü o.*” derken yer yer ümit aşılayıcı, “*Bana bir merhaba demek üzere gelen kadınlardan biri elini elime koyduğunda “kusura bakma, ellerim pütürlü” dedi ve ben ona “ aksine sen benim kusuruma bakma, benim ellerim yumuşak” diye cevap verdim ve veren elin alan elden özür dilediği bir zamana hayret ettim.*” , “ *Özgürlük bana kendisini insanların çitlerinde değil, ruhumda aramamı emretti.*

---

[294] Yedi İklim Dergisi, 2001’de yayınlanmıştır.

Ve insanların en yoksulunun en fazla çite sahip olanı, en çok köle olanının başkalarını köleleştirebileceğini zannedeni, memleketlerin en zayıfının en fazla ordu ve en büyük donanmaya sahip olanı.... Olduğunu anlattı." Ve " *Dağlarınızda çadır kurmuş olan barış New York gibi bir şehirde kamp kurmuş kargaşadan ne kadar uzaktır! Öyleyse barışınızı bu kargaşa ile bir araya getirmek için niye ısrar ediyorsunuz?"* derken öz değerlere sahip çıkmayı teşvik, " *İnsanın yaşamından amacını bir kelimeyle belirlememi isteseniz, "bilgi" derim. Bilgi ile neyi kastettiğimi sorsanız size "insanın kendisini bilmesi"* derken de bilgelik işlenmektedir.

Çalışmada göze çarpan ilk husus orijinalini aratmayacak şekilde kolay ve akıcı bir Türkçe ile okuruna aktarılmış olmasıdır.

Malum olduğu üzere çeviri, özetle bir dilde var olan herhangi bir anlamın başka bir dile yeniden uyarlanması ve aktarılması olayıdır. Bir çanaktan başka bir çanağa sıvı dökercesine, bir ifadeyi başka bir ifadeye salt çeviri mümkün değildir. Çevrilecek olan metnin bahsini ettiği şeyi de anlamak gerekmektedir. Tercümede yatan gerçek geniş coğrafyada var olan farklı kültürlerin ortak kullanılma açılması, birbirlerinden etkileşimi ve faydalanabilir hale gelmesidir. Çeviri olmaksızın kültür değişimleri ve etkileşimleri söz konusu olamaz. Çeviri ile beslenmeyen bir kültür kısır döngü içerisinde kalabilir. Bu anlamda tercümenin medeniyetlerin etkileşiminde oynamış olduğu rol herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Çeviri bu yönüyle bir anlamda kültürler arası alış verişi sağlamaktadır.

İşte elinizdeki bu eser çevirinin yüklenmiş olduğu bütün bu sorumlulukları hakkıyla îfa etmekte diyebiliriz. Bu başarının arkasında sözü ifadesel-anlamsal dokusuyla çevirisinin yanı sıra çevirmenin aynı bilgeliği paylaşıyor olmasının rolü de büyük olsa gerek derim.

Derin ve içten anlatımı ve çağdaş yorumuyla günümüz okuruna kazandırılmış olan bu eser gerçekten okunmaya değer.

MAHMÛD TEYMÛR & ÇAĞDAŞ ARAP HİKÂYESİNDEN BİR ÖRNEK 'TURİST'[295]

I. GİRİŞ

Bu çalışma çağdaş Arap edebiyatında kısa hikâye türüyle ün kazanmış Mahmud Teymûr'un orijinal adı *es-sâih* olan hikâyesinin Türkçe'ye çevirisidir. 1894 yılında Kahire'de doğmuş olan Teymûr yaşadığı dönemde edebiyata olan ilgisi ve evinde düzenlediği edebiyat meclisleriyle tanınmış Ahmed Teymûr Paşa'nın oğludur. Mahmud Teymûr ilköğretimden sonra liseye devam eder. Bu sırada babasının kendisini *İmru'l Kays' Muallaka*'sını ezberlemeye teşvik etmesiyle yoğun olarak edebiyatla ilgilenmeye başlar. Liseyi bitirdikten sonra Yüksek Ziraat Okuluna kaydolur, ancak yakalandığı tifo hastalığı nedeniyle eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalır. Bu sırada Fransa'dan dönen ağabeyi Muhammed Teymûr ona Mopasan'ın metodunu tanımasını ve bu sahada ilerlemesini sağlar. Ardından Avrupa'ya gider. Ve ekonomi üzerinde eğitim alır. Almış olduğu eğitim sahası olmamasına rağmen hikâye ve tiyatro alanında hakkında *"şeyhu'l-kıssa"* olarak tanınır.

---

[295] Nurullah Yılmaz ile birlikte, Yedi İklim Dergisi, 2001'de yayınlanmıştır.

II. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Mahmud Teymûr yaşamış olduğu dönem itibariyle sosyal eğilimlerden etkilenmiş çağdaş yazarlardan biridir. Edebiyat hayatına kısa hikâye yazımıyla başlayıp daha sonra toplumsal olayları konu alan uzun hikâyeler kaleme almıştır. Eserlerine de yansıtmış olduğu en önemli unsur çağdaş çevre ve Avrupaî öğretileri içeren sosyal değerlerdir. Sık sık eserlerinde aristokrat bakış açısıyla çeşit toplum birimlerindeki kişisel hataları konu edinmiştir. Hikâyelerinde toplumun aksayan yönlerini ortaya koyup bunlara çare arama yoluna gitmiştir. Nitekim o, hikâyelerinde daha çok toplumsal hayatta meydana gelen değişik olayları konu edinmiş, ferdî ve içtimaî şartları ele almış ve yeri geldiğinde psikolojik tahliller yapmıştır. Tahlillerinde şahıslara karşı iyimser, tasvir ve hayal unsurlarında ise gayet ılımlı olduğu görülür. Eserlerinde batı edebiyatındaki tenkit anlayışından özellikle de Rus ve Fransız edebiyatında sembolleşmiş *Tercenyev* ve *Mopasan*'dan etkilendiği gözlemlenmektedir. Hikâyelerinde sergilemiş olduğu klasik doğu psikolojisi, tenkitçi sosyal çatışmanın bir göstergesi olup bir bakıma insanî zaafları şekillendirmiştir. Hikâyecilik alanında kısa zamanda büyük mesafe kat eden Mahmud Teymûr edebî yönden Batı edebiyatçılarına eşit değerde eserler vermiş, hatta bir çok hikâyesi Fransızca, İtalyanca, İngilizce, Almanca, Rusça ve Türkçe'ye çevrilmiştir.

Belli başlı eserleri şunlardır: *Kleobatra fî Hâni'l-Halilî*, *İbn Celâ*, *Havâu'l-Halide*, *el-Yevm Hamrun*, *Sakru Kureyş*, *Nidâu'l -Meçhûl*, *Selvâ fî Mehebi'r-Rîh*, *Hakluhu Şâz*, *el-Mahbe' Rakam 13*, *Esteru min İblis*, *Recep Efendî ve Atlâl.*

III. TURİST (TÜRKÇE ÇEVİRİ)

Muhammed Bey'in Ezher Üniversitesi civarında anne- babası, dadısı ve ailesine yakın bir kaç hizmetçisiyle birlikte oturduğu

bir evi vardı. Evden 100 Cüneyh kira geliri elde edip, bu parayla şikayetçi olmayacak derecede bir yaşam sürdürmekteydi. Yaşı 48'e ulaşmış, siyah sakalı yavaş yavaş ağarmaya yüz tutmuştu. Devamlı siyah renkli Redingot marka geniş, kısa şapka giyerdi. İlk eğitimini özel hocalardan almış, ancak herhangi bir diploma almamıştı. Daha sonra Ezher'in ilim meclislerine katılmış, fakat buralardan yeteri kadar istifade edememişti. 40 yaşına geldiğini fark edip herhangi bir ilim elde etmediğini görünce az bir ücretle evinde fıkıh, akide ve tevhid dersleri okutan emekli alim Şeyh Mebruk Huzâmî'den dinî tahsil görmeğe başladı. Naci Bey sürekli ders almasına rağmen aşırı gerizekâlılığı nedeniyle bu derslerden fazlaca istifade edememişti. Fakat son zamanlarda arkadaşları ve çevresi tarafından kendisine "*alim*" lakâbı verilmiş, o da buna bütün gönlüyle razı olmuştu. Kendisine özgü özelliklerinden biri de yolculuklarla ve eski seyahatlerle ilgili hikaye okuma merakıdıydı. Evinin dolabında bu tür değerli-değersiz kitaplardan oluşmuş koleksiyon toplanmıştı. Sık sık Ezher'e -kendi iddiasına göre- alim olan arkadaşlarını ziyarete giderdi. Her gün öğleden sonra devamlı, Ezher yakınlarında, sahibi tahsil hayatında başarılı olamamış, küçük bir kitabevine giderdi. Belki de hayatında geçirmiş olduğu en güzel vakitleri bu kitabevinde geçirmekteydi.

Kitapevi ise duvara bitişik tahtadan uzun bir oturak dışında, oturmak için her hangi bir şeyin bulunmadığı, şekli ve rengi olmayan bir parça halı döşeli, çevresi rutubetli, köhne ve dört köşeli bir yerdi.

Satış için sergilenmiş kitaplara gelince, bunlar da üzerlerini yıllanmış tozların kaplamış olduğu tahta raflara gelişigüzel konulmuş, öncelikle Ezherlilerin öğrenimlerinde ihtiyaç duydukları el yazma ve matbu karışımı eserlerdi.

Naci Bey ofise gelir, olanca heybet ve vakarla içeri girer, ofis sahibi Şeyh Sellâm kırmızı büyük mendiliyle şekli ve rengi

kalmamış halı parçasını temizlerken, ayağa kalkar, ellerini öpmeğe yeltenir ve büyük bir saygı ile:

– *Buyurun sayın âlim efendim.* der.

Naci bey oturur ve:

– *Sağlığınız nasıl Şeyh Sellâm? Durumlar inşallah iyidir.* der.

Şeyh Sellâm ona hoşnutluğunu ifade eden bir tebessümle cevap verir:

– *Allah'a şükürler olsun.*

Daha sonra Naci Bey koltuğunda biraz kıpırdayarak:

– *Bize bir fincan sade kahve ve bir bardak soğuk su ısmarlar mısın?* der.

Ezherli Şeyh Sellâm, Beyin talebini yerine getirmek için doğrulur..

Havanın değişmesi, soğuktan sıcağa, sıcaktan soğuğa dönüşmesine rağmen Naci Bey'in talebi beş yıldır değişmedi. Zira o kahve ve suyun soğuk olmasında ısrar eder durur. Fakat isteğini yerine getirdiklerinde kahvenin şekerli veya şekersiz ve suyun buzlu ya da buzsuz oluşunu önemsemez. Mühim olan her gün bu isteğini dile getirmesi ve peşinden öncekinden farksız başka bir istekte bulunmasıdır. Ve yana çekilerek:

– *Kitapların Şeyh Sellâm..* der.

Şeyh Sellâm ona yakın raftan hiçbir zaman değişmeyen üç kitabı uzatır. Bunlar da Elf leyle *Binbir gece*, Rihletu İbn Battûta *İbnu Battûta'nın Seyahatnâmesi*, Acâibu'l Hind *Hind Gariplikleri*, adlı eserlerdir.

Naci Bey ayakkabılarını çıkarıp bağdaş kurduktan sonra kitapları alır ve etrafına serer. Sonra kahve ve soğuk suyu içerek kitaplara göz gezdirmeğe başlar ve kaşla göz arasında:

– *Ne tuhaf... ne güzel söz...* der.

Bazı Ezherli öğrenciler yanlarından geçerler ve yüksek sesle Şeyh Sellâm'ı selamlarlar, kitapevinin içinden Naci Bey selam kendineymiş gibi cevaplar.

Kitapevine bazen cüppe, kaftan ve kavuk giyen yazıcı Şeyh Bistâvîsi gelir. Bu zatın kirpikleri dökülmüş, seyrek kılları kalmış, sürekli kızarık gözleri vardır. Elleri devamlı titremektedir. Henüz 45'ini aşmamış olmakla birlikte, elbiseleri kirli, uyuşuk durumdadır. Ancak kibarlık, ince ruhluluk ve naziklik taslamakta, ilim gösterişi içerisinde ve her konuda açık bir cehalet örneği sergilemektedir.

Naci Bey onu ara sıra Halk Kütüphanesi ve bazı hususi kitaplıklardan bir takım seyahat kitaplarını elle yazma görevi vermektedir. Adam içeri girer ve Bey'in önünde elini öpmek üzere eğilir. Sonra olanca heybet ve vakarıyla oturak tarafında yerini alır. Ve havadan, siyasetten ve ahlaktan söz açar. Bunlar biter bitmez Bey, Hindistan adasındaki tuhaflıkları içeren, bolca renkli resimlerle süslü, fiyatı sadece 500 Kuruş olan el yazma kitap bulduğunu söyler. Bey Şeyh Bistâvîsi'nin gözünün içine bakarak şöyle mırıldanır:

– *Ancak 500 Kuruş büyük para!*

Bistâvîsî kirli, yırtık bir mendille gözlerini silerek ona cevap verir:

Bu sahibinin talep etmiş olduğu fiyattır. Ancak fiyatını yarıya indirebiliriz.

– *Önemli olan kitabı görmemdir.*

– *Yarın zat-ı âlilerinize getiririm inşallah.*

Daha sonra Bey Denizci Sindebâd hikayesini okumaya devam eder. Bu hikaye onun elliden fazla okumuş olup neredeyse ezberlemiş olduğu bir hikayedir.

Mırıldanarak:

– *Ne tuhaf... ne güzel söz...* der.

Yazıcı Bistâvisi beyin sözünü tekrar ederek:

– *Tabi ki tuhaf ve güzel söz*, der.

Naci bey ona şöyle diyerek bakar:

- Ah, keşke bir firsatını bulup ta meşhur Müslüman gezginlerden sonra şu ana kadar kimsenin ayak basmadığı Hindistan, İran, okyanus adalarını ziyaret edebilseydim, der.

– Bir yolculuk düşünüyor musunuz Bey Efendi?

– Bir tek şey beni alıkoyuyor.. O da annemdir, Şeyh Bistâvisî. Annem yaşlıdır... Onu terk edemem.

– Ancak bir şekilde yolculuk yapma imkânı bulursanız Hint Okyanusuna gitmek ister misiniz?

– Elbette, eski çağlarda Müslüman Arap seyyahların gittiği, bugün yabancıların bile keşfetmediği güzelliklerle dolu adaların olduğu yerlere giderim. Doğrusu bilinmeyen yerleri keşfetmek isterim. Sonra yolumun üzerinde gizemli ilginçlikleri görmek için Hindistan'a, İran'a uğrarım.

– Maşaallah. Büyük iş! İsmin tarihin sayfalarında sonsuza dek kalacak.

– Ancak Şeyh Bistâvisî annemi terk edemem. O yaşlıdır. Ayrılığı bana dokunur.

Daha sonra *Sindebâd Hikâyesi'nin* 3. cildini tamamlamak üzere tekrar okumaya başlar.

Günler günleri aylar ayları kovalar, Naci Bey hayatının düzenini değiştirmez; her günün ikindi vakti Şeyh Sellâm'ın kitapevine gider, onunla alışa gelmiş görüşmesini yapar, kendisine bir fincan sade kahve ve bir bardak soğuk su ısmarlamasını ister. Sonra ondan bildik üç kitabı alır. Ancak yaşlı annesinin hiçbir kaçışı olmadığı an gelir çatar. 88 yaşındayken Emr-i Hak vâki olur. Naci Bey'in günlük yaşantısı, kimi evde, kimi mezarlıkta geçirdiği birkaç gün içinde

değişir. Cenaze kaldırıldıktan sonra günlük gazetelerde, önemli bir kayıp ilanı ve merhumenin yapmış olduğu hayır işlerinden bahseden hayat hikayesi ve önde gelen devlet adamlarıyla büyük alimlerin katıldığı görkemli bir cenaze törenini anlatan dolu dolu haberler yayınlanır. Annesinin ölümü nedeniyle Naci Bey siyahlara bürünür. Onun aptalca görünümü üzerinde gam ve keder simâsı belirir. Annesinin ölümü üzerinden altı ay geçtikten sonra Naci Bey alışıldık bir şekilde kitapevine gider. O bildik heybetiyle içeri girer. Ve yine her zamanki sözüyle Şeyh Sellâm'ı selamlar:

– *Sağlığın nasıl Şeyh Sellam, inşallah iyisindir.*

Her zamanki talebini ilettikten sonra eski döşemeli oturak üzerinde yerini alır. Şeyh Sellâm beş yılı aşkın süreden beri yaptığı gibi ona üç ciltlik kitabı getirir. O da hemen denizci Sindebâd hikayesini okumaya başlar, tam kitaba daldığı sırada yazıcı Şeyh Bistâvisî geliverir. Elin öpülmesi, havadan, siyasetten konuşulması ve seyahatler hakkında önemli bilgiler içeren kitaplardan söz edilmesinden sonra Naci bey beş dakika süreyle boğazını temizler. Sonra oturduğu oturağında tuhaf hareketler yapar. Bir an kendini toparlayarak der ki:

– *Dostlarım size yolculuğa çıkacağıma dair haber vermekten mutluluk duyuyorum.*

Her ikisi de şaştı kaldı ve hep bir ağızdan şöyle seslendiler:

– *Zâtı âlileri, yolculuk mu? !!*

Naci Bey bu şaşkınlık onun kibrini, kararlılığını ve iradesini daha da artırmış vaziyette cevaplar:

– *İran, Hindistan ve Hint Okyanusuna önemli bir yolculuk yapmaya karar verdim.*

Şeyh Bestâvî kirpikleri dökük kızarık gözlerini mürekkep lekeli elleriyle ovuşturarak yaklaşır ve der ki:

– *Sözünüz çok doğru beyefendi.. Yoksa ilk defa mı niyetlendiniz?*

Bey çok kızar ve adeta tepesi atar, çantasından resmi bir evrak çıkararak:

– *Bak bu pasaport değil mi*, der.

Aradan kısa bir süre geçtikten sonra sakinleşir ve der ki:

– *Yarın hocam Âlim Şeyh Mebruk Hüzâmi ile vedalaşmaya gideceğim, ertesi gün de İsviçre'de olacağım.*

Şeyh Sellâm yüzünde zoraki hüzün belirtileri olduğu halde sorar:

– *İsviçre'de birkaç gün kalacak mısın?*

– *Evet, orada bir hafta kalıp seyahat meseleleriyle ilgileneceğim. Öğrendiğime göre İsviçre'de oturan meşhur Alim Şeyh Kamil'de İran, Hindistan ve Okyanustaki kara ve deniz yollarını kapsamlı bir şekilde anlatan büyük bir kitap varmış. Şöyle bir inceleyip içindeki bilgilerden yararlanmak için bu kitabı ondan ödünç almaya karar verdim.*

Yazıcı Şeyh Bistâvisi mürekkep lekeli elleriyle gözlerini ovuşturmaya devam ederek ikinci kez yaklaşır ve bozuk lehçesiyle söyle der:

-Ayrılığın bizi üzüyor beyim. Vallahi kalbim şimdiden özlem ve kederle doldu. Ancak pek yakında dönersiniz inşallah.

Naci Bey böbürlenerek şöyle der:

– *Yolculuğum 18 ay sürecek.*

Ertesi gün Naci Bey hocası Âlim Şeyh Mebruk Hüzâmi ile vedalaşmaya gider. Zira hocası ile öğrencisi arasında saygın bir konum vardır. Böylece Naci Bey ondan nasihat, irşad ve takva derslerinin sonuncusunu da almış olur.

Bu olay üzerinden birkaç gün geçer. Şeyh Bistâvisi Şeyh Sellâm'ın kitabevine gider. Şeyh Sellâm, Naci Bey'i, her zamanki gibi etrafında bilinen üç kitap olduğu halde köşesinde bağdaş kurup bir kahve fincanından, bir de su bardağından yudumlarken

görünce adeta şok olur. Yüzünde şaşkınlık ifadesi olduğu halde kitapevine girer ve Naci Bey'e der ki:

– *Zatı âlilerinizin şu anda İsviçre'de olduğu sanıyorduk.*

Naci Bey sıkılmış bir vaziyette ona bakar ve kısaca der ki:

– *Özel ailevi meseleler yüzünden yolculuğumu iki hafta erteledim. Fakat iki hafta sonra Doğu İngiliz Vapur Şirketi'ne ait ASYA vapuruna binmiş olacağım.*

Bu buluşmadan 10 gün sonra günlük gazeteler, yerel haberler köşesinde aşağıdaki satırları yayınlar: *"Hayırlı yolculuklar"*

Şu an vapurda ilmi, edebiyatı, seyahata olan tutkusuyla bilinen, Abdullah ailesinin reisi, sayın alim, araştırmacı, büyük seyyah Muhammed Bey Naci, her bir köşesinde araştırma yapmak için Hindistan, İran topraklarına ve okyanus adalarına doğru yola çıkacak. Bu kıymetli seyyahın yakın zamanda dönmesini temenni eder ve türünün ilk örneği kabul ettiğimiz bu gezisi boyunca toplayacağı faydalı bilgilerden dolayı kendisini şimdiden kutlarız. Bu faydalı ve önemli çalışmasında Bey'e gösterilmesi gereken ilgi hususunda Mısırlıların dikkatlerini çekeriz.

Asya vapuru 14 Mayıs 1920'de Hindistan'a gitmek üzere İsviçre'den yola çıktı.

Olayın üzerinden 3 ay geçtikten sonra Naci Bey Ezherli Şeyh Sellâm'ın kitabevinin köşesinde bağdaş kurmuş, *Denizci Sindebad* hikayesini okuyor ve zaman zaman " *hayret bir şey, güzel bir söz*" diye mırıldanıyordu. Yanı başında Şeyh Bistâvisî sözlerini kelimesi kelimesine tekrarlayarak gözlerini ovuşturuyordu. Ancak aradan kısa bir süre geçtikten sonra Naci Bey kitaptan kafasını kaldırıp söyle diyordu:

– *Ah keşke Hind Okyanusuna doğru seyahate çıkabilseydim; ne güzel Hindistan, İran ve Okyanus adalarını gezerdim.*

Şeyh Bistâvisî söze karışır:

– *Fakat efendimiz üç aydır yolculuk aşamasındaydınız. Tam hazırlıklarınız yapmıştınız ki, bir anda caydınız.*

Naci Bey iç çekerek:

– *Ah beni bir tek şey, annem engelliyordu Şeyh Bistâvisî! Benim ayrılığıma dayanamayan yaşlı annem... Oysa şimdi...* der.

Susar ve derdini anlatamaz, fakat bütün bu güçlüklerden sonra duraksayarak konuşmaya başlar ve: *Şu an meşgale çok fazla... Dostlardan ayrılık... kiraların toplanması.. İşler çok, gerçekten çok fazla... İşler karmakarışık ve ziraat gecikti... Toprağın da gübreye ihtiyacı var... vs. vs...* der.

Sonra bir müddet susup tekrar konuşmaya başlar:

– *Fakat yolculuk kaçınılmaz. Okyanuş adalarına, İran ve Hindistan topraklarına gitmek, bu hazinelerle dolu bilinmeyen kara parçalarını keşfetmek gerekir.*

Ve bu çok yakında olacak inşallah..

ŞEYHULİSLAM EBÛ'S-SUÛD EFENDİ'NİN BEDÎ'İYYESİ[296]

29 beyitten oluşan bu bedîiyyenin sahibi Ebu's-Suûd Efendi namıyla tanınan, Abu'l-Suûd Muhammed b. Mustafa al-İmâdî (1490-1574)'dir. Ebu's-Suûd Efendi hemen hemen her saha-da eser kaleme almış, Osmanlı İmparatorluğunun en azametli dönemlerinde şeyhülislamlık yapmış biridir. Adı geçen bedîyesi diğer bedî'iyyelerin aksine kâmil veznindedir. Her beytinde dört veya beş bedî sanatı içerir. Bu özelliği ile çeşitleri içerisinde ayrı bir yeri olduğu muhakkaktır.

بسم الله الرحمن الرحيم

١ لمن الدّيار تضعضعت أركانها وانقض فوق عروشها جدرانها

1- Sütunları yerle bir olan, duvarları tahtlarının üstüne yıkı-lan bu yerler kimindir? (İgrâk[297], Tecâhülü'l-ârif[298], Lüzûmu mâ

---

[296] Bu makale EKEV Akademi Dergisi, (ISSN-1301-6229), Yıl: 7, Sayı: 14, Kış 2003 sayısında yayınlanmıştır.

[297] İgrak: Mübâlaganın üçüncü derecesi demektir. Bkz. Mübâlaga mad. Bedî' tabir-lerindendir. (Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, İstanbul, 1973, s. 60)

[298] Tecâhülü'-Ârif: Bir nükte gözetilerek bilmiyormuş ve anlamamış gibi söz söyle-meye veya cahil olmadığı halde cehaleti kendinde izhar etmeye veya te'kid için doğruluğunu bildiği şeyi şüphe ediyormuş (bilmiyormuş) gibi sunma ve söz

yelzem[299], Tenâsüb [300])

٢ أضحت مثابة كل بوم صادح و تفرقت أيدي سبا سكانها

2- Her öten baykuşun uğrak yeri haline geldi, Ahalisi bir daha bir araya gelmemek üzere dağıldı. (Mutâbaka [301])

٣ واختلّ مثل رسومها إطلالها وانهدّ نحو رواقها أيوانها

3- O diyarın harabeleri, kalıntıları gibi karıştı birbirine, çatıları revakları üzerine yıkıldı. (Cem' [302], Tenâsüb)

٤ ولقد علاها وحشة وكآبة مثل القلوب تراكمت أحزانها

4- Üzerine ıssızlık ve üzüntü çöktü, hüzünleri üst üste yığılmış kalpler gibi. (İdmâc,[303] Tevfîk [304])

---

etmeye denir. Mezcü'ş-Şek bi'l-Yakin ve İ'nâb diye de adlandırılır. (Matlûb Ahmed, *a.g.e.*, s. 256; Akkâvî İnâm Fevvâl, *a.g.e.*, s. 287; Tabâne, *a.g.e*, s. 140; İbn Câbir el-Endelûsî, *el-Hulletu's-Siyerâ fî Medhi Hayri'l-Verâ*, Thk. Ali Ebû Zeyd, 1985, Beyrut, s. 144.)

299 Lüzûmu mâ yelzem: Nazımda) revî harfinden (kafiyenin son harfi) veya (nesirde) fâsılalarda revî yerinde bulunan harften önce seci'de gerekli olmayan bir şeyin getirilmesidir. Gerekli olmadığı halde gerekliymiş gibi kullanmaktır. Bu lafız sanatına aynı zamanda iltizam, in'ât, tazyik ve teşdid adı da verilmektedir. (el-Meydânî Abdurrâhman Hasan Habenneke, *el-Belâğa el-'Arabiyye Usûsüha ve 'Ulûmuha ve Fünûnüha*, 1. Baskı, Beyrut, 1996, s. 532; Matlûb, *a.g.e.*, s. 150; Akkavî, *a.g.e.*, s. 377; Tabâne, *a.g.e.*, s. 605; İbn Câbir el-Endelûsî, *a.g.e.*, s. 61.)

300 Tenâsüb: Kelime mânası uygunluk demektir. Bkz. dipnotta geçen Murâ'atu'n-Nazîr md.

301 Mutâbaka: Bkz. Dipnotta geçen Tezâd md.

302 Cem': Bir çok şeyin bir hükümde toplanması veya birkaç varlığı, bir yargı veya kavram içinde toplamaya denir. Bedi' sanatlarındandır. (Soysal M. Orhan, *Edebî Sanatlar ve Tanınması*, İstanbul, 1998, s. 33; Tabâne. *a.g.e.*, s. 130; Akkâvî, *a.g.e.*, s. 460; Matlûb, *a.g.e.*, s. 446.)

303 İdmâc: Lügat manâsı dürmek, ipi bükmek, iç içe geçirmek ve bir şeyi bir şeye derc etmek içinde gizlemek manâlarında kullanılır. (Müdaafa ve istıdrad da denilmiştir). Istilahta ise, bir lafzın, biri kasdedilmiş diğerine işaret edilmiş iki manâ ihtiva etmesidir. (Matlûb, *a.g.e.*, s. 52; Akkâvî, *a.g.e.*, s. 52.)

304 Tevfîk: Anlamca ilgili olan kelimelerin, bir mısra veya beyitte bir araya getirilerek

٥ ومحا محاسنها الصروف كأنها صحف الكتاب قد انمحى عنوانها

5- Felaketler o diyarın güzelliklerini silmiş, sanki ismi silinmiş, bir kitap gibi. (Tecnîs [305])

٦ فتغيرت أرقامها ونقوشها ولغت عبارتها وضلّ بيانها

6- Onun rakamları ve nakışları değişti, açıklaması yanlış, ibareleri hatalı oldu. (Tenâsüb, Cem', Taksîm [306])

٧ أو بقعة الدّنيا تناهى أمرها قامت قيامها وآن أوآنها

7- Veya orası dünyanın bir bölgesidir ki, vakti sona ermiş, işi bitmiş. (İştikâk[307], Cem', Taksîm)

٨ إذ ليست الدّنيا تدوم بحالة سيّان عندي عزّ ها وهوانها

8- Zira dünya aynı halde devam etmez, onun şeref ve hakirliği benim için aynıdır. (Tezad [308])

---

söylenmesi sanatıdır. bkz. dipnotta geçen Murâ'atu'n-Nazîr md. (Soysal M. Orhan, *a.g.e.*, s. 94.)

305 Tecnîs: Cinâs, yazılışı aynı fakat manâları değişik lafızları bir arada kullanmak veya iştikakları (aynı kökten, türeme) bir olan lafızları bir arada kullanmaktır. (Matlûb, *a.g.e.*, s. 269.)

306 Taksim: Taksîm; (sanatı) birçok şeyi zikredip sonra (onlardan) her birine ait olanı belirtmek üzere kendisine nispet etmek veya bir şeyin bütün kısımlarını zikretmektir. Birçok şeyi zikredip sonra (onlardan) her birine ait olanı belirtmek üzere kendisine nispet etmektir. Yani o şeyin kısımlarından zikredilmeyen hiçbir kısım bırakmamak. Bu kısımlardan her biri kendi başına ayrı bir kısım olup diğer kısımlara benzerlik arz etmemelidir. (Matlûb, *a.g.e.*, s. 407.)

307 İştikâk: Bir cümlede veya bir beyitte aynı kökten türemiş kelimeler kullanmaktır. (Çögenli Sadi ve arkadaşları: Şafak Yakup, Toparlı Recep), *Arapça Farsça Türkçe Örnekleriyle Edebî Sanatlar (Bedî')*, Erzurum, 1991, s. 31.)

308 Tezad: Anlam bakımından aralarında zıtlık/karşıtlık bulunan kelimeleri bir ibarede toplamaktır. *Mutâbakat, tıbâk, tatbîk ve mütezâd* da denilir. (Saraç M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi*, İstanbul, 2000, s. 150.)

٩ أو غادة خلقت ثياب جمالها وتمزّقت بيدي الردي أروانها

9- Güzellik elbisesi eskimiş bir dilber gibi, felaket onun yenlerini paramparça etmiş. (Murâ'atu'n-Nazîr [309])

١٠ لحقت بحزب الغابرين لداتها وغدت إلى حار البلى أقرانها

10- Sırdaşları geçmişler kervanına katılmış, yaşıtları da eskime devresine girmiş olan. (Tevfîk)

١١ وتنكرت في ذاتها وصفاتها أ رأيت ما صنعت بها أزمانها

11- Zât ve sıfatlarında gizlendi zamanın ona ne yaptığını gördün mü? (Tenâsüb, es-Sec' [310])

---

309 Murâ'atu'n-Nazîr: Bir şeyi, ona -tezad yönü ile uygunluğu dışında- uygun olan bir şeyle bir araya getirmektir. Murâ′â (رعى رعيا) fiilinden راعى النجوم yıldızları gözetlemek, müşahede etmek. Bir şeyi veya olayı murâ′â etmek ne olacağını beklemek, müşahede etmek anlamlarına da gelmektedir. (Akkavî, *a.g.e.*, s. 646.) Kısaca murâ'âtu'n-nazîr, mütekellimin sözüne bir manâyla başlaması sonrada sözünü başladığı manâya uygun bir sözle bitirmesidir. Murâ'âtu'n-nazîr′e telfik, muaha, teşâbuhu'l-etrâf, îhâm-i tenâsub, tenasüb, tevfîk ve i′tilaf da denir. (Abdurrâhman Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğa el-'Arabiyye Usûsüha ve ′Ulûmuha ve Fünûnüha*, I. Bas., Beyrut, 1996, s. 382.) Tezad dışında manâları arasında ilgi, alâka bulunan manâları bir araya getirmek. Bu tenasüb, uygunluk iki veya daha fazla manâlar arsında olur. Bedî' sanatlarındandır.

310 Sec': Lügatte sec′i güvercin ve devenin aynı tarzda sesini tekrarlamasıdır. (el-Meydanî, *a.g.e.*, II/503.) Tescîde denir. Nesirde iki fâsılanın bir harfte ittifak etmesidir. Kur'ân'da olup olmadığı hususunda ihtilaf vardır. Onun yerine fâsıla olduğu söylenir. Nesirde sec′i, nazımda kafiye gibidir.(es-Sekkâki, el-İmam Ebi Yakub b. Ebi Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhü′l-′Ulûm*, nşr. Nuaym Zazur, Dâru′l-kütübi′l-İlmiyye, Beyrut, 1983, s. 431; el-Meydanî, *a.g.e.*, II/503; Akkavî, *a.g.e.*, s. 310.) Sec′inin kısımları:

1. Murassa′ sec′i السجيع المرصع , Nesirde her lafzı, vezini ve revî si aynı olan bir lafızla karşılaştırmak.

2. Mütemasil sec′î السجيع المتماثل , Vezinleri aynı (eşit) olup kafiyeleri mühtelif olan sec′i.

١٢ أو محفل لجماعة السّمار قد   نقرت فصوت الزافيات آذانها

12- Veya akşamcılara ait bir meclistir ki, orada çalgı çalındı. Fakat o meclisin çağrıları çalgı sesleridir. (Tıbâk [311])

١٣ أو بيت شعر ظلّ منسوخا كما   نسخت ظلال فاستنار مكانها

13- Ya da silinen, silinip de yeri aydınlanan gölgelerin misali, silinmiş bir şiir beytidir. (İştikâk, Şibhu'l-İştikâk, Tenâsüb)

١٤ إذ قام في نادي البراعة منشدا   ركن البلاغة قسّها سحبانها

14- Hani Berâa Meclisinde <Kuss' ve <Sehban' Belâğatın sütunlarını diktiler. (Cem')

١٥ ينشئ بدائع يستحيل مثالها   يروي قصائد عبقريا شانهاس

15- Benzeri imkansız olan güzellikler ortaya koyar. Dâhiyâne kasideler rivayet eder. (İgrâk)

---

3. Mütevazin sec'i التسجيع المتوازن , Harf adedinde ittifak edip son harfi ihtilaflı olması.

4. Mütevâzi sec'i التسجيع المتوازي , Son lafızların revî ve kafiyelerinin aynı olması.

5. Müşattar (Meştur) sec'î السجيع المشطر

6. Mutarraf sec'i التسجيع المطرف, Vezin bakımından farklı, fasılaların son harflerinin (revîlerinin) kafiyeli olmasıdır. (Matlûb, *a.g.e.*, s. 315.)

[311] Tıbâk: İki zıt kavramın aynı anda bir arada kullanılmasıdır. Bir başka tarifte; aralarında tezad ve diğer vecih ile tekabül bulunan şeyleri cem etmektir. (Ahmed Cevdet Paşa, (Hazırlayanlar: Doç. Dr. Turgut Karabey, Doç. Dr. Mehmet Atalay) *Belâgat-ı Osmâniyye*, Ankara 2000, s. 101; Geniş bilgi için Bkz. el-Kazvînî el-Hatîb (666/739), *el-Îdah fî Ulûmi'l-Belâga*, ts., I/477-553; el-Hâşimî es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâga*, İstanbul, 1984, s. 366.) At ve devenin seyir esnasında arka ayaklarını, ahenkli, uyumlu ve dengeli bir şekilde, ön ayaklarının yerine koymasından alınmıştır. Aynı zamanda iki şeyi birleştirmek, yapıştırmak manâsına da gelir. (Akkavî, *a.g.e.*, s. 596.) Tezâd, tatbik, tekaf'ü, mutâbaka ve mukâseme ile de adlandırılır.

١٦ غرر تعاطي نظمها نقادها　　　حكم تولّي درسها لقمانها

16- Bunlar uzmanının bir bir elden geçirdiği incilerdir. Dersini, Lokman'ının üstlendiği hikmetlerdir. (Teybîn[312], Taksîm, Tenâsüb)

١٧ يبدئ لآلي صانهن بحورها　　　يحكي جواهر زاتها أوزانها

17- Denizinin muhafaza ettiği orijinal bir takım inciler ortaya koyar. O incilerin değerlerini ağırlıkları anlatır. (Tenâsüb)

١٨ ألفاظها أصداف اشتملت على　　　درر فرائد قد غلت أثمانها

18- Onun lafızları, incileri içine alan sedeflerdir, fiyatları çok pahalıdır. (İstitbâ' [313])

١٩ باب من الإعجاز طرز بديعها　　　فنّ من السّحر المبيّن بيانها

19- Beyânı apaçık sihir sanatıdır. Güzelliğinin tarzı bir i'câz konusudur. (Tibâk, murâ'atu'n-nazîr, İştikâk)

٢٠ لقد اضمحلّ بنظمها نظم الورى　　　كجبال سحر إذ بدا ثعبانها

20- Onun nazmıyla bütün insanların nazımları değerini kaybetmiştir. Ejderhası ortaya çıkan büyü dağları gibi. (Tenâsüb)

٢١ لله درّ أريب أدرك فضلها　　　بل سادة جادت بها أزهانها

21- Onun faziletini idrak edebilene aferin. (Allah onun

312 Tebyîn: Açıklama anlamına gelir. Metinde daha önce geçmiş olan bir konunun tekrardan açıklanması anlamında kullanılır.

313 İstitbâ': İç içe ve katmerli medh mânasındadır. (Tâhiru'l-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 74.) Lafız'ın, biri açık bir şekilde ifade edilmiş diğerine ise işaret edilmiş gibi iki manâ tazammün etmesidir. (Matlûb, *a.g.e.*, s. 63.) Muzafaa da denir.

faziletini kavrayana iyilik versin) Bilakis zihinleri kendilerine cömert davranan efendilerin. (Tenâsüb)

٢٢ هم قادة ملكوا زمام تقدّم في حلية للفضل هم فرسانها

22- Onlar fazilet giysisi içinde süvarilerin bulundukları önderlik dizginlerine sahip olan komutanlardır. (İstiâre-i mekniyye [314])

٢٣ نشاؤ بأرض بوركت وتقدّست أرجاؤها فسهولها و متانها

23- Onlar mübarek bir toprakta ve dört bir yanı, ovaları, platoları önde gelen bir toprakta büyüdüler.(Cem', Murâ'atu'n-nazîr)

٢٤ يلهي عن النظر العيون جلالها ينهى عن الفهم النهي سبحانها

24- O toprağın azameti gözleri bakmaktan men eder. Onun yüceliği anlamaktan alıkoyar.(İştikâk)

٢٥ أرض بها نزلت على خير الوري آيات وحي يأمر برهانها

25- Orası insanlığın en hayırlısının, apaçık deliller olarak vahyedilen ayetlerin indiği bir diyardır. (Tenâsüb)

٢٦ يا رفعة فازت بها و مكانة بأعزة قد حازها قطانها

26- Ey bu toprağın elde ettiği yücelik ve mevki, ne yüce mevkidir! Ne izzettir onun sakinlerinin sahip olduğu izzet! (Murâ'atu'n-nazîr)

---

314 İstiâre mekniyye: Müşebbehin zikredildiği, müşebbehün bihin hazfedilip yerine levazımdan bir şeyin getirildiği sanat, kendisine bir şey benzetileni söylenmeden yapılan istiâre. (Soysal M. Orhan, *a.g.e.*, s. 94; Tâhiru'l-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 73.)

٢٧ طوبى لعين عاينت آثارها و تكحّلت بغبارها أجفانها

27- O'nun izlerini gören ve onun tozu-toprağı ile sürmelenen gözlere müjdeler olsun. (İştikâk, Tenâsüb)

İMAM GAZÂLÎ'NİN KASİDESİ[315]

قصيدة الإمام الغزالي

١. قُلْ لإخوانٍ رَأَوْنِي مَيِّتاً   فَبَكُونِي وَرَثَوْا لِي حَزَنَا

1- Beni ölmüş sanıp üzerime ağlayan ve bana üzülerek ağıt yakan kardeşlere söyle ki,

٢. أ تَظُنّونَ بأنّي مَيْتِكُم   لَيْسَ ذَاكَ المَيْتَ وَاللهِ أنا

2- Beni ölünüz mü sanıyorsunuz? Vallahi o ölü ben değilim.[316]

---

315 Tercümemize esas aldığımız bu kaside İmam Gazâlî'nin kaleme aldığı ve vefatı esnasında yastığının altında vasiyeti ile birlikte bulunduğu rivayet edilen tek kaside olup *el-Kevkebu'l Mutelâlî Şerhu Kasîdeti'l-Gazâlî* (الكوكب المتلالي شرح قصيدة الغزالي) adıyla eş-Şeyh Abdulganî en-Nablusî (1050/1143) tarafından şerh edilmiş, Vâmık Şükri tarafından da 1327 yılında İstanbul'da Metin matbaasında neşredilmiş olan nüshadır. Aynı kaside Cemîl İbrâhîm Habîb tarafından 1985 yılında Bağdat'ta neşredilen *ed-Düreru'l-Gavâli Min Eş'âri'l-İmam el-Gazâlî* (الدرر الغوالي من أشعار الإمام الغزالي) adlı kitabında bazı faklılıklarla birlikte yer almaktadır. Yeri geldiğinde bu farklılıklara dipnotta işaret edeceğiz. Bu vesileyle el-Kevkebu'l Mutelâlî Şerhu Kasîdeti'l Gazâlî adlı eseri temin eden Prof. Dr. Sadi Çögenli, ed-Düreru'l-Gavâli Min Eş'âri'l-İmam el-Gazâlî adlı eseri temin eden Merhum Orhan Bayatlı beyefendilere teşekkürü borç biliyorum. Ekev Akademi Dergisi, c.2, s.3, Kasım 2000'da yayınlanmıştır.

316 Hatta ve hatta hayatın zâil olması bile değildir. Ehl-i hakikat bilir ki ölüm yokluk değildir. Zira o bir çeşit değişim süreci, bir halden bir hale geçiş ve bir çeşit hayattan diğerine intikaldir. Bundan dolayı İmam Gazali şiirinde: "Neden beni ölü sanıyorsunuz? Neden ağlıyorsunuz? Ben ölü değilim." diyor.

٣. أنا في الصورِ وَ هذا جَسَدِي كانَ بَيْتِي وَقَمِيصي زَمَنا

3- Ben "sur" dayım, bu da benim cesedim. O bir zamanlar benim barınağım ve gömleğimdi. (arasındaydı.)[317]

٤. أنا كَنْزٌ وَ حِجَابي طِلْسِمٌ مِنْ تُرَابٍ كَانَ لي فِيه عَنَا

4- Ben hazineyim ve örtüm de içinde sıkıntı çektiğim topraktan bir tılsımdır.[318]

٥. أنا دُرٌّ قَدْ حَواهُ صَدَفٌ كُنْتُ مَمْحوناً فَعِفْتُ المِحَنا

5- Ben sedef içinde bir inciyim, sıkıntıdaydım, sıkıntıyı terk ettim.[319]

٦. أنا عُصْفورٌ وَ هذا قَفَصي طِرْتُ عَنْهُ وَ بَقى مُرتَهِنا

6- Ben bir serçeyim. Bu da benim kafesim. Ondan uçup gittim. O ise rehin kaldı.[320]

٧. أحْمَدُ للهَ الذِي خَلَّصَني وَ بَنى لِي في المَعالي سَكَنا

7- Beni kurtaran ve benim için yükseklerde mesken hazırlayan Allah'a hamd olsun.[321]

---

317 Burada "Sur" iki manada gelebilir. Ya Kur'ân-i Kerim'de varid olan ruhların ölümden sonra kıyamete kadar beklediği yer olan sur, veya suretin çoğulu anlamında sur. İkinci ihtimale göre beyitin anlamı şöyle olur: Evim ve gömleğim olan cesedimden çıktım, şimdi ruhani bir suretim var.

318 Hazine kelime anlamı olarak toprak altında, içinde kıymetli mücevherlerin gizlendiği gömüdür. Bu beyitte İmam Gazâlî nefsini cismi içerisinde gizlenen bir hazineye benzetmektedir.

319 O artık hürdür, imtihan diyarı olan dünyadan azâd olmuş, kurtulmuştur.

320 O serçe kafesinden uçup gitti, azâd olup hürriyetine kavuştu. Bedeni olan kafesi ise kıyamete kadar kabirde rehin kalacak.

321 Vücudun esaretinden kurtulup daha özgür, daha hafif hale gelmiştir. Allah ona ötelerde, yükseklerde mesken hazırlamış olduğundan bu nimetlere karşı O'na hamd

٨. كُنْتُ قَبْلَ اليَوْمِ مَيْتاً بَيْنَكُم فَحَيِيتُ و خَلَعْتُ الكَفَنا

8- Bugünden önce aranızda ölüydüm Canlandım ve kefeni çıkardım.[322]

٩. وَ أنا اليَوْم أناجِي ملأً وأرى اللهَ جِهَارا عَلنا

9- Ben bugün Mele-i Âlâ ile münâcâtta bulunuyor ve Allah'ı da apaçık görüyorum.[323]

١٠. عاكِفٌ فِي اللوْحِ أقْرأ وَأرى كُلَّمَا كَانَ تَنَائ وَدَنا

10- Levh'in karşısında durup uzak, yakın her şeyi görüyor ve okuyorum.[324]

١١. وَطَعَامِي وَ شَرَابِي وَاحِد وَهُوَ رَمْزٌ فَافْهَمُوهُ حَسَناً

11- Yediğim içtiğim aynıdır. Bu bir semboldur, onu iyi idrak edin.[325]

١٢. لَيْسَ خَمْراً سَائغاً أوْ عَسَلاً لاَ وَ لاَ مَاءً وَلَكِنْ لَبَناً

12- O ne akıcı bir şarap ne de bir baldır. Hayır su da değil, bilakis süttür.[326]

---

ediyor. Burada İmam Gazali'nin "benim için yükseklerde mesken hazırladı" sözü Rabbine karşı beslediği hüsn-ü zan ve engin rahmetine karşı beslediği ümittendir.

322 Yani sizlerin aranızda hayattayken aslında ölüydüm; gözlerim kapalı, gerçekleri göremiyordum. Ne zaman ki öldüm canlandım.

323 Gözlerimdeki perdenin kalkmasıyla artık Mele-i Alâ ile münacaât edebiliyorum.

324 Ölümden sonra ruhani bir tabiata bürünüldüğü için Levhi mahfuzda olan hadiseleri görebiliyor ve okuyabiliyorum.

325 Diğer âlemin gıdasının ne olduğu hakkında değişik rivayetler bulunmaktadır. Burada gıdadan kastedilen remiz yani sembol Allah'a yapılan tesbih ve tahliller olabilir. Veya "yediğim içtiğim aynıdır" lafzından o âleme ait gıdaların dünyadakilere benzediğine işaret ediliyor olabilir.

326 Burada süt, bir önceki mısrada işaret edilen remiz lafzından hareketle fıtratın sembolü olabilir. Zira "Mir'ac" hadisesinde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve

١٣. فَافْهَمُوا السِرَّ فَفِيهِ نَبَأٌ أيّ مَعْنى تَحْتَ لَفْظِي كَمَنا

13- Bu sırrı anlayın içinde bir haber var, o haber lafızlarımda gizlenmiş olan manadır.[327]

١٤. فَاهْدِمُوا بَيْتِي وَرَضُّوا قَفَصِي وَذَرُوا الطَّلْسَمَ يَفْنِي بِفَنا

14- Evimi yıkın, kafesimi de sarsın, tılsımı bırakın fani olsun.

١٥. وَرِدائ وَقَمِيصي مَزِّقُوا وَاتْرُكُوا الكُلَّ دَفِيناً بِفَنا

15- Elbisemi de gömleğimi de yırtın ve hepsini defnedilmiş olarak yok olmaya terk edin.[328]

١٦. قَدْ تَرَحَّلْتُ وَ خَلَّفْتُكُم لَسْتُ أرْضَى دَارَكُم لِي وَطَناً

16- Ben yolculuğa çıktım ve sizleri arka(m)da bıraktım. Diyarınızı vatan edinmeye razı olamam.[329]

١٧. لاَ تَظُنُّوا المَوْتَ مَوْتاً إنَّهُ لَحَيَاةٌ وَهْوَ غَايَاتُ المُنَى

17- Ölümü ölüm sanmayın, o gerçekte bir hayattır ve arzuların en doruğudur.[330]

---

sellem)'e bir kadeh şarap ve bir kadeh süt takdim edilmiş, o da fıtratı temsil eden sütü tercih etmiştir.

327 Gizli olan mana yaşadığımız bu dünyadan farklı olan o alemin sembollerle dolu olduğuna işaret ediyor olabilir.

328 Burada görünen vücudu ev, gömlek ve kafes gibi maddi şeylere benzetiyor. Bunların hepsinin bir gün fâni olacağını söylüyor. Dolayısıyla dünyayı terk etmeden önce bu gibi maddi şeylerden sıyrılması gerektiğine işaret ediyor olabilir. Dolayısıyla buradaki nimetleri gördükten sonra tekrardan dünyaya gelmek istemeyebilir.

329 Yani dünya çerçevesinden sıyrılıp ebedi olan saadet âlemine göç etmeye işaret ediyor olabilir.

330 Yani dünya hayatındaki ölüm gerçekte ebedi hayata olan yolculuğun başlangıcı olduğundan neticede yokluk değil hayattır demek istiyor.

١٨. حَيّ ذَا الدّار نُؤومٌ مُغْرَقٌ فإذا مَاتَ أَطَارَ الوَسَنا

18- Bu dünya (halkı) derin uykuya dalmıştır. Öldüklerinde (ancak) uykuları açılır.[331]

١٩. لاَ تَرُعْكُم هَجَّةُ المَوْتِ فَماَ هُوَ الاَّ نَقْلَةٌ مِنْ هَا هُنَا

19- Ölümün gelişi sizi hiç ürkütmesin. O sadece buradan bir intikaldir.[332]

٢٠. وَ خُذُوا فِي الزَّادِ جَهْداً لاَ تَنُوا لَيْسَ بِالعَاقِلِ مِنَّا مَنْ وَنَا

20- Gayret ederek azık edinin. Hiç kusur etmeyin, bizden kusur eden akıllı değildir.[333]

٢١. وَاحْسِنُوا الظَّن بِرَبٍّ رَحِيمٍ شَاكِرٍ لِلسَعْيِ وَأتوا أَمَنا

21- Rahmeti bol olan Rabb'e hüsn-ü zan edin. O iyiliği karşılıksız bırakmaz, O'na güvenin.[334]

٢٢. عُنْصُر الأَنْفُسِ مِنَّا وَاحِدٌ وَكَذَا الجِسْمُ جَمِيعاً عَمَّنَا

22- Nefislerimizin mayası aynıdır. Bedenlerimiz de öyledir.[335]

---

331 Yani aslında hayat uyku, ölüm ise bir uyanıştır.

332 Ölümün o kadar korkulacak bir şey olmadığını, sadece bir âlemden bir diğer âleme geçiş olduğunu söylüyor. نقلة kalıp olarak ismu'l merra olup, intikalin âni ve bir defada olduğuna işaret etmektedir.

333 Bir önceki mısra ile bağlantılı olarak bu yolculukta ihtiyaç olacak azığın şimdiden tedarik edilmesi gerektiğine işaret ediyor.

334 Yani ölümden korkmanıza gerek yok. Rabbinize karşı hüsn-ü zanda olun. O Rahmetiyle bütün kâinatı kuşatmıştır.

335 Yani insan olarak hepimiz tek bir nefisten yaratıldık. Bedenlerimiz de birbirinin aynısıdır.

٢٣. مَا أرى نَفْسِي إلاَ أَنْتُمْ وَاعْتِقَادِي أَنَّكُم أَنْتُم أَنَا

23- Kendimi siz olarak görüyorum. İnancım sizin de ben olduğunuzdur.[336]

٢٤. فَارْحَمُونِي تَرْحَمُوا أَنْفُسَكُم وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ فِي إِثْرِنَا

24- Bana şefkat edin ki kendinize de lütufta bulunmuş olursunuz. Ve bilin ki siz de (biz ölülerin) izimizden geleceksiniz[337].

٢٥. وَ مَتَى مَا كَانَ خَيْراً فَلَنَا وَمَتَى مَا كَانَ شَرّاً فَبِنَا[1]

25- Ne zaman bir iyilik olsa lehimizedir, ne zaman da kötülük olsa bizdendir.[338]

٢٦. أَسْأَلُ اللهَ لِنَفْسِي رَحْمَةً رَحِمَ اللّهُ صَدِيقاً أَمَّنَا

26- Allah'tan kendim için rahmet diliyorum. Duama amin diyen her dost üzerine Allah rahmet etsin.

٢٧. وَ عَلَيْكُمْ مِنِّي سَلاَمٌ طَيِّبٌ سَلَّمَ اللهُ عَلَيْكُمْ وَ ثَنَا

27- Benden sizlere selamların en güzeli; Allah'ın selam ve senâsı üzerinize olsun.[339]

---

336 Bir önceki mısra ile bağlantılı olarak; mademki tek bir nefisten yaratıldık, ben ölümle maddi vücudtan nasıl sıyrıldımsa arkamda bıraktığım sizler de ölümle aynı safhalardan geçeceksiniz. Dolayısıyla ölümden korkmayın. Allah'a karşı hüsn-ü zanda olun. O'na ibadet edin.

337 Burada meftaya öldükten sonra geride kalanlar tarafından yapılması gereken vazifeler kastediliyor. Bu işlemlerin öldükten sonra kendilerinin de başlarına geleceği işaret ediliyor.

338 Yani ölümümden sonra bana hediye ettiğiniz dualar sizlerden bana gelecektir. siz de mükafatınızı alacaksınız. İşlediğimiz kötülüklerin sorumluluğu da bize aittir.

339 Yani السلام عليكم و رحمة الله و بركاته

BİBLİYOGRAFYA

Abbas Fadıl Hasan, *el-Kur'ânu'l-Kerim*, *İ'câzuhu ve Nefehâtuhu*, Amman, 1981.

—, *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Amman 1991.

Abdulbaki Muhammed Fuad, *Mu'cemu'l-Müfehras li Elfazi'l-Kur'ân*, İstanbul, 1982.

Abdurrahman b. Temâm İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz*, Dâru İbn-i Hazm, Beyrut, 2002.

Ahmed, Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, (Haz: Turgut Karabey, Mehmet Atalay) Ankara 2000.

Akdemir, Hikmet, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, 1999.

Akkavî, İn'am Fevval, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fî Ulûmi'l-Belâğa*, Beyrut, 1992.

Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 1304.

Âsî Mıchael Ya'kub Ramîl Bedî, *Mu'cemu'l-Mufassal fi'l-Lügati ve'l-Âdâb*, Beyrut, ts.

Aymaz Abdullah, *Lemaât (Bediüzzaman Said Nursi)*, *Metin*, *Sadeleştirme ve Açıklama*, İstanbul, 2005.

Bayraktutan Lütfi, *Edebî Sanatlar, Açıklamalar ve Örneklerle*, İstanbul, 1999.

Bedevi Tabane, *Mu'cemü'l-Belâgati'l-Arabiyye*, Darü'l-Minâre-Darü'r-Rifâi, III. Baskı, Cidde, 1988.

Bediüzzaman Said Nursi, *İşârâtu'l-İcaz*, Sözler Yayınevi.

Behiy, Muhammed, *Nahve'l-Kur'ân*, Kahire 1986.

Beyyûmî, Seyyid Mursî İbrahim, *Menâhicu't-Tefsir Beyne'l-Kadîm ve'l-Hadîs*, Kahire ts.

Bolelli Nusreddin, *Belâgat Kur'ân Edebiyatı*, İstanbul 2000.

Buhârî, Ebû Abdillah, *el-Câmiu's-Sahih*, Mısır, 1345.

Cârim Ali Emîn, *el-Belâgatu'l-Vâdıha*, Lübnan, ts.

Cündioğlu Dücâne, *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı*, 1. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu, Fecr Yay. 1995.

Çağıl Necdet, *Kur'ân'ın Belâgat ve Fonetik Yapısı*, Ankara, 2005.

Çelebi Rabiha-Müftüoğlu N. H., *Teshîlu'l-Belâgah*, İzmir, 1996.

Dıraz Muhammed Abdullah, *en-Nebeu'l-Azîm*, Beyrut, 1970/ Kuveyt, 1993.

Ebû Ca'fer en-Nahhâs, *Meâni'l-Kur'ân*, Mekke 1988.

Ebu İshak eş-Şatibî, *el-Muvafakat fi Usûli'ş-Şeria*, Mısır.

Ebu Musa, Muhammed Muhammed, *el-Belâğatü'l-Kur'âniyye fi Tefsiri'z-Zemâhşeri*, Mektebetu Vehbe, II. Baskı, Kahire, 1988.

Ebû Zeyd Nasr Hâmid, *İlahi Hitabın Tabiatı*, *Metin Anlayışımız ve Kur'ân İlimleri Üzerine*, çev. Mehmet Emin Maşalı, Ankara, 2001.

el-Baküvî Mir Muhammed Kerim, *Keşfu'l-Hakâik an Nüketi'l-Âyâti' ve'd-Dekâîk*, *Gerçeğin Doğuşu*, İstanbul, 2000.

el-Buhârî, Ebû Abdillah, *el-Câmiu's-Sahih*, Mısır 1345.

el-Cârim, Ali Emîn, *el-Belâgatu'l-Vâdıha*, Lübnan ts.

el-Curcânî Abdulkâhir, *Delâilü'l-İ'caz*, Beyrut, 1398.

el-Cürcânî es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Mısır,1938.

el-Cüveyni Mustafa es-Sâvi, *Menahic fi't-Tefsir*, İskenderiyye, ts.

el-Elmai Zahir B. Avad, *Dirasaî fi't-Tefsiri'l-Mevdui li'l-Kur'âni'l-Kerim*, Riyad, 1405.

el-Feremavî Abdulhay, *el-Bidâye fi't-Tefsîri'l-Mevdûî*, Kahire 1977.

el-Feyruzabâdî Mecdu'ddîn, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Beyrut, trs.

el-Gazalî, *İhyau Ulumi'd-Din*, Mısır, 1358.

el-Hâşimî es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâga*, İstanbul, 1984.

el-Isfahânî Râgıb Huseyn, *el-Müfredât fî Garîbi'l- Kur'ân*, Beyrut, ts.

el-Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn, *Mehâsinu't-Te'vîl*, el- Kahira, 1376/1957.

el-Kattân Mennâ Halil, *Ulûmu'l-Kur'ân-Kur'ân İlimleri*, çev. Arif Erkan, İstanbul, 1997.

el-Kazvînî, Muhammed b. Abdurrahman, *Telhîsu'l-Miftah*, Mısır 1949.

el-Meâsimi, Harun, *Hecâu'l-İbtidâi*, Ürdün 1988.

el-Meydani Abdurrahman Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye Usu-süha ve Ulûmuha ve Fünûnüha*, Dârü'l-Kalem-ed-Dârü'ş-Şamiyye, I-II, 1. Baskı, Dımaşk, 1996.

el-Ömeri Ahmed Cemal, *Dirâsâîfi't-Tefsiri'l-Mevdûî li'l-Kasasi'l-Kur'ânî*, Kahire, 1986.

Enis İbrahim-Muntasır Abdülhalim, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, el-Mektebetu'l-İslâmiye, İstanbul, ts.

en-Nesefî Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Tefsîru'n-Nesefî*, Beyrut, ts.

Erbaş, Muammer, *Kur'ân'ın Dilleri*, İstanbul 2003.

Eren Cüneyt, *Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul, 2000.

——, *Kur'ân-ı Kerîm'i Anlamaya Yönelik Metotlar*, Erzurum, 2002.

Eren Şâdi, *Kur'ân'ı Anlamada Farklı Yaklaşımlar*, İstanbul, 1988.

er-Râzî Fahreddin, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Tahran, ts.

er-Rida, eş-Şeyh Ahmed, *Mevsuatun Lugaviyyetun Hadîsetun*, Beyrut 1960.

Esed Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meâl-Tefsir*, İstanbul, 2000.

Fazlur Rahman, *İslâm*; 3. Baskı, Selçuk Yay. 1993, İstanbul.

Feramâvî, Abdulhay, *el-Bidâye fi't-Tefsîri'l-Mevdûî*, Kahire 1977.

Fîrûzâbâdî Mecdu'ddîn, *Kâmusu'l-Muhît*, Beyrut, ts.

Foulquıe R, *Pedagoji Sözlüğü' (Dictionnaire De La Langue Pedagoğiqoe)*; (Çev. Cenap Karakaya) İstanbul, 1994.

Gazalî Muhammed, *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*, çev. İşler Emrullah, İstanbul, 1998, 2. baskı.

Gezgin, Ali Galip, *Tefsirde Semantik Metod*, İstanbul 2002.

Güney Abdurrahman, *Arap Dili ve Edebiyatı Açısından Kur'ân-ı Kerîm'de Çoğul Sözcükler*, Y.L.T, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009.

Hâdi 'Atiyye Matru'l-Hilâlî, *el-Hurûfu'l-Âmile fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, 1986

Halife Muhammed, *el-İstişrak ve'l-Kur'ânu'l-Azîm*, Kahire, 1994.

Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, Çev: Salih Tuğ, İstanbul 1993.

Heyet, *İslâm Ansiklopedisi*, Istanbul, M.E.B Basımevi, 1968.

Heyet, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, İstanbul 1985.

İbn Atıyye Kadı, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galip, *el-Muharreru'l-Veciz fî Tefsiri'l-Kitabi'l Aziz*, Beyrut, 1413.

İbn Haldûn, *Mukaddime*, Beyrut, 1988.

İbn Kuteybe Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vilu'l Müşkilu'l-Kur'ân*, Thk: Seyyid Ahmed Şakir, bs. yok, ts.

İbn Manzûr, Ebû'l Fadl Cemâluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut ts.

İbnu Fâris Ebu'l Hasen Ahmed, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüga*, Mısır, 1972.

İbrahim el-Hattabî, *Selasü Resail fi İ'cazî'l-Kur'ân (Rummânî, Hattabî, Cürcânî)*, Darul-Maarif, Mısır.

Kara, Necati, *Kur'ân Sünnet Bütünlüğü*, Erzurum 1995.

Kâtib, Çelebî Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-zunûn an Âsâmi'l-Kutubi ve'l-Fünûn*, İstanbul 1972.

Kazvînî, Muhammed b. Abdurrahman el-Hatîb, *Telhîsu'l-Miftah*, Mısır, 1949.

Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, İstanbul, 1998.

Kutup Muhammed, *Dirâsâtun Kur'âniyyetun*, Beyrut, ts.

Matlûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Mustalahati'l-Belâğiyye ve Tetâvviruha*, Beyrut, 1996.

Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî, *Bahru'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

Muhammed Hasan eş-Şerîf, *Mu'cemu Hurûfi'l-Me'âni fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-III, Beyrut 1996.

P. Foulquie, *Pedagoji Sözlüğü (Dictionnaire de la Langue Pedagoğiqoe)* (çev: C. Karakaya), İstanbul 1994.

Palmer, Richard E., *Hermenötik*, İstanbul 2002.

Pezdevî, Ali b.Muhammed, *Usûl-ü Pezdevî*, Beyrut 1994.

Reşit Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, el-Kahira 1379.

Rida eş-Şeyh Ahmed, *Mevsûatun Lügaviyyetun Hadisetun*, Dâru'l Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, 1960.

es-Sâbûnî Muhammed Ali, *Safvatu't-Tefâsîr*, Beyrut, 1981, I/556.

Sâfi Muhammed, *el-Cedvelü fî İ'râbi'l-Kur'ân ve Sarfihi ve Beyânihi*, Dâru'r-Reşîd, Dımaşk, 1991.

es-Sekkâki, el-İmam Ebû Yakub b. Ebi Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhü'l-Ulûm*, nşr. Nuaym Zazur, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

es-Suyûtî Celâluddîn, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1995.

es-Suyûtî el-İmâm Celâluddîn, *Fethu'l–Celîl li'l-Abdi'z-Zelîl*, şerh, analiz, yorum, ilave ve dipnotlarla çev. Eren Cüneyt, Halilov Rıza, Erzurum, 2001.

Sibeveyh, Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, Mısır 1979

Soysal M. Orhan, *Edebî Sanatlar ve Tanınması*, İstanbul, 1998.

Soysaldı, Mehmet, *Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, İzmir 1997.

Tabane, Bedevi, *Mi´cemü´l-Belâgati´l-Arabiyye*, Darü´l-minâre-Darü´r-rifâi, III. Baskı, Cidde, 1988.

Tâhiru'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, İstanbul 1973.

Turgut, Ali, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, İstanbul 1991.

Ünal Ali, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, İzmir, 1999.

Ünver, Mustafa, *Kur'ânı Anlamada Siyakın Rolü*, Ankara 1996.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1936.

Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine* Giriş, İstanbul 1985.

ez-Zebîdî, Muhammed Murteda, *Tâcu'l-Arûs*, TDVIAK. Kayıt no: 1053-3.

ez-Zerkânî Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, ts.

Zeydân Corci, *Târîhu Âdâbi el-Lügatı'l-Arabiyyeti*, Kahire, ts.